

Çevre Ceza Hukukunun İdari Bağıllığı

Administrative Dependence of Environmental Criminal Law

Meral BALCI¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye

ORCID: M.B. 0000-0002-6089-0952

ÖZ

Çalışmanın amacı çevre ceza hukukunun önemli meselelerinden birini oluşturan idari bağıllık kurumunu irdelemektir. Konu hakkında Alman Çevre Ceza Hukuku'nda çok kapsamlı çalışmalar yer almakla birlikte, Türk hukukunda konuyu inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Çevre suçlarının yapısal özelliği gereği, idari bağıllık önem taşımaktadır. Çalışmada öncelikle çevrenin korunmasında ceza hukuku müdahalesinin gerekliliğine yer verilecektir. Bu husus önemlidir, zira çevrenin salt idare hukuku kapsamında korunmasına ilişkin eğilimin yerinde olmadığının tespiti gereklidir. Çalışma, idari bağıllığın ceza hukukunun genel esasları çerçevesinde incelenmesini kapsadığı için, idari çevre hukukuna yer verilmeyecektir. Çevre ceza hukukunun hem idare hukuku ile hem de ceza hukuku ile ilişkili olması nedeniyle ön plana çıkan idari bağıllık kurumunun çevre suçlarındaki etkisi çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çevre suçlarının düzenleniş şekilleri itibarıyla idari bağıllığın derecelendirilmesine yer verilecektir. Çevre suçlarında katı idari bağıllık soyut tehlike suçu ile kısmi bağıllık ise somut tehlike suçu ile ilişkilendirilecek olup, idari bağıllığın etkisinin kaldırılması gereken durum olarak, insan sağlığı bakımından ciddi çevre kirliliği ele alınacaktır. Konuya ilişkin bütünlüğün sağlanması için ayrıca idari bağıllığın görünüm şekilleri incelenecek ve idari bağıllık kapsamında ortaya çıkan sorunlar ele alınacaktır. Özellikle kanunilik ilkesinin sonucu olarak belirlik ilkesi kapsamında idari bağıllığın değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre suçu, Tehlike suçu, İdari bağıllık

ABSTRACT

The aim of this paper is to examine administrative dependence, which is one of the important issues of environmental criminal law. Although there are extensive studies on the subject in German Environmental Criminal Law, there are few studies examining the subject in Turkish law. In this paper, first of all, the necessity of criminal law intervention in the protection of the environment will be discussed. This point is important because it is necessary to establish that the tendency toward the protection of the environment only within the scope of administrative law is not appropriate. The paper comprises the examination of administrative dependence within the framework of the general principles of criminal law; thus, administrative environmental law will not be assessed. The effect of administrative dependence, which comes to the fore because environmental criminal law is related to both administrative law and criminal law, constitutes the main framework of the paper. In this context, the gradation of administrative dependence in terms of the regulation of environmental offenses will be included. To provide the integrity of the subject, the forms of administrative dependence will be examined and the problems arising within the scope therein will be discussed.

Keywords: Environmental offense, Endangerment offense, Administrative dependence

Submitted: 28.02.2022 • Revision Requested: 11.04.2022 • Last Revision Received: 16.04.2022 • Accepted: 18.04.2022 •
Published Online: 12.05.2022

Corresponding author: Meral Balci, E-mail: balcimeral@gmail.com

Citation: Balci, M., 'Çevre Ceza Hukukunun İdari Bağıllığı' (2022) 10(1) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi-Journal of Penal Law and Criminology, 41.

<https://doi.org/10.26650/JPLC2022-1080498>

EXTENDED ABSTRACT

As a result of the endangerment of the environment due to accelerated technological and economic developments, the environment has come to the fore in the law system. There are many regulations on the environment and its protection both in international law and Turkish law. However, considering the protection of the environment within the scope of criminal law has been increasingly seen in the recent past.

Environmental law—violations for which were previously sanctioned under administrative regulations—has expanded into criminal law over time and has taken a place in the doctrine and practice as environmental criminal law. The inadequacy of alternative solutions in the struggle against environmental law violations has resulted in most legal systems turning toward criminal law. The protection of the environment within the scope of criminal law, which started to gain more importance in the 1970s–1980s, also affects the Turkish Penal Code No. 5237.

Criminal law intervention in violations against the environment is the subject of different discussions. One of these is the function of administrative regulations in the punishment of violations of environmental protection. Environmental values are not directly protected through criminal law, as not all acts of violating environmental values result in criminal responsibility. The subject matter makes sense within the scope of the administrative dependence of environmental criminal law. This duality, the administrative and criminal aspects of environmental law, constitutes the main framework of this paper.

In the field of environmental protection, where administrative law and criminal law are closely related, the effectiveness of both branches of law should be taken into account. Particularly considering the claims that the function of criminal law in environmental protection should be reduced or even abolished, environmental offenses should be examined within the scope of the protected legal value, the relationship of environmental violations with human life and health, and the ultima ratio (last resort) principle of criminal law. Criminal law mostly functions in support of the administrative management of the environment. Administrative law specifies the obligations that individuals and companies must comply with in the context of environmental law, and criminal law accepts that violators of the provisions of administrative law on environmental protection will be punished with certain sanctions. Although the legal protection of the environment has been largely—and for a long time—shaped by administrative regulations, the importance of criminal law should not be ignored.

Moreover, the structural feature of environmental offenses that distinguishes them from traditional offenses is that they are mainly considered within the scope of endangerment offenses. In endangerment offenses, it is not necessary that harm is caused as a result of the act. Committing the typical act in abstract endangerment offenses is sufficient to constitute the offense. In concrete endangerment offenses, it is necessary to have a dangerousness that is suitable for causing harm. The difficulty of proving environmental offenses has become one of the major factors in the increase in the number of endangerment offenses committed.

The degree of administrative dependence also varies by the way environmental offenses are regulated. The distinction of environmental offenses into abstract–concrete endangerment offenses is decisive in terms of the scope of administrative dependence. The fact that environmental offenses are subject to the rules of administrative law is important both qualitatively and functionally. The qualitative meaning is based on the degree of administrative dependence in environmental offenses. Functionally, the judge has to take into account the administrative law requirements during the trial phase. Thus, this paper will deal with not only the theoretical dimension but also the practical dimension, provided that it is limited. The forms in which administrative dependence appears are also important in environmental offenses. The administrative dependence of environmental laws appears in different forms. In this context, conceptual dependence, dependence on administrative law, and dependence on administrative action come to the fore. Particularly, dependence on administrative action is important because it is related to issues that cause problems in environmental criminal law. This subject is examined together with the principle of certainty.

Giriş

Çevre hukuku, doğası gereği, sosyal yaşamın tüm alanlarında canlıların hayatta kalması ve karşılıklı bağlılığı konularında tüm paydaşların kapsamlı ve çok yönlü katılımını gerektiren disiplinler arası bir niteliğe sahiptir¹. Çevrenin korunması hem ulusal hem de uluslararası düzlemde² ön plana çıkmakta ve önem kazanmaktadır. Bunda sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte çevre kirliliğinin farklı bir boyuta evrilmesinin etkisi büyüktür³. Çevresel sorunların giderek çok geniş boyutlu bir hal alması⁴, insanların sağlığı bakımından tehlike arz edecek düzeye gelmesi ve ciddi çevre ihlalleri için yaptırımlara duyulan ihtiyacın her zamankinden daha yaygın bir bilince ulaşması⁵ ile 20. yy itibarıyla konu hukuksal alanda da ön plana çıkmıştır⁶. Endüstriyel toplumun zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan çevre kirliliği ile insan yaşamının hava, su, toprak

- 1 Gordana Mršić, 'Environmental Protection From The Aspect Of Criminal Law' (2021) 8 (1) Intereulaweast, 130.
- 2 Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Mršić, (n 1), 146 vd. Çevreye yönelik ilk defa 1972'de Stockholm'de Birleşmiş Milletler tarafından Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonunda Stockholm Bildirgesi yayınlanmıştır. Çevre hakkının bir insan hakkı olarak ilk kez uluslararası belgede tanındığı bu Bildirge uyarınca; "*İnsan, kendisine onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam koşulları temel hakkına sahiptir*". Konu hakkında bkz. Nazmiye Özenbaş, 'Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirlenmesi Suçları' (2013) International Conference On Eurasian Economies, 924, 924. Ayrıca belirtilmelidir ki, Avrupa Birliği'ne üye devletler bakımından Avrupa Birliği Konseyi'nin 27 Ocak 2003 tarihli ve 2003/80 sayılı 'Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Hakkında Yönerge'si uyarınca çeşitli çevre suçlarını ceza kanunlarında düzenleme ve bunlar için özgürlüğü bağlayıcı cezalar ve tüzel kişilere özgü yaptırımlar öngörme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Emin Artuk, 'Çevrenin Kasten Kirlenmesi Suçu (TCK. M.181)' (2014) 1 (1) İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 37, 38). Türkiye'nin taraf olduğu çevre hukukuna ilişkin uluslararası alanda yapılan sözleşmeler için bkz Mustafa Özen, 'Çevreye Karşı İşlenen Suçlar (TCK md. 181, 182)' (2010) 18 (1) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 9, 11 vd.
- 3 H-J. Albrecht, 'Environmental Criminal Laws and Environmental Crimes in Europe - Problems and Prospects' (1994) 2 (2) European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 168, 168.
- 4 Nitekim çevre ceza hukukunun ortaya çıkış sürecinde emisyon değerlerinde veya suyun korumasında önem arz eden tanımlanmış sınır değerlerin aşılmasının suç sayılmasının ceza hukukunda çok ileri gitmek anlamına geleceği ileri sürülüyordu. Ancak bunun, sınır değerlerin aşılmasının çevre ceza hukukunun gelecekteki uygulamasında rol oynamayacağı anlamına gelmeyeceğine de vurgu yapılmaktaydı. Sınır değerlerin belirlenmesinde beklenen ve umulan artış göz önüne alındığında, bunun, çevre ceza hukukunun uygulanması için büyük önem taşıyacağı ileri sürülmüştür. Heinrich Laufhütte ve Manfred Möhrenschrager, 'Umweltstrafrecht in neuer Gestalt' (1980) 92 (4) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 912, 919.
- 5 Rene Bloy, 'Die Straftaten gegen die Umwelt im System des Rechtsgüterschutzes' (1988) 100 (3) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 485, 485; Sacit Yılmaz, *Çevre Hukuku Bağlamında Türk Ceza Kanunundaki Çevre Suçları* (Adalet, Ankara 2013) 88. Çevreye karşı gerçekleştirilen fiiller bağlamında ceza hukuku korumasından söz edilebilmesi için öncelikle toplumda buna yönelik inanç birliğine ulaşılması gerektiğine yönelik görüş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ersan Şen, *Çevre Ceza Hukuku* (Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1994) 79.
- 6 Köksal Bayraktar, 'Çevreye Karşı Suçlar' Özel Ceza Hukuku Cilt V Genel Tehlike Yaratıcı, Çevreye Karşı ve Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar (On İki Levha, İstanbul 2019) 175. Çevre kavramının hukuk kapsamında ele alınışının nispeten yakın zamanlara denk gelmesinin sebebi olarak, çevrenin korunması bakış açısının ancak tali bir amaç olarak dikkate alınması sebebiyle dolaylı şekilde etki etmesi olduğu yönünde değerlendirme için bkz. Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 916.

gibi doğal temellerinin sürekli olarak korunması arasındaki karmaşık ve değişken menfaatler, çevreye yönelik hangi boyuttaki ihlallerin kabul edilebilir veya izin verilebilir olduğunun belirlenmesini gerekli kılmaktadır⁷. Zira her şeyden önce, endüstriyel bir toplumda çevre kirliliğine belirli bir ölçüde izin vermenin esasen bir alternatifi yoktur⁸. Ancak insan faydası ve çevrenin korunması parametreleri arasındaki dengenin çevre aleyhine bozulmasının etkisi, beklenenden daha fazla zarara sebebiyet verebilmektedir.

Hızlanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler nedeniyle çevrenin tehlike altına girmesi sonucu insan hayatı bakımından daha tehlikeli hale gelmemesi için gerekli sınırlar içinde kalması adına belirli yasaklar ve emirlerde yansıtılan çoklu idari önlemler ve anlaşmalar, tavsiyeler, fiziksel planlama, garantiler vb. şeklinde çeşitli önlemlerin uygulanmasına⁹ yönelik devletlerin müdahale yükümlülüğü doğmuştur¹⁰. Çevrenin korunması, her ülkenin, bu amaca ulaşacağı normatif değerleri uygulayarak yasal sistemini geliştirerek biyolojik çeşitliliğin genel olarak korunması ve buna yönelik katkıda bulunma yükümlülüğünü gerekli kılmaktadır¹¹. Belirtilmelidir ki, birçok Avrupa ülkesinde, çevreye yönelik tehlikelerin yasal kontrolünü güçlendirmek için son yirmi yılda medeni¹² ve ceza kanunları ile idare hukuku mevzuatı değiştirilmiştir¹³.

7 Lothar Kuhlen, 'Umweltstrafrecht — auf der Suche nach einer neuen Dogmatik' (1993), 105 (4) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 697, 697. Nitekim doktrinde hayatın temel esasları olarak görülen, suyun, havanın ve toprağın korunması gereken hukuki değer olarak kabul edilmesinin, insan müdahalesi yoluyla çevreye verilen zararın genellikle kaçınılmaz olduğu ve idare hukuku kapsamında izin verildiği hususları göz önünde bulundurulduğunda, görünüşte kaldığı da ileri sürülmüştür (Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 918-919). Benzer bir yaklaşım, uluslararası hukuk kapsamında ceza hukukunun neden çevre standartlarını uygulamak için uluslararası düzeyde isteksizce kullanıldığı sorusu üzerinden çevreyle ilgili karmaşık çıkarlar dengesinin bulunduğu, ayrıca çevre hukukunun birincil normlarının esas olarak doğası gereği "yumuşak" olduğu ve bunların genişliği ve belirsizliğinin suçlar için uygun temel oluşturmadıkları anlamına geldiği hususlarını ileri sürmüştür. Neil Boaster, *An Introduction to Transnational Criminal Law* (2. bs, Oxford 2018) 200.

8 Kuhlen (n 7) 709; Şen (n 5) 183. *Tiedemann* çevre ceza hukukunda yaşanan gelişmeleri sanayileşmenin derecesine göre farklılık gösterse de, ticari işletmelerin çıkarları ile çevrenin korunması arasındaki çatışmada geçici çözümlerin yerini kalıcı temel kararlar alındığı şeklinde değerlendirmiştir (Klaus Tiedemann, *Die Neuordnung des Umweltstrafrechts Gutachtliche Stellungnahme zu dem Entwurf eines Sechzehnten Strafrechtsänderungsgesetzes (Gesetz zur Bekämpfung der Umweltkriminalität)* (Walter de Gruyter, Berlin 1980) 10). Bununla birlikte aynı sonucu sınır aşan nitelikteki çevreyi kirlenme fiilleri bakımından söylemek güçtür. Bu durumda çevrenin kirlenmesi zayıf düzenlemeler ve yolsuzluklar ile kolaylaştırılmakta ve olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına elverişli bir zemin hazırlamaktadır. Sınır aşan çevre suçlarına yönelik küresel bir yasaklama rejiminin geliştirilmesi için çağrıların 1990'lı yıllardan beri yapıldığı hususu da dikkate alırsa, bu yöndeki çabalar da tam olarak hâlâ karşılık bulmuş değildir. Boaster (n 7) 200.

9 Johannes Saurer, 'Die Verwaltungsakzessorietät des Umweltstrafrechts – Eine Koordinationsstrategie Im Wandel' (2017) 50 (3) *Die Verwaltung* 339, 339.

10 Mršić (n 1) 132.

11 ibid 131.

12 Çevrenin korunmasında medeni hukuk araçlarının yetersizliğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Levent Emre Özgüç, *5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Çerçevesinde Çevrenin Kasten Kirlenmesi Suçu* (On İki Levha, İstanbul 2020) 24 vd.

13 Albrecht (n 3) 168.

Çevrenin korunmasında idari, siyasi ve ekonomik müdahalelerin yeterli olabileceği savı, günümüzde çevreye yönelik ihlallerde gerçek mağduru toplumu oluşturan herkes olduğu, ceza hukukunun bu alanda da etkili olması gerektiği ve ceza hukukunun müdahalesinden vazgeçilemeyeceği kabulü ile zayıf kalmıştır¹⁴. Ayrıca toplumdaki değer kalıplarının değişmesi ve insan ilişkilerinin daha da gelişmesi sonucunda çevrenin yasal kontrol mekanizmalarıyla da korunması gerektiği fikrinin yaygın olarak kabul görmesiyle birlikte¹⁵, ceza hukuku müdahalesinin gerekliliği daha da önem kazanmıştır. Hatta bunun da ötesinde çevreye yönelik ihlallerin uluslararası ceza hukuku boyutuyla *ekokırım* suçu (*Ökozid*) olarak bağımsız bir suç kapsamında dikkate alınıp alınmayacağına yönelik tartışmalar 1970'li yıllardan beri süregelmektedir¹⁶.

Bununla birlikte ceza hukuku müdahalesinin ne şekilde gerçekleştirilebileceği ve kapsamının nasıl belirleneceği sorun teşkil etmektedir. Özellikle çevrenin korunmasında idare hukuku kurallarının baskınlığı, ceza hukuku ile ilişkisinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Çalışmada çevre ceza hukukunda çevre suçlarının idare hukuku ile yakın ilişkisinin detaylı bir şekilde incelenmesi amaçlanmakta olup, çevre ceza hukukunun idari bağıllığı çok yönlü olarak dikkate alınacaktır. Böylece kuruma farklı bir bakış açısı ile yaklaşılacak ve idari bağıllık kapsamında ileri sürülen sorunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır.

I. Çevrenin İdare Hukuku Aracılığıyla Korunmasına İlişkin Geleneksel Yaklaşım

Çevrenin korunmasına ilişkin geleneksel yaklaşım, çevre hukukunun idare hukukuyla daha sıkı bir bağlantı içinde olduğu ve bu nedenle idare hukuku mevzuatıyla düzenleme

14 Özenbaş (n 2) 926; Handan Yokuş Sevik, *Çevre Hukuku Doğal Çevrenin Korunması* (Adalet Yayınları, Ankara 2013) 235; Hasan Sınar, 'Çevre Ceza Hukukunun Gelişimi ve Çevrenin Ceza Normları ile Korunması Rejimi Yönünden Almanya ve Fransa' (2013) 8 (2) Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 417, 419-420; Ahmet M. Güneş, *Çevre Hukuku* (3. bs, Adalet 2020) 249; Osman Gazi Ünal, *Türk Ceza Hukuku'nda Tehlike Suçları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2020) 169; Özgüç (n 12) 23.

15 Albrecht (n 3) 168.

16 Konuya ilişkin kapsamlı bilgi için bkz. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide Commentary And Core Text 2021 <<https://static1.squarespace.com>> Erişim Tarihi 20 Aralık 2021.

altına alınabileceği temeline dayanmaktadır¹⁷. Gerek çevrenin kirletilmesinin önlenmesinde tesislerin kurulmasından önce idari emir ve tedbirlerle, gerekse de çevrenin kirletilmesiyle birlikte kirleticilere yönelik uygulanan idari yaptırımlarla idare hukukunun çevrenin korunmasındaki işlevi esastır¹⁸. Çevresel değerlerin korunmasında idari düzenlemelerin veya idari makamların izinlerinin ağırlık taşıması nedeniyle¹⁹ çevre ceza hukukuna geçerlilik alanı tanınmamaktadır. Bu durumda çevre ceza hukuku kapsamında idari yaptırımların desteklenmesinden²⁰ dahi söz edilemeyecektir. İdari para cezalarının çevrenin korunmasında yeterli olacağı söylemi “ekonomik suça ekonomik ceza” anlayışının ürünü olarak kabul edilmektedir²¹.

Çevrenin idare hukukuyla korunmasına benzer şekilde çevre ceza hukukunun idare hukukuna mutlak bağlılığının söz konusu olduğu sistem de ceza hukukunun sadece idare hukuku sisteminin doğru işleyişini desteklemek için kullanılması anlamına gelmekte²² ve bu sistem içinde ceza hukuku genellikle sadece alınan idari kararları uygulamak için geçerli kabul edilmektedir²³. Bu ise beraberinde söz konusu hususun çevresel değerleri korumaya yönelik olup olmadığı tartışmasını getirmekte, bu tür

17 Michael G.Faure, ‘The Revolution in Environmental Criminal Law in Europe’ (2017) 35 (2) Virginia Environmental Law Journal 321, 324. Nitekim *Faure/Visser* bu hususu, çevre suçlarının çoğu ülkenin mevzuatında geleneksel olarak formüle edilme şeklinin, lisanssız emisyonları veya lisans koşullarının ihlallerini cezalandırmaktan ibaret olması örneği ile somutlaştırmıştır. Yazarlar ayrıca çevre kirliliğine ilişkin cezai sorumluluğun kapsamının büyük ölçüde idare hukuku sorunlarına bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Konuya ispat bağlamında yaklaşan yazarlara göre, çevre ceza hukukunu böyle şekillendirmenin, çevre kirliliğinin nasıl kanıtlanacağına dair etkileri olduğu açıktır. Çevre suçlarının doğası göz önüne alındığında, konuya ilişkin davada teknik uzmanlığın etkisinin çok yüksek olması, 1980’lerde çevre suçlarının bu idari bağlılığının sorun olarak görülmesine ve çevre kirliliğini doğrudan cezalandırmanın yollarının aranmasına vesile olmuştur. Faure Michael ve M. Visser, ‘How to Punish Environmental Pollution - Some Reflections on Various Models of Criminalization of Environmental Harm’ (1995) 3 (4) European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice 316, 316.

18 Şen (n 5) 75.

19 Hero Schall, ‘Das Umweltstrafrecht heute: ein bloßes Alibi-Instrument?’ in Roland Hefendehl and Tatjana Hörnle (eds) Festschrift für Bernd Schünemann zum 70. Geburtstag am 1. November 2014 (De Gruyter 2014) 818. Burada, çevre yönetiminin uzmanlaşmış ve farklılaştırılmış bir sistemi gerektirdiği ve adli makamlar olarak adli kolluğun, savcılık makamının ve ceza mahkemelerinin uzmanlaşmadığının ve çevreyi etkileyebilecek farklı sektörlerin farklı (endüstriyel ve ticari) faaliyetlerinin denetlenmesine ve kontrol edilmesine yönelik ihtiyaç doğrultusunda idari kuruluşların uzmanlaşmış kabul edilmesi gerektiği yönünde bkz. Albrecht (n 3) 175. Bununla birlikte yazar yakın zamanda farklı ülke uygulamalarında çevreye yönelik gerçekleştirilen fiillerin adli soruşturulması bakımından gelişmelere de değinmiştir. Bu bağlamda Norveç örneğinde Cumhuriyet savcılığı bünyesinde, çevre suçu vakalarını soruşturmak için yetkilendirilmiş özel bir dairenin 1988’de kurulduğunu belirtmiştir. Ayrıca Hollanda’da oluşturulan irtibat savcılık makamı ile çevre suçlarının kovuşturulması sadece adli düzeyde olmayıp, aynı zamanda çevrenin yönetimine ilişkin idari makamlar ile koordineli yürütülen bir süreç amaçlanmaktadır. ibid 176.

20 ibid 170.

21 Volkan Maviş, *Türk Ceza Kanunu’nda Çevreye Karşı Suçlar* (Yetkin Yayınları 2021) 127.

22 Faure Michael, ‘The Development of Environmental Criminal Law in the EU and its Member States’ (2017) 26 Review of European Community & International Environmental Law 139, 140.

23 Faure ve Visser (n 17) 319.

hükümler tarafından korunan tek değer, çevre hukukunun uygun şekilde uygulanmasında idari makamın menfaati olduğu iddia edilmektedir²⁴.

Aynı zamanda çevre ceza hukuku kapsamında işlenen fiillere yönelik idari yaptırım uygulanması şeklinde ağırlık kazanan eğilimin, idari yaptırımın yeterli bir caydırıcı etki sağlayacağına yönelik düşünceye²⁵ ve idari yaptırımların hızlı uygulanabilirliğine dayandığı görülmektedir²⁶. Bu bağlamda çevre ceza hukukunun gerekliliğinin tartışılmasına, uygulamada cezai kovuşturmadaki eksiklikler ve çevre ceza hukukunun normatif sınırlamaları gerekçe gösterilmektedir²⁷. Özellikle çevre ceza hukukunun yeni uygulamaya başlandığı zamanlarda pratikte çevre ceza hukukunun uygulanmasına ilişkin veriler, soruşturma makamlarının sınırlı kapasiteleri göz önüne alındığında, önemli oranda çevre suçunun²⁸ reddedildiğini göstermekteydi²⁹. Nitekim Alman ceza hukukunda çevreye karşı işlenen suçlarla çevrenin korunmasına yönelik önemli bir adım olarak görülen ceza hukuku korumasını yasal düzlemde sağlamak mümkün olmuşken, özellikle bu değişikliğin ilk zamanlarında bu hükümlere dayanan mahkûmiyet sayısının çok düşük ve sürekli artan çevre suçlarının sayısı ile orantısız olduğuna dikkat çekilmiştir. Ceza hukukunun diğer hükümlerinin aksine yargıya intikal eden dava sayısının da son derece az olması, uygulamada çevrenin etkin şekilde korunmasına ilişkin beklentinin karşılanamadığı şeklinde yorumlanmıştır³⁰. Bunun nedeni olarak söz konusu düzenlemelerin uygulanmaya başlandığı zamanlarda, örneğin son derece gelişmiş endüstriyel kirleticilerle ilgili olarak, kovuşturma organlarının yetersiz ekipman

24 ibid 320. Yazarlar bu idari düzenlemelerin, özellikle emisyon sınır değerlerini ortaya koydukları ölçüde, aynı zamanda çevrenin korunmasına da yönelik olduğunun artık daha yaygın olarak kabul edildiğinin altını çizmişlerdir. Bu nedenle, örneğin ruhsatsız bir kimya tesisi işleten kişiyi cezalandıran ceza hükmü de dolaylı yoldan çevreye ilişkin değerleri korumaya yöneliktir. ibid 320.

25 Çevre ceza hukukunun etkinliğinin ne ölçüde olduğu problemini *Schall*, çevre ceza hukukunun salt ispat aracı mı olduğu sorusu üzerinden değerlendirmiştir. *Schall* (n 19) 815 vd.

26 Faure (n 17) 339. İdare hukuku yaptırımlarını ceza yaptırımlarından ayıran tek hususun özgürlüğü bağlayıcı cezalar olduğu ve bu nedenle idare hukuku korumasının çevre için yeterli olduğu yönünde görüş için bkz. Uhlmann, s. 1228'den aktaran Maviş (n 21) 127. Çevrenin korunmasında sadece idare hukukuna dayalı bir yaklaşımın dar ve yetersiz olduğu yönünde bkz. Yener Ünver ve Ayşe Nuhoğlu, *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku* (Beta 1999) 59. Yazarlar, ulusal bir yürütme organı tarafından yapılacak düzenlemelerde ne global-ekolojik bir yaklaşıma ulaşılabileceğini ne de bireysel olarak korunması gereken değerlerin yeterince dikkate alınabileceğini ifade etmişlerdir. ibid 59.

27 *Schall* (n 19) 816. Bununla birlikte yazar, genel önleyici etkinin, her şeyden önce, çevresel ceza normlarının Alman Ceza Kanunu'na dâhil edilmesinden 1998 yılına kadar çevre ceza hukuku kapsamındaki soruşturma işlemlerindeki keskin artışın devam etmesinde görülebileceğine dikkat çekmiştir (ibid 821). Konuya ilişkin değerlendirme için ayrıca bkz. Albrecht (n 3) 169 vd.

28 Çevre suçu kavramına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Maviş (n 21) 131 vd.

29 Faure (n 22) 139.

30 H.-U. Paefßen, 'Overlapping Tensions between Criminal and Administrative Law: the Experience of West German Environmental Law' (1991) 3 (2) *Journal of Environmental Law* 247, 249.

ve deneyime sahip olması ve ayrıca, ilgili idari makamların, hukuki bir yükümlülüklerinin olmaması sebebiyle suç teşkil eden kirliliği ilgili makamlara bildirmek konusunda geri planda kalmaları gösteriliyordu. Ayrıca bu hükümlerin idari bağlılığa dayanan özel yapısı nedeniyle, ceza sorumluluğunun karmaşık bir dizi düzenleyici hükümlere bağlı olmasının sonucu olarak sadece gerekli izinlere veya lisanslara sahip olma, özellikle endüstriyel işletme yöneticileri veya diğer kirleticiler tarafından bir savunma aracı olarak kullanılabilirdi³¹.

Bunun yanı sıra maddi ceza hukuku ile delil sorunlarının birbiriyle ilişkili olduğu gerçeği çevre ceza hukuku için de geçerli olduğundan³², konu ispat hukuku açısından da problem teşkil etmektedir³³. Ceza hukukunda kanıt eşliğinin yüksek olması ve yaptırımların ağır olması çevreye karşı gerçekleştirilen ihlallerde ceza hukukunun uygulanmasının sınırlanması gerekliliğinde etkili olmaktadır³⁴.

Çevrenin korunmasında ceza hukukunun dışlanması şeklindeki eğilimi güçlendiren diğer bir husus ise ceza hukukunun merkezi alanını bireysel hareketlerin ve spesifik mağdurların oluşturması³⁵ sebebiyle çevreye karşı gerçekleştirilen fiiller ile ihlal edilen hukuki değerlerin bireysel nitelikte olmadığı iddiasıdır³⁶. Çevrenin korunmasını ihlal eden nitelikteki fiillerin ilgili suç kapsamında gerçekleştirilmesi halinde çevreye zararlı davranışlarla doğrudan ilgili olan mağdurlar, zaman ve yer açısından ancak nadiren tespit edilebildiğinden, burada mağdurların anonimliğinden³⁷ ve mağduriyetin kompleks etki zincirlerinden kaynaklanan dezavantaj söz konusu olmaktadır³⁸. Nitekim bu tür suç grubunun temel kriminolojik önemi, sözde mağduru olmayan suçlara (*non-victim criminal offenses*) atıfta bulunmasıdır. Diğer bir ifadeyle, bu suçla korunan değer

31 ibid 250.

32 Faure ve Visser (n 17) 316. Benzer yönde görüş için bkz. Rüdiger Breuer, 'Verwaltungsrechtlicher und strafrechtlicher Umweltschutz - Vom Ersten zum Zweiten Umweltkriminalitätsgesetz' (1994) 49 (22) *JuristenZeitung* 1077, 1080.

33 İspat güçlüğü'nün söz konusu olduğu durumlarda bu kapsamdaki fiillerin ceza hukuku korumasından uzak tutulabileceğine yönelik görüşün isabetli olmadığı yönünde bkz. Yener Ünver, *Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer* (Seçkin Yayıncılık 2003) 677.

34 Faure (n 22) 141.

35 Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 29.

36 Bu kapsamda açıklama için bkz. Ünal (n 14) 163.

37 Maden, gürültüye neden olma suçu özelinde "mağduru belirli bir kişi olması icap etmeyen" niteliğinin uygun olacağını belirtmiştir. Mehmet Maden, 'Bir Tehlike Suçu Olarak "Gürültüye Neden Olma"' (TCK, m. 183) ve Tehlike Suçlarına İlişkin Genel Tespitler' (2021) 25 (1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 431, 437.

38 Hans-Jörg Albrecht, Günter Heine ve Volker Meinburg, 'Umweltschutz durch Strafrecht?' (1984) 96 (4) *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 943, 948. Benzer yönde değerlendirme için bkz. Güneş (n 14) 252.

ihlalinin sonuçları genellikle önemli bir zaman aralığı ile ortaya çıktığı için, mağdurunun “soyut” olduğu suçlardır³⁹. Ayrıca çevreye karşı gerçekleştirilen zararlar bakımından, ne gerçekleştirilen davranışı ne de davranışı gerçekleştirenin kusurluluğunu ceza hukukunun merkezi alanına yerleştirebilmenin söz konusu olabileceği ileri sürülmüştür⁴⁰.

II. Çevreye Yönelik Gerçekleştirilen İhlaller Kapsamında Ceza Hukuku Müdahalesinin Gerekliği

a. Genel Olarak

Çevrenin korunmasına ilişkin olarak ceza hukuku müdahalesinin ne ölçüde gerekli olduğu konusu, talilik ilkesi⁴¹ (*subsidiarity principle*) kapsamında çevreye ilişkin ihlallerin idari para cezası veya tedbir kararları (*administrative fines or injunctions*) ile yeterli oranda korunup korunmadığı konusunu tartışmaya açmıştır⁴². İdarenin yaptırımlar hususunda görevini yapmaması ya da kararlı olmaması⁴³, ayrıca çevre hukuku ihlalleri ile mücadelede alternatif çözümlerin genellikle eksik kalması çoğu hukuk sisteminde ülkelerin, ceza hukukuna önem vermesini sonuçlamıştır⁴⁴. Çevreye yönelik gerçekleştirilen ihlallerde özel hukuka ve idare hukukuna ilişkin yaptırımların yetersiz kalması, özellikle çevreyi ciddi biçimde tehlikeye sokan ve bu yolla insan sağlığını ve hayatını tehdit eden fiiller bakımından etkisini göstermiş ve ceza hukukuna ilişkin yaptırımların dikkate alınması gerekliliğine yönelik girişim ağırlık kazanmaya başlamıştır⁴⁵. Artık çevre hukuku farklı hukuk alanları ile ilişkisi sebebiyle çevre kirliliğine yönelik çeşitli hukuk yollarının (tazminat, idari para cezaları vb.) bulunduğu bir araç kutusu (*toolbox*) olarak kabul edildiğinde, burada son çare ilkesi⁴⁶ gereğince ceza hukuku da yer almaktadır⁴⁷.

39 Mršić (n 1) 132.

40 Bu görüşe ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 29.

41 Söz konusu ilkenin cezanın son çare olması ilkesi ile ilişkisi hakkında tartışma için bkz. Ozan Ercan Taşkın, ‘Son Çare (Ultima Ratio) Olarak Ceza Hukuku’ (2016) 15 (1) Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 59, 66 vd.

42 Faure ve Visser (n 17) 324. Çevre ceza hukukunun çevrenin korunmasına ilişkin idare hukuku kaynaklı eksiklikleri ortadan kaldıramayacağı ve bu nedenle çevreye yönelik gerçekleştirilen zararlar bağlamında ceza hukukunun ve idare hukukunun kümülatif etki sorunu yerine çevre koruma kanunlarına ve onların uygulanmasına odaklanılması gerektiği yönünde bkz. Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 920.

43 Doktrinde bir görüş çevre suçlarının düzenlendiği yer itibarıyla suçun kovuşturulması bağlamında da etkililiğinin bulunduğunu belirtmiş ve buna yönelik ceza kanunlarında yer alan çevre suçlarının uygulayıcılar tarafından daha önemli görüldüğüne dikkat çekmiştir. Faure (n 17) 322.

44 Faure (n 22) 139. Çevrenin korunmasında ceza hukuku müdahalesinin gerekliliğine yönelik görüşler için bkz. Şen (n 5) 73 vd.

45 Özenbaş (n 2) 924; Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 25 vd.; Şen (n 5) 59; Taşkın (41) 124.

46 Son çare ilkesine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ünver (n 33) 692 vd.

47 Faure, The Development (n 22) 139; Gülsün Ayhan Aygörmöz, Çevre Ceza Hukuku Çevre Ceza Genel Hükümler C. I (On İki Levha 2021) 2; Güneş (n 14) 251.

Ceza hukuku açısından çevrenin korunmasının kapsamı, korunmasında genel ceza politikası çabalarıyla işlevsel olarak bütünleştirilen cezai düzenlemelerin sentezini ifade etmektedir⁴⁸. Ceza kanunlarında buna ilişkin suç tiplerine yer verilmesi ile birlikte, çevre politikasının idare hukuku anlamında öncelikle organizasyonel-planlama ve önleyici-kontrol fonksiyonlarını yüklenmesi⁴⁹ çizgisine ek olarak çevrenin korunması güçlendirilmiştir⁵⁰. Ceza hukukunun bu etkisi çevrenin önleyici korumasından sorumlu olan idarenin özellikle kronik hale gelmiş sorunlarıyla bu korumayı gerçekleştirmekten uzak olduğu⁵¹ dikkate alındığında oldukça önem taşımaktadır. Böylece çevreye karşı gerçekleştirilen fiillerin tabi olduğu yaptırımlar nitelik itibariyle farklılaşmakla kalmayıp, aynı zamanda kapsam itibariyle de genişlemektedir. Görece yakın bir zamana kadar çevrenin farklı usul ve yöntemlerle korunduğu ve ceza hukukunun ilgisinin dışında bulunduğu kabulünün⁵² bugün için artık geçerliliği kalmamıştır. Aksine çevrenin korunmasında bir hukuk aracı olarak idare hukukunun tek başına yeterli korumayı sağlamadığının anlaşılmasının yanı sıra idare hukukunun öncelikli olarak dikkate alınmasıyla⁵³ birlikte ceza hukukunun etkisi artmaktadır.

1970-80'li yıllarda daha fazla önem kazanmaya başlayan⁵⁴, çevrenin ceza hukuku kapsamında korunması etkisini 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu⁵⁵ bakımından da göstermiştir. Öncelikle Türk Ceza Kanunu'nda çevre tanımına⁵⁶ yer verilmemekle birlikte, 2872 sayılı Çevre

48 Mršić (n 1) 132.

49 Çevrenin korunmasının insan sağlığı ile doğrudan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, özel hukuk ve idare hukuku araçlarının etkinliğinin sınırlı kaldığı yönünde bkz. Albrecht, Heine ve Meinburg (n 38) 947.

50 Albrecht, Heine ve Meinburg (n 38) 946. Nitekim *Bloy*, Alman Ceza Kanunu'nda yer alan suç tipleri ile çevrenin tamamen korunması sağlanmamış olsa dahi çevre suçlarının esas alanının ceza kanununa dâhil edilmesiyle çevrenin korunmasında kanun koyucunun değişen statüyü tanımamasının açığa kavuşmasının kayda değer olduğunu belirtmiştir. *Bloy* (n 5) 485.

51 Ozan Ercan Taşkın, 'Maddi ve Muhakeme Boyutuyla Çevre Ceza Hukukuna Dair Bazı Tespitler/Kısmi Öneriler' (2015) 3 (1) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi 119, 124. Çevre ceza hukukunun hem önleyici hem de çevre zararını oluştuktan sonra koruyucu işlevinin bulunduğu yönünde bkz. Maviş (n 21) 126.

52 Konu hakkında ayrıca bkz. Yılmaz (n 5) 87-88.

53 İdare hukukunun önceliğinin, idare hukuku uyarınca kanuna aykırı olan bir iznin ceza hukuku uyarınca her zaman hukuka aykırı olması gerektiği anlamına gelmeyeceği yönünde görüş için bkz. Paeffgen (n 30) 252.

54 Nitekim *Faure* bu durum, çevre ceza hukukunun son 30 yılda olağanüstü bir evrim geçirdiği şeklinde ifade etmiştir. *Faure*, *The Development* (n 22) 139.

55 765 sayılı Türk Ceza Kanunu döneminde 5237 sayılı TCK'da olduğu gibi çevre suçları belli bir sistematik içinde yer almamıştır. Bununla birlikte dağınık şekilde örneğin, çevreyi kirletme ve bozma fiillerinin halkın sağlığını tehlikeye düşürmesi bağlamında 369. (yangın çıkarmak), 394. (halkın içeceği suları zehirleyerek veya bozarak umurun sıhhatini tehlikeye düşürmek), 526. (yetkili makamların emir ve talimatlarına aykırı davranmak) madde düzenlemelerine yer verilmiştir. 765 sayılı TCK'da yer alan çevreye ilişkin suçlar hakkında ayrıca bkz. (Özenbaş (n 2) 926); Şen (n 5) 87 vd.; Özen (n 2) 14.

56 Çevre kavramının her zaman onu çevreleyen bir merkezle birlikte düşünülmesine rağmen bu bağlantı noktasının başlangıçtan itibaren içerik açısından tanımlanamadığı yönünde görüş için bkz. *Bloy* (n 5) 494.

Kanunu'nda⁵⁷ (md. 2) çevrenin; “*Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam*” şeklinde ifade edildiğinin belirtilmesi gerekmektedir⁵⁸. İnsanın biyolojik yaşam alanını oluşturan temel unsurlar olarak su, toprak ve havanın korunması bu bağlamda ön plana çıkmaktadır. Bu koruma aynı zamanda anayasal güvence⁵⁹ altına da alınmıştır.

Türk hukukunda yan ceza hukuku düzenlemeleri⁶⁰ ile korunması söz konusu olan çevrenin ceza kanununda hukuki değer olarak⁶¹ korunmaya tabi kılınması, yakın zamanda⁶² mümkün olmuştur⁶³. Böylece Türk çevre ceza hukukunda çevrenin korunmasının sadece idari cezalar ile yaptırım altına alınmasıyla yetinilmemiş, TCK kapsamında cezai hükümler⁶⁴ de öngörülmüştür.

Belirtilmelidir ki, söz konusu yasal gelişmeler son zamanlarda giderek artan, doğal yaşam alanlarının geri döndürülemez şekilde tahribatına karşı koyma görevinin bir parçası olarak ceza hukuku müdahalesinin gerekliliğinin ürünü olarak dikkate alınmalıdır⁶⁵. Diğer bir ifadeyle, çevrenin idari korunmasının asliliğine ek olarak,

57 Türk hukuku kapsamında Çevre Kanunu 09 Ağustos 1983'te yürürlüğe girmekle birlikte, Kanun bağlamında birçok değişiklik de getirilmiştir. Değişiklik süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bayraktar (n 6) 176. Çevre Kanunu'nda yer alan suçların tasnifi için bkz. Durmuş Tezcan, 'Çevre Suçları ile İlgili Bazı Değerlendirmeler' Prof. Şükrü POSTACIOĞLU'na ARMAĞAN (D.E.Ü. Hukuk Fak. Dön. Sermaye İşl. Yayınları No: 81 1997) 349, 356 vd.

58 Çevre kavramını açıklayan görüşler için ayrıca bkz. Yılmaz (n 5) 1 vd. Ayrıca Çevre Kanunu'nda çevre suçlarının düzenlenmiş olduğuna yönelik vurgu gerekli ve önemlidir. Bu kanunda çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla suç ihdas edilmiş ve böylece çevrenin idarece etkin şekilde korunması amaçlanmıştır (Tezcan (n 57) 356; Otto Backes, 'Umweltstrafrecht' (1973) 28 (11/12) Juristenzeitung 337, 337).

59 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde; “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir”. Ayrıca TCK'nın 1. maddesinde ceza kanununun amacına yer verilmiş olup, çevrenin korunması gereken değerlerden birisi olduğu ifade edilmiştir.

60 Nitekim 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 20. maddesinde; çevrenin korunmasına yönelik konulan kurallara aykırı hareket edenlere uygulanacak idari yaptırımlara yer verilmiştir. Çevrenin korunmasına ilişkin Çevre Kanunu dışında yasal düzenlemeler de bulunmaktadır. Örneğin, kültürel çevre ile ilgili 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 618 sayılı Limanlar Kanunu, 167 sayılı Yeraltı Suları Kanunu, 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu bu kapsamdadır.

61 Çevre suçlarında korunan hukuksal değere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Aygözmez (n 47) 24 vd.

62 Örneğin Alman Ceza Kanunu'nda çevrenin korunmasına yönelik suç tiplerinin 1980'li yıllarla birlikte kabul edildiği görülmektedir (Albrecht, Heine ve Meinburg (n 38) 943). Türk Ceza Kanunu'nda çevreye karşı suçların (TCK md. 181 vd.) kabulü 5237 sayılı Kanun dönemine tekabül etmektedir.

63 Ceza hukukunun çevrenin korunmasında araç olarak kullanılmasının ne ölçüde yerinde olduğu soruna ilişkin görüşler için bkz. Serdar Talas, 'Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirlenmesi Suçları' (2013) LXXI (1) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 1147, 1148.

64 TCK'da çevrenin kasten kirlenmesi (md. 181), çevrenin taksirle kirlenmesi (md. 182), gürlüğe neden olma (md. 183) ve imar kirliliğine neden olma (md. 184) suçları düzenlenmiştir.

65 Schall (n 19) 826.

insanların yaşamlarını ve sağlığını tehlikeye atan tehlikeli çevre kirliliğinin olduğu bir zamanda cezai müdahalenin gerekçesi açıktır⁶⁶. Ancak idare hukukunun öngördüğü idari emirlere veya yükümlülükler aykırılıktan dolayı cezalandırmanın ötesine geçme ve su, hava, toprak gibi belirli çevresel ortamları tehlikeli veya zararlı maddelerle⁶⁷ ihlal eden fiilleri doğrudan ceza hukuku ile koruma ihtimalinde dahi idari menfaatlerin de göz önünde bulundurulacağına dikkat edilmesi gerekir⁶⁸.

Çevrenin korunmasına ilişkin sadece suç düzenlemeleri bulunmamakta, kabahat teşkil eden fiiller de söz konusu olmaktadır. Bunlar düzene aykırı fiil (*Ordnungswidrigkeiten*) olarak nitelendirilen ve suçun aksine, kanunun ihlal edilmesiyle birlikte idari yaptırım uygulanmasını gerektiren hukuka aykırı fiillerdir (KK md. 2)⁶⁹. Çevrenin korunmasına hizmet eden tüm kanunların, çevreye yönelik ihlallere ilişkin yaptırımlar öngördüğü göz önünde bulundurulduğunda, örneğin idari onayın alınmaması, idari gerekliliklere uyulmaması veya bildirim ve izleme yükümlülüklerine uyulmaması gibi daha az haksızlık içeriğine sahip, çevre kanunu ihlalleri bu bağlamda kabul edilmektedir⁷⁰. Çevre koruma önlemlerinin çoğunun idare hukukunun bir parçasını oluşturduğu dikkate alındığında, bu önleyici araçlar genellikle, idari kurumların yasak olan faaliyetler karşısında tedbir ve yaptırım uygulaması şeklindeki baskıcı yollarla tamamlanmaktadır⁷¹.

66 Mršić (n 1) 133.

67 “Tehlikeli maddeler, bileşimleri, miktarları veya diğer özellikleri itibarıyla insan hayatını ve sağlığını, hayvanları ve bitkileri tehlikeye atabilecek maddelerdir. Zararlı maddeler suyun kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik ve biyolojik özelliklerinde değişikliklere neden olarak örneğin, suyun doğal özelliklerini önemli ölçüde bozarak kullanımı engelleyebilir veya kısıtlayabilir”. Mršić (n 1) 136.

68 Albrecht (n 3) 170. Doktrinde bir görüş, çevreye karşı işlenen suçlarda salt idari nitelikteki hukuki değerlerin (*administrative Rechtsgutsbestimmung*) korunması gerektiğini savunmakta olup, örneğin suların kirlenmesi suçu (ACK md. 324) bağlamında suçun idare tarafından belirlenecek olan kamu hukuku amacını korumaya hizmet etmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Kuhlen (n 7) 705). *Kuhlen* bu yaklaşımın sadece kanun koyucunun iradesi ile değil, ayrıca tarafsız bir bakış açısı ile de çeliştiğini ileri sürmüştür. Söz konusu olan doğal yaşam temellerimizin korunması ile ilgilidir ve bunların idari yönetimi, korumanın sağlanmasında sadece bir araçtır. ibid 705.

69 Paeffgen (n 30) 247-248; Bernhard Kretschmer, ‘Das Umweltstrafrecht und das Umweltordnungswidrigkeitenrecht in Deutschland’ (2010) 7 (2) Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 55, 60; Zeynel T. Kangal, *Kabahatler Hukuku* (3. bs. Adalet 2022) 23. Nitekim Alman Çevre Hukuku’nda da çevrenin korunmasında idare hukuku kurallarının yanında idari ceza hukuku kurallarının da uygulanması söz konusu olmuştur. Burada düzene aykırılık oluşturan fiillere idari para cezasının öngörülmesi kabul edilir (Sınar (n 14) 429). Suçlar ile idari suçlar arasında hukuksal değer varlığı ya da yokluğu şeklindeki bir ayrıma gidilmesinin isabetli olmadığı yönünde görüş için bkz. Ünver (n 33) 665.

70 Joachim Herrmann, ‘Die Rolle des Strafrechts beim Umweltschutz in der Bundesrepublik Deutschland’ (1979) 91 (2) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 281, 294. İdari ceza hukuku ile genel ceza hukuku ayırımına ilişkin bilgi ve değerlendirme için bkz. Ünver (n 33) 659 vd.

71 Paeffgen (n 30) 247. Yazar ayrıca cezai kovuşturmanın, toplum için yüksek derecede katlanılmaz nitelikteki davranışlara tepki olarak karşılık bulduğunu, bununla birlikte idari suçlarda açık bir manevi baskı gerektirmeyen salt hukuka aykırılığı bastırmanın hedeflendiğini ifade etmiştir. ibid 248.

Çevreye karşı gerçekleştirilen fiillerin yaptırma tabi olduğu kabul edilse dahi sadece idare hukuku temelli korunması, uygulamada çevresel suç hükümlerince korunan değerlerin ceza kanununda korunan değerler kadar önemli görülmemesi ve dolayısıyla daha düşük bir önceliği hak ettiği iddiasının güçlenmesi anlamına gelmektedir⁷². Ceza kanunu kapsamında korumanın sağlanması, çevresel müdahalelerin sosyal olarak zararlı etkileri konusunda kamuoyunu bilinçlendirmek ve genel önleyici etkilerin yükseltilmesi bakımından da daha etkili bir yol olarak görülmektedir⁷³. Nitekim özellikle çevreye yönelik işletmelerden kaynaklanan zararlarda çevre ceza hukukunun önleyici etkisi daha etkin şekilde gerçekleşebilmektedir. Zira işletmeler tarafından çevreyi koruyucu önlemler almaya çaba gösterme, aksi halde gerçekleşecek cezai takibattan ve buna bağlı olarak işletmenin itibarına verilen zarardan kaçınma endişesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir⁷⁴. Özellikle toplumda artan çevre bilincinin etkisiyle, işletme tarafından gerçekleştirilen çevreye yönelik ihlal durumunda bunun topluma ifşa olmadan etkilerinin giderilmesine yönelik çaba, söz konusu fiilin ceza hukuku boyutuyla korunuyor olmasının etkisidir⁷⁵. Ceza yaptırımlarının sadece adli para cezası ile sınırlı olmaması ve özellikle özgürlüğü bağlayıcı cezaların yaptırım gücü dikkate alındığında, idari yaptırımlara karşı caydırıcılık etkisi de ön plana çıkmaktadır⁷⁶. Bunun yanı sıra çevrenin korunmasına ilişkin ceza hukuku lehine etki eden doktrinsel değişikliklerin de çevre ceza hukukuna ilişkin politikanın değişmesindeki öneminin yadsınmaması gerektiği belirtilmektedir⁷⁷.

Çevre hukukunda ceza hukukunun etkin hale gelmesine ilişkin gereklilik şu kabule de dayandırılabilir: İdari makamların söz konusu fiili birçok faktörü gözetererek irdelemesi nedeniyle idare hukuku kapsamında muhtemelen hoş görülebilecek olan münferit kirlilik olayları ceza hâkimi tarafından çevrenin korunması bağlamında dikkate alındığında cezalandırılmasına yol açabilir⁷⁸. Bununla birlikte çevre ceza hukukunun

72 Faure, The Revolution (n 17) 326.

73 Kristian Kühl, 'Probleme der Verwaltungsakzessorietät des Strafrechts, insbesondere im Umweltstrafrecht' in Wilfried Küper, Ingeborg Puppe (eds.) Festschrift für Karl Lackner zum 70. Geburtstag am 18. Februar 1987 (De Gruyter 1987) 824. Benzer yönde değerlendirme için bkz. Tiedemann (n 8) 19.

74 Konuya ilişkin değerlendirme için ayrıca bkz. Albrecht (n 3) 173.

75 Schall (n 19) 823; Kretschmer (n 69) 56 vd. Bununla birlikte doktrinde bir görüş, çevreye karşı gerçekleştirilen fiillerin ceza hukuku kapsamında ele alınması halinde, şirketler ve idari makamlar arasındaki diğer yasal ihtilafların artmasının yanı sıra uyumsuzluk sorununun artmasının muhtemel olduğuna dikkat çekerek konuyu farklı bir yönü ile değerlendirmiştir. Albrecht (n 3) 173.

76 Joseph Dimentho, Criminal Enforcement of Environmental Law, s. 140'dan aktaran Özgüç (n 12) 27.

77 Faure, The Revolution (n 17) 323.

78 Paeffgen (n 30) 256.

uygulamada karşısına çıkan zorluk kapsamında idari organlar genellikle kontrol, soruşturma, kurumlara ait işyerlerine erişim vb. açısından geniş yetkilere sahipken, ceza adaleti kurumlarının cezai soruşturmalarda suçun işlendiğine dair belirli bir derecede şüphe gerektiren ceza muhakemesi kanunlarıyla sınırlandırıldığı dikkate alınmalıdır⁷⁹. Çevrenin korunmasında pratik olarak idari ve cezai kurumların ve uygulamaların birbiriyle koordineli hale getirilmemesinin olumsuz etkilerinin olacağı göz önünde bulundurulmalıdır⁸⁰. Bu aynı zamanda çevrenin korunmasında ceza hukuku müdahalesinin etkililiği⁸¹ ile de ilişkilendirilmektedir ve etkililiğin büyük ölçüde, belirli bir hükmün ihlalinin mahkemede kanıtlanma olasılığıyla ilgili olacağına işaret edilmektedir⁸².

b. Ceza Hukuku Müdahalesinin Sınırı Olarak Son Çare İlkesi Kapsamında Çevre Ceza Hukukunun Değerlendirilmesi

Ceza hukukunun toplumların kirlilik ve risk sorununa verdiği cevaplarda rol oynaması gerektiği şeklindeki sonuç üzerinde bir mutabakat olduğu kabul edilebilirse de, çevre koruma alanında ceza hukukunun ne kadar ileri gitmesi gerektiği ve çevre ceza hukukunun çevreyi koruma çabasında etkin bir araç haline getirilmesinde neler yapılabileceği netlik kazanmamıştır⁸³. Doğal çevrenin korunması şeklinde ifade edilebilecek genel amaç, hem çevre ceza hukukunun hem de idare hukukunun temelinde yer alsın da, bu amaca ulaşmak için tasarlanmış araçlar esas olarak farklıdır⁸⁴. Ceza hukuku korumasının çevrenin korunması bakımından uygulanabilir birçok zorlayıcı araçtan birini teşkil etmesi gerçeğinin yanında ceza hukukunun son çare olarak kabul edilmesi, etkisini çevreye yönelik gerçekleştirilen fiillerin ceza kovuşturmasına alternatif olarak idari para cezaları ile yaptırım altına alınması şeklinde göstermiştir⁸⁵. Bu, ceza hukukunun her şeyi korumak gibi bir amacının olamayacağı ve dolayısıyla hukuka

79 Albrecht (n 3) 174-175.

80 Breuer (n 32) 1081.

81 Doktrinde bir görüş, çevre hukukunun uygulanmasında, fiillerin yalnızca kriminalize edilerek çözülemeyecek daha birçok zorluğun bulunduğu ve bunun sadece sembolik mevzuata yol açması gibi ciddi bir tehlikeye sebep olduğuna, bu sayede çevre hukuku ihlallerinin, aynı zamanda etkili bir yaptırımın gerçekleşeceğine dair herhangi bir garanti olmaksızın suç sayıldığına dikkat çekmiştir. Faure, *The Development* (n 22) 139.

82 Faure ve Visser (n 17) 325.

83 Albrecht (n 3) 168.

84 ibid 172.

85 Faure, *The Revolution* (n 17) 323. İdari para cezalarının miktarlarının tespitinde *kirlatici kuruluşun büyüklüğü, üretim hacmi, işgücü* göz önünde bulundurulmaktadır. Bayraktar (n 6) 176.

aykırılık alanına nazaran suç alanının çok daha dar olduğu esasına dayanmaktadır⁸⁶. Böylece ceza hukuku kapsamında uygulanan yaptırım, kanun koyucunun toplumsal olarak zararlı davranışları bastırmak için kullandığı araçlar arasında en sert önlemi teşkil ettiğinden, yalnızca “son çare” olarak yani zorunlu olduğu sürece⁸⁷ kullanılabilir⁸⁸. Ceza hukukuna sınırlı bir alan öngören bu yaptırım piramidinin en üstü ancak diğer hukuk yollarının başarısız olması ya da yetersiz kalması durumunda devreye girebilecektir⁸⁹. Bu bağlamda ceza hukuku, yetkili idari makamlar tarafından uygulanan kontrol modelleri ve kirliliğe verilen tepkilerin yeterli olmadığı durumlarda gündeme gelebilecektir⁹⁰.

Cezanın son çare olması aynı zamanda söz konusu hukuka aykırılığın cezaya liyakat ve cezaya ihtiyaç gereklilikleri ile de ilişkilendirilmektedir⁹¹. Çevrenin korunmasına ilişkin ceza hukukunun uygulanmasının meşruiyeti cezaya liyakat yönünden de dikkate alınmalıdır. Zira bir davranış yasak olmanın ötesinde sosyal açıdan zararlı ve düzenli şekilde insanların bir arada yaşamasını katlanılmaz hale getiriyorsa engel olunmasını gerektirmektedir⁹². Hukuki değerlerin her türlü ihlali cezaya liyakat ölçütünü karşılamamaktadır. Ayrıca ceza hukukunun yararcı karaktere sahip olması nedeniyle liyakat ölçütü tek başına yeterli olmayacak, bunun yanı sıra fiilin cezalandırmaya muhtaç olması⁹³ da dikkate alınacaktır⁹⁴. Bu nedenle çevreye karşı işlenen suçlar hem çevreyi oluşturan unsurlar ile ilişkisi hem de insanla doğrudan ilişkisi sebebiyle geniş bir uygulama alanına sahip suçlar olarak dikkat çekmektedir.

Ceza hukukunun son çare olma ilkesi ile bağlantılı olarak değinilmesi gereken diğer bir ilke ise, orantılılık ilkesidir. Korunan hukuki değerlerin uğradığı zarardan, cezanın

86 Taşkın, Son Çare (n 41) 63; Ali Şahin Kılıç, Ceza Hukukunda Hukuka Aykırılık (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2020) 121 vd.

87 Bazı yazarlar tarafından bunun “vazgeçilmezlik” şeklinde ifade edildiği yönünde bilgi için bkz. Taşkın, Son Çare (n 41) 65.

88 Schall (n 19) 820; Faure, The Development (n 22) 141; Raimo Lahti, ‘Über die neueste Strafrechtsentwicklung in Finnland’ (2003) *Juridica International* VIII 62, 64; Maviş (n 21) 123.

89 Faure, The Development (n 22) 141.

90 Albrecht (n 3) 175; Breuer (n 32) 1091.

91 Taşkın, Son Çare (n 41) 70 vd. Alman hukukunda neredeyse doktrinin tamamı tarafından üzerinde görüş birliğine varılan, belirli bir alana ceza hukuku müdahalesinin gerekliliğinin saptanmasında cezaya liyakat ve cezaya ihtiyaçlılık ölçütlerine göre değerlendirme yapılması gerektiğine ilişkin bilgi için bkz. Ünver (n 33) 672.

92 Schall (n 19) 820.

93 Ünver, cezalandırmaya muhtaç olma ölçütünü şu şekilde ifade etmiştir: “Cezalandırmaya muhtaçlık, toplumun cezalandırmaya layık hukuksal değer tehditlerinden veya ihlallerinden korumak ve hukuk düzeninin muhafazası bakımından cezanın vazgeçilemez bir araç olması anlamına gelmektedir.” Ünver (n 33) 673.

94 ibid 673.

daha ağır bir zarara yol açmaması gerektiği şeklinde ifade edilen orantılılık ilkesi bakımından cezanın suç fiiliyle orantılı olması gerekir⁹⁵. Bu nedenle ceza kanunlarında çevre suçları bakımından öngörülen cezaların nispeten daha hafif olduğu ve bunun çevrenin korunmasında ceza hukukunun geri planda kalmasının bir sonucu olduğu şeklindeki değerlendirme⁹⁶ hukuki dayanaktan yoksun olacaktır. Söz konusu husus, korunan hukuksal değer ile gerçekleştirilen fiilin haksızlık içeriği dikkate alınarak incelenmeli ve ceza hukukunun genel esasları göz ardı edilmemelidir. Ayrıca orantılılık ilkesinin bir sonucu olarak tüm çevre suçları bakımından götürü bir cezanın benimsenmediği de ifade edilmelidir. Ceza hükmünün olası zarar ile ihlal durumunda uygulanabilecek yaptırım arasında dengeli bir ilişki sağlayıp sağlamadığı meselesi, belirli bir zararın olmaması durumunda bile, çevreye yönelik soyut bir tehdit durumunda ceza hukukunun müdahalesini meşru kılan soyut tehlike suçlarında ilgili fiile nispeten daha az bir cezai yaptırımın uygulanmasını beklenir kılmaktadır⁹⁷.

Çevreye karşı gerçekleştirilen ihlallerin suç kapsamında ele alınmasında ceza araçlarının ceza sorumluluğunun belirlenmesinde ve bunun akabinde infaz aşamasında *sosyal ve ekonomik maliyetinin* bulunduğu ve bunun yanı sıra aşırı kriminalizasyonun, çevre suçlarına nazaran daha ağır suçlar için gerekli araçlardan etkin bir şekilde yararlanılmasını engellediği hususları⁹⁸ da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

c. Ceza Hukukunun Müdahalesinin Gerekliği Noktasında Çevre Suçlarında Korunan Hukuksal Değer Sorunu

Çevreye karşı işlenen suçlarda sorun arz eden husus, diğer suçlarda olduğu gibi fiili kimin gerçekleştirdiğinden ziyade bir suçun fiilen işlenip işlenmediğidir⁹⁹. Çevre suçu genel olarak çevresel değerlerin ortadan kaldırılması ya da bu değerlere zarar verilmesine yönelik suçlar olarak tanımlanmaktadır¹⁰⁰. Belirtilmelidir ki, genel bir çevre suçu tanımına ne ceza kanununda ne de çevre ceza hukukuna dair hükümler içeren diğer

95 Taşkın, Son Çare (n 41) 73; Aygörmöz (n 47) 3.

96 Görüş hakkında bkz. Şen (n 5) 78.

97 Faure ve Visser (n 17) 324. Bununla birlikte yazarlar, idari değerlerin ihlalinin kirliliğin kendisinden daha ağır bir şekilde cezalandırıldığını bazı Belçika yasalarını örnek göstermek suretiyle, bazı hukuk sistemlerinde idari değerlerin ihlaline nispeten yüksek hapis cezaları uygulandığına dikkat çekmişlerdir. ibid 324.

98 Taşkın, Son Çare (n 41) 68.

99 Albrecht (n 3) 171.

100 Nebahat Kayaer, 'Atık ve Artıklarla Çevrenin Kasten Kirlenmesi Suçu (TCK m. 181/1)' (2019) 21 (1) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 139, 142. Ayrıca bkz. Tezcan (n 57) 352. Nitekim Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından çevre suçu 'çevre için olumsuz sonuçları olabilecek suç davranışı' şeklinde bir dizi farklı ve ayrı faaliyetleri içeren genel kapsamda tanımlanmıştır. Boaster (n 7) 200.

düzenlemelerde yer verilmiştir¹⁰¹. Böylece neyin suç sayılması gerektiğine ilişkin bazı ihtilafların yasama düzeyinde çözülmediği, ancak kirlilik, atık bertarafı veya doğal yaşamı tehlikeye atan diğer fiillerin söz konusu olduğu durumlarda uygulama sürecine aktarıldığı açıktır¹⁰².

Çevre suçlarının ceza kanunlarında yer alan diğer suçlara nazaran az öneme sahip suçlar (*das Bagatelldelik*) olduğu şeklindeki iddia, örneğin çevreye karşı gerçekleştirilen fiilin toprağa veya suya kalıcı olarak zarar vermesi ihtimalinde o çevrede yaşayan insanların sağlığı bakımından ciddi tehlike oluşturması nedeniyle geçerlilik taşımamaktadır¹⁰³. Bu aslında çevreye yönelik gerçekleştirilen her bir ihlalin tek başına dikkate değer görülmemesi ve ancak ihlallerin nicelik açısından belli bir seviyeye gelmesi halinde cezai yaptırıma tabi tutulabilmesi kabulüne dayanmaktadır¹⁰⁴. Nitekim çevreye yönelik gerçekleştirilen fiillerin ceza kanunlarında yer bulmadan önce söz konusu edilen husus, korunan hukuki değere ilişkin olmuştur. Bu fiiller ile fiillerin türüne ve ağırlığına göre ceza kanununun iç korumasıyla bağlantılandırılması gereken hukuki değerler arasındaki ilişki ön plana çıkmıştır¹⁰⁵.

Çevre ceza hukukunun idari bağıllığının da etkisiyle çevreye karşı gerçekleştirilen fiillerle insan sağlığı ya da hayatına yönelik zararlardan önce de bireysel değerlerin korunmasının mı ön planda olduğu ya da insanla ilişkili olmakla birlikte görece bağımsız ekolojik değerlerin¹⁰⁶ mi korumanın şartını oluşturduğu veya idare hukukuna ilişkin

101 Faure, *The Revolution* (n 17) 325. Doktrinde bir görüşe göre, çevreyi tehlikeye sokan veya zarar veren fiillere yönelik düzenleme içeren ceza kanunları bir yandan çevre suçları ile doğal kaynakların meşru veya gerekli kullanımı diğer yandan endüstriyel işletmelerin faaliyetlerinin meşru ve vazgeçilmez kullanımı arasında açık ve pratik olarak uygulanabilir bir sınır sorununu ele almalıdır. Bu nedenle yazara göre, çevresel suçların tanımında, hem ekolojik hem de endüstriyel ve ticari çıkarlar dikkate alınmalıdır. Albrecht (n 3) 172.

102 ibid 171.

103 Schall (n 19) 823. Nitekim *Tiedemann*, su, hava, toprak vb. değerlerin yaşam bakımından öneminin, söz konusu unsurların sadece toplumsal düzenin bir ifadesi olarak ceza kanunu kapsamında korunmasını haklı kılmadığını, ayrıca bu bağlamda çevreye yönelik gerçekleştirilen fiillerin daha az önemli suç kapsamındaki kabulünü de dışladığını belirtmiştir. *Tiedemann* (n 8) 18.

104 Kuhlen (n 7) 698.

105 *Tiedemann* (n 8) 14. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Maviş (n 21) 144 vd. Çevre suçlarıyla korunması amaçlanan hukuki değerlere ilişkin ileri sürülen gruplandırma hakkında bkz. Ünver (n 33) 1018 vd.

106 *Tiedemann*, ekolojik değerlerin tümünün insanla olan ilişkisinin aynı kapsamda değerlendirilemeyeceğini belirttikten sonra gürültüye veya iyonlaşma etkisi doğurmayan ışınlara sebebiyet verme (ACK md. 325a) suçları üzerinden verdiği örnekte insanla ilişkisi bağlamında korunan hukuksal değerlerin çevreye yönelik işlenen diğer suçlardaki değerlerden daha güçlü olduğunu belirtmiştir (*Tiedemann* (n 8) 28). Gürültüye neden olma suçu bağlamında “*neden olunan gürültünün, ‘ortalama insan duyu yetisine göre, sağlığa zarar verme potansiyeli’ bulunması; bu ‘gürültü içerisinde başkasının sağlığının zarar görme tehlikesinin, potansiyel olarak barınması’ gerekir. Gürültünün, bu gürültüye maruz kalan kimselerin beden ve ruh sağlığının bozulması riski ile karşı karşıya gelmesi*” düzeyinde olması gerektiği belirtilmiştir. Maden (n 37) 441.

birey üstü değerlerin mi dikkate alınması gerektiği gündeme getirilmiştir¹⁰⁷. Bununla birlikte çevre ceza hukuku, idare hukukunun ve dolayısıyla idari kolluğun temel amacını oluşturan genel sağlığın, genel güvenliğin ve esenliğin korunması¹⁰⁸ ile sınırlanamayacak şekilde bireysel hukuksal değerlerin korunması ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Ceza hukuku kapsamında bazı değerlerin etkin korunabilmesini sağlamak adına sadece suçun konusuna zarar verilmesi değil, konunun tehlikeye düşürülmesi de suç kabul edilerek söz konusu hukuki değerler daha fazla korunmak istenmiştir¹⁰⁹. Bu bağlamda çevrenin korunması alanında örneğin havanın, suyun, toprağın niteliği için idari düzenlemelerden farklı standartlar oluşturmanın gerekli olmadığı şeklinde ileri sürülebilecek iddia, bireye ilişkin hukuki değerler kapsamında insan sağlığının da dikkate alınması halinde dayanaksız kalmaktadır¹¹⁰.

Çevreye karşı suçlar ile korunan hukuki değer hava, toprak, su, bitki örtüsü, hayvan türleri gibi çevreye ilişkin menfaatler ile insan hayatı ve sağlığı gibi insanı esas alan hukuksal değerlerdir¹¹¹. Böylece insan merkezli ekolojik yaklaşım¹¹² olarak çevreye karşı işlenen suçlarda *çifte hukuki değer ilişkisine (doppelten Rechtsgutsbezug)* dikkat çekilmektedir¹¹³. Çevrenin, su, hava ve toprak ortamları ile insanlığın temel yaşam koşullarından biri olması bile hukuki değerler kapsamına dâhil edilmesi gereğine işaret

107 Tiedemann (n 8) 28. Konuya ilişkin değerlendirme için ayrıca bkz. Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 915; Ünver ve Nuhoglu (n 26) 38 vd. Çevreye yönelik gerçekleştirilen fiillerde korunan hukuki değere ilişkin yaklaşım farklılığının suçun mağdurunun tespitini de etkilediğine ilişkin değerlendirme için bkz. Maviş (n 21) 135.

108 Tezcan (n 57) 353. Çevreye karşı gerçekleştirilen fiiller bakımından korunan değerlerin idari yararlar olduğuna yönelik görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Maviş (n 21) 154 vd.

109 İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler* (17. bs, Seçkin Yayıncılık 2021) 221.

110 Köhl (n 73) 827. Çevre ve doğa kavramları arasındaki farklılığa ilişkin değerlendirme için bkz. Bloy (n 5) 495.

111 Köhlen (n 7) 701; Herrmann (n 70) 282; Özenbaş (n 2) 927. Ünver bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir: “Yeni hukuksal değerlerin kabul edilmesi, yalnızca klasik suçların uygulanma alanlarının hazırlık hareketlerine doğru öne çekilmesinin bireye ait değerlerin korunması için yeterli olamayacağını, ceza hukukunun uygulama alanını bu yeni hukuksal değerlere paralel oluşturacak yeni suç tiplerinin aracılığıyla genişletilmesi gerektiğini ifade etmekteydi.” Ünver (n 33) 1015.

112 Köhlen (n 7) 714.

113 Dieter Dölling, ‘Review of Umwelt-Strafrecht. Sonderausgabe der Kommentierung der §§ 311 d, e, 324-330 d in der 10. Auflage des Leipziger Kommentars zum Strafgesetzbuch, by J. Steindorf’ (1987) 42 (6) *Juristenzeitung* 291, 291; Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 914 vd.; Werner Hoppe ve Martin Beckmann, *Umweltrecht* (C. H. Beck, 1989) 164; Kretschmer (n 69) 65; Ünver ve Nuhoglu (n 26) 40, 55; Yokuş Sevük (n 14) 296; Şen (n 5) 115 vd. Çevreye karşı işlenen suçlarda korunan hukuksal değer ve tarihsel gelişimine ilişkin değerlendirme için bkz. Bloy, (n 5) 487 vd. Alman Ceza Kanunu’nda düzenlenen çevre suçlarına ilişkin hukuksal değerlerin tespitinde birey-çevre ilişkisinin ağırlığı esas alınarak belirlenen gruplandırma için bkz. Ünver ve Nuhoglu (n 26) 40 vd.

etmektedir¹¹⁴. Zira bu hukuki değerlerin tanınmasında, nihayetinde, şimdi yaşayan insanların ve gelecek nesillerin uzun süreli menfaatlerinin bulunduğu esasına dayanılmaktadır¹¹⁵. Bu şekilde çevresel değerlerin de nihai olarak insan menfaatine odaklı olduğu şeklindeki, çevreye yönelik suçlarda korunan hukuksal değerlerin insan merkezci olduğuna yönelik yaklaşım genel kabulü oluşturmaktadır¹¹⁶. Böylece salt çevreye ilişkin değerleri ya da salt insan merkezci yaklaşımı diğerinden soyutlamadan çevreye yönelik işlenen suçlarda korunan hukuki değerlerin belirlenmesi TCK’da yer alan tüm çevre suçlarını da kapsayan bir sonucu ortaya çıkarmaktadır¹¹⁷. Bununla birlikte çevreye yönelik gerçekleştirilen fiiller bağlamında ihlal edilen değerlerin tespitinde bu suçların çoğu durumda¹¹⁸ bağlı yapısının bulunduğundan hareketle idari menfaatlerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir¹¹⁹. Ne salt idari yükümlülüğe aykırılık ne de salt çevreye yönelik gerçekleştirilen ihlal çevre suçlarını tam olarak karşılamaktadır. Bu, çevresel suçların bağımsız bir şekilde, örneğin belirli bir davranışın neden olduğu ekolojik zararı hesaba katarak tanımlanmaması şeklinde de ifade edilebilir¹²⁰. Kendine özgü yapısı nedeniyle çevre suçları bakımından özellik arz eden bu husus, hukuki değerlerin tespitinde de çok yönlü bakış açısının dikkate alınmasını mümkün kılmaktadır.

114 Schall (n 19) 819. Bu bağlamda yazar söz konusu kabulde Alman Ceza Kanunu’nda çevreye karşı suçlar (ACK md. 324 vd.) arasında korunan hukuki değere ilişkin tartışmanın bulunmasının bir rol oynamadığını belirtmiştir. ibid 819.

115 Kuhlen (n 7) 701; Taşkın, Maddi ve Muhakeme Boyutuyla (n 51) 124. Yazar bu bağlamda küresel hukuki değer (*globale Rechtsgut*) kavramını kullanmıştır (Kuhlen (n 7) 714). *Heinrich* ise evrensel hukuki değer şeklinde adlandırdığı hukuki değerlerin soyut tehlike suçları ile yakın ilişkisini ele almış ve “klasik” ceza hukukunun bireysel hakları (yaşam, fiziksel bütünlük, mülkiyet, özgürlük) merkezi olarak korurken, günümüzde evrensel hukuki değerlerin korunmasının giderek artan bir şekilde ceza politikası faaliyetlerinin odak noktası haline geldiğine dikkat çekmiştir. Yazar ayrıca bu evrensel hukuki değerlerin genellikle belirsiz bir şekilde tanımlanabilmesinin sorun teşkil ettiğine de değinmiştir. Bernd Heinrich, ‘Zum heutigen Zustand der Kriminalpolitik in Deutschland’ (2017) (1) *Kriminalpolitische Zeitschrift (KriPoZ)* 4, 7.

116 Kuhlen (n 7) 702. Yazar, insan merkezci çevre kabulünün yerine kendi haklarına sahip bir doğa kavramının dikkate alınması halinde bunun devrim niteliğinde bir değişiklikte sonuçlanacağını, zira olması gereken hukuk bağlamında ceza kanununun uygulanmasının elverişli olmayacağını ve olan hukuk kapsamında uygulanmasının düşünülmemeyeceğini belirtmiştir. ibid 702.

117 Aygörmez (n 47) 28, 33. Söz konusu yaklaşıma yönelik eleştiriler için bkz. Maviş (n 21) 153.

118 İdari usullerin öngörülmediği suçlar bakımından korunan değerlerin idari görüşle temellendirilemeyeceği yönünde bkz. ibid 155-156.

119 Benzer yönde değerlendirme için bkz. Yokuş Sevtük (n 14) 260; Maviş (n 21) 157.

120 Faure, *The Revolution* (n 17) 328.

Çevreye karşı suçlarda korunan hukuksal değerlerin çeşitliliği, suç tiplerinin zarar suçu, soyut-somut tehlike suçu farklılaşmasında da etki göstermiştir¹²¹. Çevreye karşı işlenen suçlar genel olarak soyut veya somut tehlike suçları¹²² şeklinde kanunda karşılık bulmuşlardır¹²³. Konu aşağıda çevre suçlarının idari bağlılığı ile ilişkilendirilerek farklı bir açıdan ele alınacaktır.

II. Çevre Ceza Hukukunda İdari Bağlılık

a. İdari Bağlılığın Çevre Ceza Hukukunu Sınırlaması

Çevre ceza hukuku 1970'lerde ortaya çıktığında, genellikle güçlü bir idari karaktere sahip olan, örneğin bir işletmeciye izin başvurusunda bulunma yükümlülüğü getiren çevre kanunlarında yer almaktaydı¹²⁴. Pek çok ülkede hükümler artık bir ceza kanununa dâhil edilmiş ve ayrıca birçok hukuk sisteminde çevre, ceza hukuku sisteminde daha özerk bir koruma almıştır¹²⁵. Çevre ceza hukuku kapsamındaki suçların özellikle Avrupa ülkeleri¹²⁶ dikkate alındığında, farklı yasal düzlemde yer aldıkları görülmektedir. İlgili suçlar Almanya'da olduğu gibi temel ceza kanununda¹²⁷ yer bulurken; İngiltere'de

121 Breuer (n 32) 1081. Tehlike suçlarına ilişkin ayrıca bkz. Baumann Jürgen/Weber Ulrich/Mitsch Wolfgang/Eisele Jörg, *Strafrecht Allgemeiner Teil Lehrbuch* (12. bs, Ernst und Werner Gieseking 2016) 117 vd. *Kuhlen* bireysel fiillerin (*Einzelhandlungen*) genellikle zarara ilişkin soyut tehlike ile bağlantılı bile olmadığını belirtmiştir. Örneğin, bir çiftçi bir dereye bir miktar sıvı gübre dökerse, bu bir kaynak olarak insanların suya ilişkin uzun süreli menfaatini tehlikeye atmayacaktır ve aynı şey çok daha ciddi kirlilik için de geçerlidir. *Kuhlen* (n 7) 714-715.

122 “Türk Ceza Kanunu’nun “çevreyi kasten kirlenme” suçunu düzenleyen 181/1, “taksirle kirlenme” suçunu düzenleyen 182/1 ve 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 8. maddelerinde suçun unsuru olarak kabul edilen “çevreye zarar verecek şekilde” kavramı ise, “gerçekleşen somut bir zararı” değil, “zarar vermeye elverişliliği, zarar ihtimalini” anlatmaktadır. Madde gerekçesinde de açıklandığı üzere atık veya artığın; kisten su, hava ve toprak şeklinde gruplandırılan alıcı ortama ya da bu ortamlarla ilişkili ekosistemlerden birine verilmesi ile suç oluşacaktır. Çevrenin kasten kirlenmesi, kanunda tehlike suçu olarak düzenlenmiştir. Zararın gerçekleşmesi, bu suçta unsur olmadığı gibi cezalandırma şartı da değildir.” Yargıtay 4 CD, 4005/34038, 24.11.2014; Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 377/102, 12.2.2019 <www.lexpera.com.tr> Erişim Tarihi 12 Aralık 2021. Tehlike suçlarının tasnifine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Maden (n 37) 449 vd.

123 Herrmann (n 70) 295. Netice suçlarındaki teşebbüs kurumunun, cezalandırmaya layık olabilecek her türlü tehlikeyi cezalandırmada yetersiz kalacağı ve bundan dolayı tehlike suçlarının avantaj elde ettiği yönünde değerlendirme için bkz. Aygörmüş (n 47) 54.

124 Faure, *The Development* (n 22) 140.

125 Faure, *The Development* (n 22) 139. Çevreye yönelik gerçekleştirilen fiillerin bu şekilde ceza kanunlarında yer bulmasında yol gösterici saiklerin aynı zamanda, hukukun bu alanında daha fazla tutarlılığın sağlanması ve bu hükümleri klasik suçlara ilişkin hükümlerin yanına yerleştirilerek kirliliğin önlenmesinin kamusal öneminin vurgulanması olduğunun altı çizilmiştir. Paeffgen (n 30) 248.

126 Avrupa’da çevrenin korunması bağlamında ceza hukukunun reddedildiği hukuk düzeninin olmadığına ilişkin bilgi için bkz. Ali Kemal Yıldız, ‘Çevrenin Kastan Kirlenmesi’, *Özel Ceza Hukuku Cilt V Genel Tehlike Yaratan, Çevreye Karşı ve Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar* (On İki Levha 2019) 185.

127 Almanya 1980’de çevre ceza hukuku hükümlerini uygulamaya koymuş olup, bunu Hollanda (1989), Finlandiya (1995), Portekiz (1995) ve İspanya (1995) takip etmiştir. Faure, *The Development* (n 22) 142.

olduğu gibi merkezi bir çevre koruma kanunu kapsamında¹²⁸ ele alınabilmektedir. Ayrıca İtalya ya da Fransa¹²⁹ örneklerinde geçerli olduğu şekliyle özel idari çevre kanunlarına ek ceza hükümlerine yer verildiği görülmektedir¹³⁰. Bu bağlamda çevre ceza hukukunun¹³¹ bağıllığını, çevreye yönelik düzenlemelerin ceza hukukundan önce çevre hukuku kapsamında yer almasının bir sonucu olduğu şeklinde de değerlendirmek mümkündür¹³². Bu nedenle çevre suçlarının düzenlendiği sistemler göz önünde bulundurulduğunda, hukuk yollarının özelleşmesi bağlamında idare hukuku ile ceza hukukunun birbirinden izole şekilde hukuki düzenlemelerde yer alması yönündeki talebin, çevre ceza hukukunda karşılığını bulması çok güçtür¹³³. Zira çevre hukuku, idare ve ceza hukukunun bir arada var olmasını gerektiren disiplinler arası bir boyut kazanmıştır¹³⁴.

Çevre suçları, ceza kanunlarında yer alan klasik anlamdaki suçlardan, daha açık ifadeyle hayata, vücut dokunulmazlığına, malvarlığına vb. karşı işlenen suçlardan farklı yapıdadır¹³⁵. Öncelikle belirtilmelidir ki, çevre suçları temel kişisel hukuki değerlerin korunmasına ön gelen suç tipleri olarak ifade edilen ve insanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesi neticesinde nispeten yakın zamanda ceza hukuku anlamında korunan hukuksal değerlerle ilişkilendirilen “modern” suç tiplerinin örneği olarak kabul edilmektedir¹³⁶.

128 Bu şekilde çevre hukukunun bütüleştirilmesini amaçlayan cezai hükümlere bir kanunda veya özel çevre kanununda yer veren ülkelere örnek olarak Birleşik Krallık’ın (1990) yanı sıra Danimarka (1991), İrlanda (1992) ve İsveç’in (1998) verilmesi mümkündür. ibid 142.

129 Çevreye ilişkin başlıca düzenlemelerin 1970’li yıllarda kabul edildiğine ilişkin bilgi için bkz. Faure, *The Revolution* (n 17) 325.

130 Albrecht (n 3) 170. Konuya ilişkin ayrıca bkz. Bayraktar (n 6) 176. Çevre suçlarına ilişkin belirtilen bu son model, idari hukuka ve hatta idari karar alma süreçlerine bağlı veya bunlara yardımcı olan çevre suçlarıyla ilgilidir. Burada cezai yaptırımlar, nihayetinde, suçluyu idari emirlere vs. uymaya veya idari kurumlarla daha iyi işbirliği yapmaya itmek için kullanılır (Albrecht (n 3) 170). Burada cezai korumanın sağlanma şekli, genellikle bir idari kanunun sonunda, kanun hükümlerini veya fiile dayalı olarak çıkarılan yönetmelikleri ihlal eden herkesin belirli bir ceza ile cezalandırılacağını belirten bir hükümde yer almasıdır (Faure ve Visser (n 17) 319).

131 Doktrinde çevre ceza hukuku bakımından geniş ve dar anlamda çevre ceza hukuku şeklinde esas ayrıma gidilmektedir. Geniş anlamda çevre ceza hukukundan anlaşılması gereken, çevreye karşı hareketin adli ceza tehdidi altında bırakan normlar iken; dar anlamda çevre ceza hukukundan ise sadece Ceza Kanunu Özel Hükümler kapsamındaki çevreye yönelik suç tipleri anlaşılmaktadır. Aygörmez (n 47) 3.

132 Tiedemann (n 8) 9.

133 Breuer (n 32) 1091.

134 Saurer (n 9) 339.

135 Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 32.

136 Tiedemann (n 8) 31. Konuya ilişkin ayrıca bkz. Lahti (n 88) 66 vd. Modern tehlike ceza hukuku (risk ceza hukuku), günümüz ceza hukukunda tartışılmalı konular içinde yer almaktadır. Bu bağlamda “cezalandırılabilirliğin ön plana genişletilmesi (*Vorfeldkriminalisierung*) suretiyle hukuki değerlerin korunması ile ilgilenen ve hukuki değerlerin ihlalinde zarardan ziyade tehlikeye yönelik bir yer değişiminin tercih edildiği ve geniş ölçüde yayılma gösteren bir ceza hukuku anlayışından” söz edilmektedir. Çevrenin korunması da bu bağlamda önem taşımaktadır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal (n 14) 168.

Nitekim çevre suçları bağlamında bu husus, ceza hukukunun klasik ödevi olarak hukuki değerlerin ihlalinin önlenmesi amacının yanına, ihlalin önceden önlenmesi adına geçici tedbirlerin alınması işlevinin de eklenmesi şeklinde ifade edilmektedir¹³⁷. Ayrıca geleneksel anlamda bireysel değerlerin ihlali, idari makamların müdahalesi olmaksızın doğrudan suç kapsamında yer almasına¹³⁸ rağmen çevreye karşı işlenen suçlar, idare hukuku ile ceza hukuku düzenlemelerinin birbiri ile ilişkili olduğu suçlardır¹³⁹. Bu bağlamda kendine özgü (*sui generis*) bir yapıya sahip suçlar olarak ifade edilmesi mümkündür¹⁴⁰.

Çevresel değerlerin ihlal edilmesine yönelik her bir fiil ceza sorumluluğunu gerektiren bir sonucu ortaya çıkarmadığından, çevresel değerler doğrudan ceza hukuku aracılığıyla korunmamaktadır¹⁴¹. Bu yönüyle ceza hukuku daha çok çevrenin idari yönetimini destekleyen bir işlev gerçekleştirmektedir¹⁴². Çevrenin korunmasında ceza hukukundan yararlanılabilmesi noktasında idari nitelikte katılımın gerekliliği açıktır¹⁴³. İdari önlemlerin alınması ve bu şekilde çevreyi korumayı sağlayıcı ortam oluşturulmasına rağmen, buna aykırı davranışlar bakımından ceza hukuku müdahalesi söz konusu olabilecektir¹⁴⁴. Bu bağlamda ceza hukuku normlarının ikincil nitelikte olduğu ve tamamlayıcı, güçlendirici fonksiyona sahip olduğu belirtilmekte¹⁴⁵ ve bunun zorunlu

137 Scholz, *Gewasserverunreinigung*, s. 58'den aktaran Ünver ve Nuhoglu (n 26) 32. Ceza hukukunun çevre suçları aracılığıyla ayrıca idari emir ve veya tedbirlerin güvencesi olarak onlara uyulup uyulmadığını kontrol etme ve zorlama işlevini de yerine getirdiği hakkında bkz. Şen, *Çevre Ceza Hukuku*, s. 78. Çevre suçlarında yaptırım olarak genellikle para cezalarının belirlenmesinin çevreye yönelik oluşan zararların giderilmesi suretiyle kişilerin maruz kaldığı tehlike veya zararın telafi edilmesinin ceza hukukuna farklı bir işlev yüklediği hakkında bkz. Şen (n 5) 82.

138 Faure, *The Revolution* (n 17) 328.

139 Lackner bu hususu şu şekilde ifade etmiştir: "Çevre hukuku, önleyici-idare hukukuna ve yaptırıma yönelik düzenlemelerin (*präventiv-verwaltungsrechtlicher und sanktionsrechtlicher Regelungen*) iç içe geçmesiyle karakterize edilir". Kühl (n 73) 816.

140 Faure, *The Development* (n 22) 140.

141 Faure, *The Revolution* (n 17) 328.

142 Michael Faure, 'Environmental Criminal Liability: The Long and Winding Road towards an Effective Environmental Criminal Law System in the EU' Marjan Peeters and Mariolina Elia Antonio (eds) *Research Handbook on EU Environmental Law* (Elgar 2020) 249; Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku ve Çevre (Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını 1982)* 13; Ünver, s. 1014. Çevre ceza hukukunun eşlik edici, güçlendirici olduğu yönünde bkz. Aygörmez (n 47) 13. Nitekim *Mršić* çevrenin küresel tahribatı karşısında toplumun karşı karşıya olduğu karmaşık durumu düzenlemek için idare hukuku ağırlıklı olmak üzere farklı hukuk alanlarındaki paydaşların aktif olarak sürece dâhil edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır (*Mršić* (n 1) 131). Çevrenin korunmasında ceza hukukunun işlevine ilişkin ayrıca bkz. Sınar (n 14) 420 vd.

143 Şen (n 5) 83.

144 Sınar (n 5) 421. Çevre ceza hukukunda adli para veya hapis cezası gibi cezai yaptırım tehdidinin, çevre hukukuna ilişkin yükümlülüklerin uygulanmasını desteklemek için kullanıldığına ilişkin bilgi için bkz. Saurer (n 9) 339.

145 Yıldız (n 126) 186.

sonucu olarak çevre idare hukukunun önceliği (*Vorrang des Umweltverwaltungsrechts*) esasına atıfta bulunmaktadır¹⁴⁶. Böylece kanun koyucunun kural olarak ceza hukukunda çevre hukukunun geri kalanından farklı ve daha katı davranış ölçütleri geliştiremeyeceğine dikkat çekilmektedir¹⁴⁷. Bu kabulün ortaya çıkardığı bir sonuç da, idari otoritelerin, çevreyi kirletmeye yönelik fiillerin cezalandırılabilir niteliği haiz olup olmadığının belirlenmesi noktasında etkisinin bulunacak olmasıdır. Zira idari otoriteler bir iznin şartlarını belirlemekle birlikte, aynı zamanda ceza sorumluluğu için gereken şarta da etki etmektedirler¹⁴⁸.

Nasıl ki çevreyi kirletmeye yönelik genel bir yasağın uygulanması fiilen mümkün değilse, çevre ceza hukukunun sadece fiilî değil, aynı zamanda yasal sınırları da kabul etmesi gerekmektedir. Çevre ceza hukukunda bu husus, idare hukuku kapsamında izin verilenlere, ceza hukuku kapsamında yasak konulamayacağı şeklinde ifade edilmektedir¹⁴⁹. Nitekim çevreye zararlı olduğu varsayılan fiillerin, bastırıcı ceza hukuku kadar önleyici hukuk kurallarına da tabi olabilmesi şeklinde tezahür eden bu durum, her biri farklı hukuki kavramlara dayanan ve farklı amaçlara hizmet eden¹⁵⁰ hukuk dallarının “*bir arada varoluşu*”nu gerekli kılmaktadır¹⁵¹. Doktrinde genel olarak çevre ceza hukukunun idari bağlılığı¹⁵² şeklinde ifade edilen bu durum¹⁵³ (*administratively*

146 Saurer (n 9) 341. Nitekim doktrinde, çevreyi korumak için giderek artan bir şekilde mali, örgütsel ve idari önlemler alındığı ve bu tedbirlerle karşılaştırıldığında ceza hukukunun ikinci planda kaldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte yazarlar, belirtilen tedbirleri desteklemek ve uygulamak için yaptırım hükümlerinden vazgeçilemeyeceğine ve bunun aynı zamanda son yıllardaki uluslararası tartışmalarla da kanıtlandığına vurgu yapmışlardır. Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 915.

147 Saurer (n 9) 341.

148 Faure, *The Revolution* (n 17) 328.

149 Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 919.

150 Nitekim birçok çevre izni (*environmental permit*) ceza hukuku kapsamında sadece çevrenin yasal olarak korunması amacını değil, aynı zamanda ekonomik verimlilik, özellikle finansman, istihdam, vergi geliri vb. dâhil olmak üzere birçok faktörün dikkate alınmasını gerektirmektedir. Ayrıca idari kurumların bu bağlamda geniş takdir yetkisine sahip oldukları da göz önünde bulundurulmalıdır. Paeffgen (n 30) 256.

151 ibid 247.

152 *Binding*'in ceza hukukunun hukukun bağlı parçası olarak (*ein accessorischer Rechtsteil*) koruyucu hukuk olduğu şeklindeki iddiasının hiçbir zaman genel kabul görmese de ceza hukukunun bağlılığı (*Akzessorietät des Strafrechts*) kavramının ortak bir terim haline geldiğine ilişkin bilgi için bkz. Kühl (n 73) 825.

153 Faure, *The Revolution* (n 17) 322; Erich Samson, ‘Konflikte zwischen öffentlichem und strafrechtlichem Umweltschutz’ (1988) 43 (17) *Juristenzeitung* 800, 801; Faure, *The Development* (n 22) 140; Bloy (n 5) 498; Tiedemann (n 8) 9; Benedikt J.Lüthge ve Maximilian L. Klein ‘Die materielle Genehmigungsfähigkeit im Umweltstrafrecht: Bekanntes Problem, neue Ansätze’ (2017) 129 (1) *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 48, 49; Roman Götze, *Umweltstrafrecht* (René Börner) Buchbesprechung, *NuR* (2020) 42 467, 467; Paeffgen (n 30) 250; Kretschmer (n 69) 62; Breuer (n 32) 1083; Hoppe ve Beckmann (n 113) 165; Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 919. Türk hukukunda idari bağımlılık şeklinde de ifade edilmektedir. Maden (n 37) 441; Aygörmüş (n 47) 14; Güneş Okuyucu Ergün, ‘Environmental Criminal Law in the European Union’ (2021) 70 (3) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 909, 915; Ünal (n 14) 169; Maviş (n 21) 171.

dependence - Verwaltungsakzessorietät), ceza hukukuna diğer suçlardan farklı bir işlev atfetmektedir. Kural olarak, yan ceza hukuku (*Nebenstrafrecht*) düzenlemelerinde suçların hâlihazırda teknik veya en azından içerik açısından bağlı ve referansa dayalı şekli, tipik olmakla birlikte; ceza kanununda yer alan suçlar bakımından bu genelleme geçerli değildir¹⁵⁴. Bunun temel nedenlerinden birinin ise, çevre hukuku alanında ceza hukuku anlamında belirli bir hukuka aykırılık tanımının olmaması, buna karşılık idare hukukunun hâlihazırda karmaşık bir düzenlemeler bütünü sunması olduğu ifade edilmektedir¹⁵⁵. Konu bir yönüyle de *hukuk düzeninin teklîğinin ve farklı hukuk dallarının çatışmasının engellenmesinin* gereği olarak dikkate alınmaktadır¹⁵⁶. Özel idare kanunlarının odak noktası, norm muhatabının ne yapması veya yapmaması gerektiğinin düzenlenmesidir. Bu emir ve yasakların cezai olarak pekiştirilmesi, onları zorlamanın ek bir yolu olarak görünmektedir¹⁵⁷. Bu nedenle idare hukuku, çevre hukuku bağlamında büyük ölçüde bireylerin ve şirketlerin uyması gereken yükümlülükleri içerirken; ceza hukuku, çevreye ilişkin idari kanunda yer alan hükümleri ihlal edenin belirli bir yaptırımla cezalandırılacağını kabul etmektedir¹⁵⁸.

Aslında idare hukuku, “izinsiz”, “idari yükümlülükler aykırı” veya “yürürlükteki bir düzene aykırı” gibi şartlar aracılığıyla çevre ceza hukukunun alanına çeşitli şekillerde etki etmektedir¹⁵⁹. Burada iki kısmi hukuk sistemini koordine etmek ve çevre ceza hukuku çatısı altında idare ve ceza hukukunun uyumlaştırılmasını sağlamak gerekliliği ön plana çıkmaktadır¹⁶⁰. Bununla birlikte, genel amaç olarak doğal çevrenin korunması

154 Tiedemann (n 8) 13. Tiedemann, bu tür suç tiplerinin Alman Ceza Kanunu’nda istisna olduğu belirtmekle birlikte, bu tür ceza hukuku normlarının doğrudan veya nitelikli hal şeklinde insanların hayat ve sağlıkları ile ilişkilendirilen ceza hukuku kodifikasyonunun (*strafrechtlichen Kodifikation*) genel teknik ve esaslarıyla uyumlu olduklarını vurgulamıştır. ibid 13.

155 Paeffgen (n 30) 250.

156 Detlef Kröger/Ingo Klaus, *Umweltrecht: Schnell – erfaßt*, Springer Verlag, Berlin, 2001, s. 341’den aktaran Maviş (n 21) 172.

157 Kühl (n 73) 820.

158 Faure, *The Revolution* (n 17) 328. Çevreye yönelik idari ve adli yaklaşım arasındaki ayrımı doktrinde bir görüş şu şekilde ifade etmiştir: “Çevrenin idari kontrolü, çevre kanunlarının uygulanmasına ilişkin uyum sağlama mekanizmalarının zorlama ve cezai yaptırımlara değil, gönüllü eylem ve ikna veya olumlu teşviklere dayanması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu model, son zamanlarda ceza adaleti sisteminde de arabuluculuk ve tazminat adaleti söz konusu olduğunda oldukça dikkat çeken bir model olan işbirliği ve pazarlığa referans etmektedir”. Albrecht (n 3) 171.

159 Götzte (n 153) 467. Belirtilmelidir ki, çevreye yönelik ihlallere ilişkin tüm devlet uygulamalarında yeknesak bir sistemden söz etmek mümkün değildir. Bu bağlamda Fransa örneğinde olduğu gibi çevre ceza hukukunun idari bağlılığına önem atfedilmeyip ya da sadece cezaların kapsamı ile sınırlı şekilde dikkate alınabileceği gibi, Avusturya örneğinde olduğu şekliyle sadece insan sağlığı bakımından ciddi bir tehlikenin varlığı halinde idari bağlılık göz ardı edilebilir. İdari bağlılığın kapsamının sayılan bu örneklerle de sınırlı olmadığı vurgulanmalıdır. Paeffgen (n 30) 250.

160 Saurer (n 9) 339.

hem ceza adaleti sistemi hem de idari organlar için aynı olsa da, çevre idaresi ve ceza adaleti kurumlarının çatışmasız bir şekilde işbirliği yapması beklenemeyecektir¹⁶¹. Konu özellikle idari makamların adli makamlardan farklı olarak yürütmenin parçası olması nedeniyle tarafsızlıklarını korumanın zor olduğu durumlar bakımından önem taşımaktadır¹⁶².

İdare hukuku ile ceza hukukunun kesişim alanı olarak çevre ceza hukukunda idari bağlılık, sadece normun yorumundaki etkisi ile sınırlı kalmayıp suç genel teorisine ilişkin kurumlar kapsamındaki etkisi ile gündeme gelmektedir¹⁶³. Bu bağlamda çevre ceza hukukunun idari bağlılığı kapsamında ilgili düzenlemelerde yer alan idare hukukuna ilişkin yükümlülükler aykırılık şartı ön plana çıkmaktadır. İdare hukuku yükümlülüklerinin, yasal hükümlerden, mahkeme kararlarından, uygulanabilir idari işlemlerden veya kamu hukuku sözleşmelerinden kaynaklanan yükümlülükleri içerdiği belirtilmektedir¹⁶⁴. Bununla birlikte söz konusu unsurların hukuka aykırılık kapsamında mı yoksa tipiklik¹⁶⁵ kapsamında mı dikkate alınması gerektiği tartışma konusudur. Benzer şekilde çevreyle ilgili fiillerin onaylanması için verilen resmi izin veya ruhsatın, suçun olumsuz unsurları¹⁶⁶ (*negative Tatbestandsmerkmale*) olarak mı veya suçların yapısında hukuka uygunluk nedeni olarak mı görülebileceği, buna ilişkindir. Alman çevre ceza hukukunda da kanun koyucunun failin cezalandırılmasını idare hukuku kapsamındaki yetkisiz hareketlerle ilişkilendirmesi halinde ne şekilde bir değerlendirme yapılacağına ilişkin görüş ayrılığı bulunmaktadır. Çoğunluk görüşünün, idari yükümlülüğün yerine getirilmesi anlamında yetkinin sağlanmasını ya da onayın

161 Albrecht (n 3) 171. Yazar, çevre ceza hukukunun karmaşık ve iyi organize edilmiş bir sisteme (endüstriyel, ticari vb. sistem) müdahale ettiğinin ve bunun da toplumun diğer önemli sektörleriyle, özellikle siyasi ve devlet yönetim sistemleriyle derinden ilişkili olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ceza hukukuna böyle bir bağlamda başvurulursa, ekonomik ve ticari sistemlerin önemli işlevlerinin etkilenebileceğinin ve toplumun diğer kesimlerinde istenmeyen yan etkilerin ortaya çıkabileceğinin dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüştür. ibid 174.

162 Özgüç (n 12) 28.

163 Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 57 vd.

164 Saurer (n 9) 343.

165 Bu yönde bkz. Yokuş Sevük (n 14) 344; Maden (n 37) 440; Dieter Dölling, 'Umweltstraftat und Verwaltungsrecht' (1985) 40 (10) Juristenzeitung 461, 462; Maviş (n 21) 182; Aygörmez (n 47) 48. Bununla birlikte TCK md. 181/2 bağlamında gereken iznin hukuka uygunluk sebebi olarak hakkın icrası kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinin doktrinde çoğunluk tarafından savunulduğuna dikkat çekilmiştir (ibid 48). Bu yönde bkz. Şen (n 5) 173; Yokuş Sevük (n 14) 344. Hakkın kötüye kullanılması veya hakkın sınırlarının aşılması durumunda fiilin hukuka uygunluğundan söz edilemeyeceğine ilişkin bkz. Şen (n 5) 179.

166 Saurer, ACK md. 327/1 kapsamında nükleer teknoloji tesisatının gerekli izin alınmaksızın işletilmesi halinde suçun oluşacağını ve bu nedenle gerekli iznin tipikliğin negatif unsuru olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Burada söz konusu idari işlemin varlığı, tipikliği kaldıran etki göstermektedir (Saurer (n 9) 355). Bu yönde ayrıca bkz. Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 920. Negatif tipiklik unsurlarına ilişkin bilgi için bkz. Baumann, Weber, Mitsch ve Eisele (n 121) 109 vd.

alınmasını hukuka uygunluk nedeni olarak kabul etmesine karşılık¹⁶⁷, bunun tipikliği kaldıran etki kapsamında ele alınması gerektiği iddiası da bulunmaktadır¹⁶⁸. Ceza hukuku dogmatikliğinde idari yükümlülüklerin yerine getirilmesi adına verilen izin ne şekilde değerlendirilmesi gerektiği¹⁶⁹ özellikle kast ve hata kurumları kapsamında ortaya çıkan sonuçlar bakımından önem taşımaktadır¹⁷⁰. Bu bağlamda ilgili ceza hükmünde idare hukukuna yapılan atıfta, atfın konusuna dikkat edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Salt teknik standartlardan ibaret olan ve idari yükümlülük içermeyen unsurların tipiklik kapsamında değerlendirilmesi söz konusu olacak iken; hukuka aykırılığa vurgu yapan idari yükümlülüklerin söz konusu olması halinde hukuka uygunluk sebebi kapsamında ele alınması gerekecektir¹⁷¹. Zira bu son ihtimalde kanun koyucu, çevreye yönelik gerçekleştirilen fiili sosyal bakımdan zararlı ve izin verilemez kabul ettiğine dikkat çekmektedir¹⁷².

Ceza hukukunun idari bağlılığına yönelik getirilen en önemli eleştiri, özellikle insanla olan ilişkisi çerçevesinde çevreye ilişkin değerlerin ceza hukuku yoluyla doğrudan korunmamasına ilişkin olmuştur. İdari yükümlülüklerin yerine getirilmesi durumunda ceza hukuku yoluyla herhangi bir koruma sağlanmayacaktır. Öte yandan, idari yükümlülükler hiç belirlenmemişse ceza hukuku yoluyla da koruma sağlanamayacaktır. Çevre ceza hukukunun idare hukukuna mutlak bağlılığının, korunan şeyin ekolojik değerlerden ziyade idari çıkarlar olduğu izlenimi bıraktığı ileri sürülmüştür¹⁷³. Çevre ceza hukukunun yalnızca izin verilen çevre kirliliği düzeyinin aşılmasını önlemeye yönelik daha sınırlı bir amaç izlediğinin kabulü, çevre ceza hukukunda çevresel değerlerin tam ve kapsamlı şekilde korunmasına yönelik amacın sembolik bir anlam taşıdığı savını desteklemektedir¹⁷⁴. Sözü edilen husus, idari bağlılığın derecelendirilmesi ile ilişkili olduğundan, aşağıda ayrıca dikkate alınacaktır.

167 Ünver ve Nuhoglu (n 26) 61, dn. 235.

168 Saurer (n 9) 355. Konuya ilişkin ayrıca bkz. Michael Faure ve Johannes C. Oudijk, 'Die Strafgerichtliche Überprüfung von Verwaltungsakten im Umweltrecht' (1994) 49 (2) Juristenzeitung 86, 87.

169 Bu bağlamda Alman doktrininde idare hukuku dogmatikliğinde izin kaydıyla önleyici yasak (*präventivem Verbot mit Erlaubnisvorbehalt*) ile sorumluluktan kurtarma kaydıyla bastırıcı yasak (*repressivem Verbot mit Befreiungsvorbehalt*) arasındaki ayrıma dikkat çekilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saurer (n 9) 355-356.

170 ibid 355.

171 Aygörmez (n 47) 48.

172 Maviş (n 21) 182.

173 Faure, The Revolution (n 17) 330. Çevre ceza hukukunun idari bağlılığının birçok soruna sebep olabileceği yönünde ayrıca bkz. Kuhlen (n 7) 697.

174 ibid 709.

b. İdari Bağlılığın Görünüm Şekilleri

Belirtilmelidir ki, çevre ceza hukukunun idari bağıllığı, çevre hukukunun kritik noktası (*neuralgischer Punkt*) olarak anılmakta¹⁷⁵ olup, idari bağıllık farklı şekillerde çevre ceza hukukunda yer almaktadır. Hem Türk Ceza Kanunu hem de Alman Ceza Kanunu her suç tipinde farklı olsa da çevre suçlarının idari bağıllığını özümsemiştir¹⁷⁶. Türk Ceza Kanunu'nun ikinci bölümünde çevreye karşı suçlar (TCK md. 184 vd.) düzenlenmiş olup, çevre ceza hukukunun idari bağıllığına yer verilmiştir. Nitekim TCK'da çevreye kasten zarar verme suçunun gerçekleşebilmesi için suçun “İlgili kanunlarla¹⁷⁷ belirlenen teknik usullere aykırı olarak..” işlenmesi¹⁷⁸ şartı aranmıştır¹⁸⁰ ve ilgili düzenleme ile Ceza Kanunu dışındaki düzenlemelere atıfta bulunulmuştur. Benzer şekilde atık veya artıkların ülkeye sokulmasının (md. 181, f. 2), suç teşkil etmesi bu fiilin izinsiz

175 ibid 706.

176 Laufhütte ve Möhrensclager (n 4) 919.

177 İdare hukuku mevzuatında teknik usullerin kanunla değil yönetmelikle belirlenmiş olması sebebiyle, “ilgili kanun” ifadesinin sadece kanunları değil, bir kanuna dayalı olarak çıkarılan idarenin düzenleyici işlemlerini de kapsamına aldığı yönünde bkz. Talas (n 63) 1153. “...Türk Ceza Kanununun 181. maddesinin birinci fıkrasında suç olarak düzenlenen atık veya artıklarla çevrenin kasten kirletilmesi fiili, kanunlarda belirtilen teknik usullere aykırı olarak, çevreye zarar verecek şekilde atık veya artıkların alıcı ortamlar olan toprak, su ve havaya kasten verilmesidir. Buna göre suç, atık veya artıkların teknik usullere aykırı olarak bir defa alıcı ortama verilmesiyle oluşacaktır. Fıkra söz edilen ‘ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırılık’ hali; 2872 sayılı Çevre Kanunu, 2690 sayılı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu, 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu gibi kanunların, kapsadıkları alanlarla ilgili olarak ‘çevreyi kirletmeme’ ilkesi gereğince çerçeve olarak benimsedikleri düzenlemelere dayanılarak oluşturulan yönetmeliklerde açıklanan ve somut olayın özelliklerine göre değerlendirilecek olan, arıtma, depolama, imha etme, taşıma, koruma, alıcı ortama verme, uzaklaştırma gibi hususlar bakımından öngörülen yükümlülüklerle aykırı davranmayı ifade etmektedir.” Yargıtay 4 CD, 32390/35424, 8.12.2014 <www.lexpera.com.tr> Erişim Tarihi 09 Eylül 2021.

178 “...kanunlarla belirlenen teknik usullere” ifadesi yerine “hukuka aykırı olarak” ifadesinin kullanılmasının ve bunun sonucu olarak bağıli hareketli suç yerine serbest hareketli bir suç tipi oluşturulmasının çevre ceza hukuku bakımından daha yerinde olacağına ilişkin görüş için bkz. Yener Ünver, ‘Yeni Türk Ceza Kanunu’nda Çevrenin Kirletilmesi Suçları’ (2005) 24 Güncel Hukuk Dergisi 52, 52. İlgili düzenlemenin kanunlar ihtilafına sebep olabildiğine ilişkin değerlendirme için bkz. Bayraktar (n 6) 177. Çevre suçları alanında hem idari hem de adli kontrol modelinin ve hem idari hem de cezai önleme türünün kullanılmasının idare hukuku ile ceza hukuku arasındaki ‘rol çatışmaları’na yol açtığına ilişkin değerlendirme için bkz. Albrecht (n 3) 175.

179 “Suç tarihinde sanığın kaptanı olduğu tekne ile yasak algarna avcılığı yaparken Sahil Güvenlik Komutanlığına bağıli ekipçe fark edilmeleri üzerine algarna takımlarını kesip denize attığı ve deniz kirliliğine sebep olmak suretiyle çevrenin kasten kirletilmesi suçunu işlemiş olduğu iddiasıyla çevrenin kasten kirletilmesi suçundan dava açıldığı anlaşılmıştır. Algarnanın, trol isimli düzeneğin demir borularla çerçevelenmiş daha küçük bir modeli olduğu bilinmektedir. Olay tutanağı, kamera görüntüleri, sanık savunması ve tüm dosya kapsamı değerlendirildiğinde, sanığın algarna ağlarını alıcı ortam olan denize doğrudan bırakması suretiyle 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 8, 20, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinin 4/f ve 23. maddelerine aykırı davranarak deniz kirliliğine neden olduğu anlaşılmıştır.” Yargıtay 18 CD, 23942/5236, 2 Mart 2020 <www.lexpera.com.tr> Erişim Tarihi 15 Eylül 2021.

180 Talas, “ilgili düzenleme bakımından ‘beyaza hüküm’ eleştirisi ileri sürülebilecek olsa da, cezalandırılan fiilin açıkça belirlendiği ve yaptırımın kanunla düzenlendiği durumlarda beyaza hükümden bahsedilmesinin mümkün olmadığını” belirtmiştir. Düzenlemede, suç oluşturan fiile ve yaptırımına açıkça yer verilmiştir. Talas (n 63) 1153.

olması şartına bağlanmıştır. Yine gürültüye neden olma suçu¹⁸¹ ilgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklerle aykırı olarak (md. 183) gerçekleşme şartına bağlanmış ve yapı ruhsatı almadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapma (md. 184) imar kirliliğine neden olma suçu kapsamında dikkate alınmıştır¹⁸².

Bu şekilde suçun tipikliğinin harici bir normun varlığı ile somutlaştırılmasına atıfta bulunan suç düzenlemeleri atıf normları (*Blankettnormen*) olarak adlandırılmaktadır¹⁸³. Atıf tekniği¹⁸⁴ ile ceza hukukuna ilişkin normatif düzenlemenin başka bir cezai norma ya da ceza hukuku dışında bir norma bağlanması söz konusudur¹⁸⁵. ACK’da da paralel düzenlemelere yer verildiğini belirtmek gerekir. Nitekim ACK md. 324’te suların kirlenmesi suçu bakımından bu kirlenmenin “yetkisiz (*unbefugt*) olarak¹⁸⁶ gerçekleştirilmesi gerektiği hükme bağlanmış iken; toprağın (ACK md. 324a) ve havanın kirlenmesi (ACK md. 325) suçu kapsamında “idare hukukundan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmesi (*unter Verletzung verwaltungsrechtlicher Pflichten*) gerekli kılınmıştır. ACK md. 326’da suç teşkil eden atıklarla ilgili izinsiz davranışlara yer verilmiştir. Böylelikle ceza hukuku korumasının alanı bakımından önemli bir sınırlandırma getirilmiştir¹⁸⁷. Söz konusu sınırlama, ceza hukuku korumasına ön gelen alanda ki, bu genelde idare hukuku olarak karşımıza çıkmaktadır, gerçekleşen yükümlülüğe aykırı ihlaller veya uygulanabilir emir ve koşulların yerine getirilmemesi¹⁸⁸ şeklinde meydana gelmektedir.

İdari bağlılığın farklı görünüm şekilleri doktrinde belli bir gruplandırma altında incelenmektedir. Nitekim kavramsal bağlılık şeklinde belirtilen idari bağlılık, çevre ceza hukukuna çevre idare hukukunda yer alan terimlerin uyarlanması anlamına

181 Tehlike suçu olarak gürültüye neden olma suçuna ilişkin değerlendirme için bkz. Maden (n 37) 431 vd.

182 Özenbaş (n 2) 927.

183 Saurer (n 9) 346; Kretschmer (n 69) 59. Bir hukuk kuralına atıfta bulunan unsur olarak değerlendirilebilir unsurlar ile açık (çerçeve) suç unsuru ayırımına ilişkin değerlendirme için bkz. Gökhan Ölmez, Suçun Tanımlanabilir ve Değerlendirilebilir Unsurları (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2020) 92.

184 Atıf türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aygörmez (n 47) 36 vd.

185 ibid 35.

186 Doktrinde bir görüş, suyun kirlenmesi bakımından yetkisizlik şartının hâlihazırda Alman Su Kaynakları Kanunu’nun (*Wasserhaushaltsgesetz*) 38. maddesinin “yetkisiz hareketler” şeklinde genel suç unsuru olarak hukuka aykırılığa atıfta bulunması sebebiyle hukuka aykırılıkla özdeş olduğunu ve bu nedenle ayrıca yer verilmesinin gereksiz olduğunu ileri sürmüştür. Buna ayrıca yer verilmesinin ancak özel durumların, özellikle de lisans/izin ile ilgili gerekliliklerin araştırılması bağlamında bir gösterge olması açısından önemli olabileceğini belirtmiştir. Tiedemann (n 8) 15.

187 Maden, gürültüye neden olma suçu üzerinden verdiği örnekte benzer değerlendirmede bulunmuştur. Maden (n 37) 438.

188 Albrecht, Heine ve Meinburg (n 38) 949.

gelmektedir¹⁸⁹. Bakıldığında, çevre ceza hukukunun idare hukukuyla sıkı ilişki içinde olmasının da sebebi olarak, pek çok kavramın idare hukuku kapsamında olduğu görülmektedir¹⁹⁰. Kavramsal bağlılıkta¹⁹¹ ceza kanununda çevreye yönelik suçlar bakımından çevre idare hukuku tarafından şekillendirilmiş terimler kullanılmakta, ancak belirli özel kanunlara veya özel hukuk normlarına açıkça atıfta bulunulmamaktadır¹⁹². Yorumlanmalarında idare hukukunun göz önünde bulundurulduğu bu türe örnek olarak, TCK md. 184 kapsamındaki yapı ruhsatı kavramının verilmesi mümkündür¹⁹³. Çevre ceza hukukunun birden fazla hukuk dalı ile ilişkisine dayanan bu çok yönlülüğü, kavramsal bağlılık kapsamında özellikle kavramların ilgili hukuk dallarında farklı anlam taşıması noktasında sorun arz edebilmektedir¹⁹⁴.

İdari bağlılığın diğer bir görünüm şekli, idare hukukuna bağlılık (*Verwaltungsrechtsakzessorietät*) şeklindedir. Burada bazı çevre suçlarının cezalandırılabilirliğinin idare hukuku yükümlülüklerine bağlanması söz konusudur¹⁹⁵. Bunlar, açık bir şekilde¹⁹⁶ ceza kanununa bir idari hukuk yükümlülüğünü dâhil eden ve ilgili ihlalleri cezalandıran normlardır¹⁹⁷. TCK md. 181/1’de geçen “ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere” şeklindeki gönderme buna örnektir¹⁹⁸. Bu bağlamda idari yükümlülükler aykırı olarak, izinsiz, ilgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak şeklindeki bu terimler çevre ceza suçlarının karakteristik bir unsurunu oluşturmakta olup, bunların idare hukuku kapsamındaki kanuna aykırılık kavramıyla temelde aynı anlama geldiğini söylemek mümkündür. İdare hukuku terimleri, ceza hukuku terimlerinden farklı bağlamlarda farklı amaçlara hizmet ettiğinden, ceza hukukuna

189 Lüthge ve Klein (n 153) 50; Saurer (n 9) 342.

190 Maviş (n 21) 173.

191 Doktrinde kavramsal bağlılığın oluşturulduğu durumlar eksik ceza normu örneği olarak ele alınmaktadır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ibid 177.

192 Saurer (n 9) 342.

193 Aygörmez (n 47) 38.

194 Horst Franzheim/Michael Pfohl, Umweltstrafrecht, s. 6’dan aktaran Maviş (n 21) 173. Buna ilişkin olarak belirlilik ve açıklık ilkesine bağlı kalınarak tek bir kavramın kullanılması gerekliliğinin dikkate alınması yönünde görüş için bkz. Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 60; Maviş (n 21) 177. Bunun yanı sıra kavramsal bağlılık noktasında sorun teşkil edebilecek diğer bir husus olarak, ilgili kavramların tanımlarına ceza kanununda değil de yönetmelikte yer verilmesi halinde kanunilik ilkesinin ihlal edilebileceği ileri sürülmüştür (Maviş (n 21) 174). Ancak burada kanunilik ilkesinin sınırlarının ve ceza hukukunda işlevinin de dikkate alınarak bir değerlendirilmede bulunması gerekmektedir.

195 Lüthge ve Klein (n 153) 50.

196 Ceza normunun idare hukuku normlarına örtülü şekilde de atıfta bulunabileceği yönünde ayrıca bkz. Maviş (n 21) 174.

197 Saurer (n 9) 342.

198 Aygörmez (n 47) 39.

bakılmaksızın kabul edilmesi halinde uygun olmayan sonuçlara yol açabilir. Burada, idari hukuka aykırılık kavramı cezai sorumluluk için bir zemin oluşturamayacak kadar geniştir, çünkü çevresel ceza hükmünün niteliğini, idari düzenlemelere herhangi bir itaatsizliği cezalandıran hükümlere dönüştürebilme tehlikesini içermektedir¹⁹⁹.

Son bağlılık şekli²⁰⁰ ise idari işlem bağlılığı (*Verwaltungsaktsakzessorietät*) olarak nitelendirilmektedir. Bundan ise esas olarak icra edilebilir nitelik kazanmış bir yükümlülüğe veya bir idari işleme bağlılık anlaşılmalıdır²⁰¹. İdari kurumların faaliyetlerinin en sık ve en önemli kısmı, bir vatandaşın belirli bir davranış biçimine izin veren veya yasaklayan açık hükümler veya emirler kategorisine girmekte olup, bu tür bir idari faaliyet için tipik bir kavram olan 'idari işlem' (*Verwaltungsakt*) dikkate alınmaktadır²⁰². Örneğin, yetkisiz şekilde suların kirletilmesi suçunda yetkisizlik (ACK md. 324), çevreye zarar veren fiilin onaylanması içerikli bir idari işlemin eksik olması ile ilgilidir²⁰³. Konuyla ilişkili olarak çevre ceza hukukunun idari bağlılığı kapsamında ceza hukukuna ilişkin tartışma konusu yapılan bir husus da, yalnızca, kişi lehine olmak şartıyla maddi idare hukukuna dayanılıp dayanılmayacağıdır²⁰⁴. İdare hukukuna ilişkin düzenlemenin bulunmasının ya da bulunmamasının fail bakımından hangi kapsamda kabul edilebilir olduğu sorun teşkil etmektedir. İdari düzenlemelerde yer alan sınır değer hükümleri, ancak idari makam tarafından bir idari işlemde kişi bakımından uygulandığı takdirde hukuken bağlayıcı hale gelir. Ceza hukuku, yalnızca idari işlemin uygulanabilirliği ile bağlantılı olup, maddi anlamda hukuka uygunluğu (*materielle Rechtmäßigkeit*) ile ilişkili değildir²⁰⁵. Bu bağlamda ortaya çıkan soru ise, geçerli ancak

199 Paeffgen (n 30) 259. Çevreye yönelik gerçekleştirilen kirliliğin insan sağlığı bakımından zararlı olması şartıyla bağlantılı olarak idari yükümlülüğe aykırılığın da ağır yükümlülük ihlali olabilecek durumlar kapsamında değerlendirilmesi gerekliliğine yönelik açıklama için bkz. Tiedemann (n 8) 22.

200 Türk Ceza Kanunu'nda örneği bulunmamakla birlikte, Alman doktrininde incelenen diğer bağlılık türleri ise idari sözleşmelere ve idari yargı kararlarına bağlılıktır. Bunlardan ilki çevre ceza hukukunun kamu hukuku sözleşmelerine bağlı kılınması şeklinde ortaya çıkmaktadır. "ACK md. 330d cezai sorumluluğun, bir idari işlemle yüklenilebilecek nitelikte olması koşuluyla, kamusal bir sözleşmeden doğabileceğini belirtir." Diğerleri ise, idari yargı kararlarına yapılan atfın esas alınması suretiyle ortaya çıkmaktadır. Mavisi (n 21) 175-176.

201 Lüthge ve Klein (n 153) 50.

202 Paeffgen (n 30) 251; Dölling, Umweltstrafat (n 165) 461.

203 Saurer (n 9) 343.

204 Kuhlen (n 7) 708.

205 Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 920-921.

hukuka aykırı bir idari işlemin²⁰⁶ (*wirksamen-rechtswidrigen belastenden Verwaltungsakt*) ihlalinin de cezalandırılabilir olup olmadığıdır²⁰⁷. Konu idare hukukuna ilişkin hukuka aykırılığın kaldırılması halinde, kaldırılmadan önce uygulanabilir idari işleme karşı işlenen ihlalin cezalandırılması kapsamında sorun teşkil etmektedir²⁰⁸. İptal edilene kadar geçerli olan idari işleme aykırı hareket eden kişinin cezalandırılmaması gerektiği ileri sürülmektedir²⁰⁹. Maddi anlamda hukuka aykırılığın bulunduğu böyle bir durumda kişi hukuka aykırı işleme uymamak suretiyle aslında hukuka uygun hareket etmektedir²¹⁰. Tüm çevre suçları bakımından geçerli olmamakla birlikte, ileri sürülen diğer bir argüman ise, çevre suçlarının soyut tehlike suçu olarak düzenlenmeleri sebebiyle hukuka aykırı bir idari işleme uyulmaması sebebiyle bir tehlikenin ortaya çıkmayacak olmasıdır²¹¹. Bu bağlamda sorun arz eden diğer bir husus ise, alınması gereken veya alınabilir ruhsat veya iznin fiilen alınmamış olması²¹², yani idari aykırılığın şekli

206 İdari işlem hukuka aykırı olsa bile hukuka uygunluk karinesinden faydalanmak suretiyle iptal davasında bu hukuka aykırılık tespit edilene kadar tüm hukuki etkilerini göstermektedir (Güher Ulu, ‘İdari İşlemin Unsurlarının İşlevi’ (2020) 19 (38) İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 74, 79). Bu nedenle idari işlem yokluk dışında bir sakatlık taşıması durumunda yürürlükte olduğu sürece hem ilgilileri hem de kararı alan idareyi bağlayıcı etki göstermektedir. Maviş (n 21) 186.

207 Kuhlen (n 7) 708. Konuya ilişkin ayrıca bkz. Dölling, Umweltstrafat (n 165) 461 vd. İdare hukukunda idari işlemin unsurlarındaki ağır ve bariz hukuka aykırılıklar bakımından yokluk yaptırımına dikkate alınmaktadır. Daha açık ifadeyle “*yetki gaspı, fonksiyon gaspı, ağır ve bariz yetki tecavüzünün ve ağır şekil sakatlıklarının, fiili yol kabul edilen konu unsurundaki ve hatta sebep unsurundaki açık ve ağır hukuka aykırılıkların idari işlemin yokluğuna neden olduğu doktrin ve yargı kararlarında kabul edildiği görülmektedir*” (Ulu (n 206) 85). Yoklukla sakat bir idari işlemin çevre ceza hukuku bakımından ne şekilde etki edeceği noktasında Alman hukukunda net bir cevap verilmesi mümkün olmakla birlikte, Türk hukukunda aynı durumun geçerli olmadığı belirtilmiştir. Bu durum ise Türk idare mevzuatında Alman İdari Usul Kanunu md. 43/3 düzenlemesindeki gibi “bir idari işlem açıkça sakatsa ve bu sakatlık tüm koşullar değerlendirildiğinde, açıkça anlaşılıyorsa, o işlem yok hükmündedir” şeklinde bir düzenlemenin bulunmamasına dayandırılmıştır. Bu nedenle bu tür işlemlerin hak yaratmayacağı kabul edilse dahi yokluğun tespiti davası ile hukuka aykırı olduklarının tespit edilmesi gerekecektir. İlgili kişinin cezai sorumluluğunun ise idari işlemdeki hukuka aykırılığın niteliğine göre belirlenmesi gerektiği ve kişinin hatası varsa duruma göre suçun maddi unsurlarında hata ya da hukuka uygunluk nedenlerinin maddi unsurlarında hata kapsamında değerlendirme yapılması gerektiği ileri sürülmüştür (Maviş (n 21) 184-185). Buna karşılık *Aygörmez*’e göre, “*Türk idare hukukunda yoklukla malullük ile aynı hukuki neticeye sahip olan, açık hatalı işlemler ile hile, aldatma ve hakkı kötüye kullanma sonucu elde edilen işlemler, hukuka uygunluk karinesinden yararlısalar dahi, çevre ceza hukukunda maddi anlamda hukuka aykırı kabul edilmeli ve hukuka uygunluk sebebi olarak geçerlilik kazanmamalıdır.*” *Aygörmez* (n 47) 51.

208 Soyut tehlike suçlarına ilişkin değerlendirme için bkz. Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 921.

209 *Aygörmez* (n 47) 50. Alman öğretisinde hukuka uygunluk karinesinden faydalanan idari işlemlerin çevre ceza hukukuna etkisine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Maviş (n 21) 186. Aksi yöndeki görüş ise, cezai sorumluluğun ortaya çıkacağı yönündedir. Hukuk düzeninin bütünlüğü ilkesi kapsamında idare hukuku kapsamında yükümlülüğe aykırı kabul edilen fiilen ceza hukuku bakımından da aykırılık teşkil etmesi gerektiği iddia edilmiştir. BGHSt 23, 86 (92)’den aktaran Maviş (n 21) 187.

210 ibid 187.

211 Saliger, Umwelt-Strafrecht, s. 48’den aktaran ibid 187.

212 İlgili idari kurumdan izin alınması gerekmektedir birlikte ilgili idarenin izinsiz faaliyette bulunmasına bilerek sessiz kalması halinde ne şekilde değerlendirme yapılması gerektiği yönünde görüşler için bkz. Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 65-66; Maviş (n 21) 187 vd.

düzeyde kalması durumudur. Kabul edilen hâkim görüş, gerekli iznin fiilen bulunmaması sebebiyle cezalandırılabilirliğin mümkün olduğunu ileri sürmekte²¹³ ve bu husus sadece izin verilebilirlik durumunun hukuka uygunluk etkisi yaratmayacağı esasına dayandırılmaktadır²¹⁴. Diğer bir görüşün ise fiilin idari hukuka aykırılığına rağmen ceza hukuku kapsamında kişi lehine farklı şekilde karar verme ve ceza hukukunda hukuka aykırılığı reddetme şeklinde olduğu belirtilmektedir²¹⁵. Çevre ceza hukuku kapsamında çevrenin korunmasında salt idare hukuku açısından konunun ele alınışı ve çevre suçlarının koruduğu hukuksal değerlerin ve ceza hukuku esaslarının göz ardı edilmesi halinde, şekli düzeyde kalmış olan bu idari aykırılığın²¹⁶ ilgili kişi bakımından cezaî sorumluluk alanını oluşturduğu kabul edilebileceken; ilgili ceza normlarının kabul edilmiş amacı çerçevesinde yapılacak yorumla aynı sonuca varılmaması gerekecektir²¹⁷.

c. Çevre Suçlarının Düzenleniş Şekli İtibariyle İdari Bağlılık Derecelendirmesi

Çevre suçlarının ceza hukukuyla idare hukukunun güçlü bir şekilde karşılıklı ilişkisini gerektirdiği rahatlıkla söylenebilecekse²¹⁸ de bu ilişkinin ne ölçüde sıkı tutulması gerektiği noktasında, çevre hukuku kapsamında esas alınan salt çevrenin iyileştirilmesi mi yoksa çevreye yönelik gerçekleştirilen fiiller neticesinde ortaya çıkan zararın insan sağlığına yönelik etkilerin ortadan kaldırılması mı olduğunun²¹⁹ tespiti önem taşımaktadır. Nitekim çevreye yönelik fiillere ön gelen idari işlemler çeşitli sebeplerle hukuka uygun şekilde gerçekleşmemiş olabilir. Ancak, konuya ilişkin ortaya çıkabilecek ihtimallerin²²⁰

213 Kuhlen (n 7) 709; Maviş (n 21) 189.

214 Horn/Hoyer, s. 73'den aktaran Ünverve Nuhoglu (n 26) 64. "*Frankfurt Asliye Ceza Mahkemesi'ne (OLG) göre, çevreye ilişkin bir faaliyete resmi makamlarca izin verilmesi gerekli ve fakat bu izin verilmemiş olması halinde yapılan işlem hukuka aykırıdır. Çünkü o işleme ilişkin yetki, resmi makam tarafından verilen izinden doğmaktadır. İzin verilmemesi hali ise, bizzatı 'hukuka aykırılığı' ifade etmektedir.*" Horn/Hoyer, s. 703'den aktaran ibid 65.

215 Kuhlen (n 7) 709.

216 Ruhsata bağlı bir tesis değişikliğinin ruhsat alınmaksızın yapılması ihtimalinde sorumluluğun ne şekilde değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin bkz. Ünver ve Nuhoglu (n 26) 66.

217 Nitekim Ünver/Nuhoglu, şekli olarak değil, maddi olarak izin alamayacak tesisin izinsiz işletilmesinin çevre ceza hukuku kapsamında ilgili ceza normunun kapsamına dâhil olması gerektiğini belirtmişlerdir. Böyle bir durumda ancak bir idare hukuku haksızlığından söz edilmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Ünver ve Nuhoglu (n 26) 65.

218 Michael Faure, Environmental Criminal Liability (n 142) 249.

219 Kühl (n 73) 827.

220 Bir idari işlem, çeşitli nedenlerle hukuka aykırı olmayabilir: Örneğin, bir lisans izni verme kararı, daha üst düzey bir kamu görevlisinin açık emirlerini ihlal ediyor olabilir veya karar, başka bir yetkilinin rızası olmadan alınmış olabilir. Ya da idare hukukunun genel şekli kurallarına aykırılık (kamu kurumunun mührünü içeren kâğıda yazılmamış bir emir) veya belirli çevresel hükümlere (örneğin, izin verilen kirlilik sınırlarının aşılması) aykırılık söz konusu olabilir. Paeffgen (n 30) 252.

tümü, lisans sahibinin cezai sorumluluğunu tesis etmek için uygun olmayacaktır. Bir idari kararı kanuna aykırı bulmanın birçok nedeninin ceza hukukunun amacı olan çevreyi korumakla ilgisi bulunmamaktadır²²¹. Yasal düzenlemelere aykırılık taşıyan bir iznin veya idari işlemin akabinde gerçekleşen kirletme fiilinde, bir çevre suçunun doğaya olası bir zararla ilgili olduğu da hesaba katılmalıdır²²².

Çevre ceza hukukunun idari bağıllığının öncelikle niteliksel ve işlevsel anlamda bir ayrıma tabi tutulması gereklidir. Niteliksel anlamda bağıllıktan anlaşılması gereken, ilgili suç düzenlemelerinde idari yükümlülükler veya düzenlemelere yapılan atfın kapsamının esas alınması iken; işlevsel anlamda idari bağıllıktan anlaşılması gereken ise, yargılama aşamasında hâkimin idare hukuku gerekliliklerini de dikkate alması sonucu ortaya çıkan bağıllıktır. Bu nedenle çevre ceza hukukunun idare hukuku ile ilişkisi, çevre suçlarının idari düzenlemeler ile olan niteliksel bağıllığı ile sınırlı olmayıp, idare ve ceza adaleti kurumları arasındaki ilişkinin yapılandırılmasında da etkili olan işlevsel bağıllığını (*functional dependencies*) da kapsamaktadır²²³. Zira çevreye karşı gerçekleştirilen belli bir fiilin ceza hukukuna göre hukuka aykırı olduğu kararının temeli, idare hukukuna göre hukuka aykırılığına dayanmakla birlikte bir idari işlemin hukuka uygun olup olmadığının tespiti, öncelikle ilgili idari kurumların uzmanlık alanı kapsamında idareye verilen bir görevdir²²⁴. Bununla birlikte bu husus, idari yargılama bağıllığı şeklinde anlaşılmaması gerekmekte ve ceza mahkemelerinin, idare hukuku yargı kararlarıyla ve kararlarda savunulan hukuki görüşlerle bağılı olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır²²⁵.

Çevre ceza hukuku kapsamında çevre suçlarının idare hukukuna tam bağıllığının azaltılmasının mümkün olup olmadığı, mümkünse ne şekilde gerçekleştirilebileceği

221 ibid 255.

222 ibid 252. Belirtilmelidir ki, doktrinde idari nitelikteki karar veya işlemin hukuka uygunluğu ile geçerliliğinin (*Wirksamkeit/validity*) birlikte mi değerlendirilmesi gerektiği sorusu Alman doktrininde ikisi arasında ayırım yapıldığı üzerinden örneklendirilmektedir. Yasal bir işlemin her zaman geçerli olduğu, ancak normalde böyle olmasına rağmen geçerli bir işlemin yasal olmasının gerekmediğine dikkat çekilmektedir. Zarar gören tarafın, idari bir kararın uygulanmasını engellemek istediğinde, buna itiraz etmesi gerektiği, aksi halde idari işlemin bir tür yasallık ve kesinlik kazanacağı belirtilmektedir. Böyle bir durumda ise artık itiraz edilemez ve hatta idarenin bile yalnızca sınırlı koşullar altında değiştirebileceği bir idari işlem söz konusu olacaktır (ibid 252). Türk hukuku bağlamında konuya ilişkin değerlendirme için bkz. Ulu (n 206) 79 vd.

223 Albrecht (n 3) 172. Doktrinde çevre ceza hukukunun idari bağıllığı şekli hukuki durum olarak da ifade edilmektedir. Dölling (n 113) 291.

224 Paeffgen (n 30) 255. Konunun ceza hâkiminin hangi ölçüde bir idari işlemin hukuka uygunluğunu özerk şekilde inceleme yetkisinin bulunduğu ile ilişkili olması sebebiyle kuvvetler ayrılığı ilkesini ilgilendirdiği yönünde değerlendirme için bkz. Faure ve Oudijk (n 168) 86 vd.

225 Konu hakkında bkz. Ünver ve Nuhoglu (n 26) 58.

önemlidir²²⁶. Bu bağlamda etkili bir çevre ceza sisteminin²²⁷, kirliliğin ciddi sonuçlara sebep olduğu bağımsız suçların yanı sıra çevrenin soyut olarak tehlikeye atılmasını ve somut olarak tehlikeye atılmasını cezalandıran bir kombinasyona ihtiyacı olduğu ileri sürülmüştür²²⁸. Ceza hukukunun her koşulda idari kararları desteklemekle sınırlı kalmaması gerektiği, çevrenin ceza hukuku ile daha bağımsız bir şekilde korunmasını sağlamanın yolları kapsamında tehlikenin ağırlığına bağlı olarak, ceza hukukunun dikkate alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir²²⁹. Bu nedenle çevre hukuku sistemlerinde nitelik itibarıyla farklılaşan bu idari bağlılık derecelendirmeleri ayrı ayrı dikkate alınabileceği gibi, ilgili suç tipinin gerekliliği kapsamında birden fazlasının bir arada bulunması da söz konusu olabilecektir. Bu ayırım esas alınarak yapılan değerlendirmeler konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1. Katı İdari Bağlılık Kapsamında Soyut Tehlike Suçu Olarak Çevre Suçları

Çevreye karşı gerçekleştirilen fiillerin ceza hukuku kapsamında suç olarak tespiti bu suçların kendine özgü yapısı da dikkate alındığında her zaman kolay değildir. Aynı zamanda çevrenin korunmasında ceza hukukundan beklenen etkinin sağlanması çoğu durumda belli bir zararın meydana gelmesinden önceki aşamanın esas alınmasını gerekli kılmaktadır. Zarar meydana gelmese dahi zarar tehlikesine önem atfedilmesi ve bu şekilde suç düzenlemesine yer verilmesi çevre ceza hukukunda tercih sebebi olmuştur. Özellikle soyut tehlike suçu olarak düzenlenen çevre suçları çevre hukukunun etkililiği bağlamında ön plana çıkmaktadır. Çevre hukukunun önleyiciliği esası kapsamında, çevre suçlarının tehlike suçu olarak düzenlenmesinin çevrenin etkin şekilde korunmasını sağlayacağı belirtilmiştir²³⁰. Çevreye yönelik gerçekleştirilen fiillerin bazı durumlarda etkisinin uzun süre geçtikten sonra ortaya çıkabileceği hususu buna etkendir²³¹. Böyle bir durumda olası zararların önlenmesi için cezaya başvurulmasıyla çevrenin korunması öne çekilmektedir²³².

226 Faure, *The Revolution* (n 17) 332.

227 Belçika'da çevre ceza hukukunda idari ve cezai yaptırımların uyumlu hale getirilmesine ilişkin idari kurulların ilgili fiil hakkında idari yaptırım kararı vermeden önce savcıya bildirimimin zorunlu tutulması şeklinde sistem önerisi getirilmiştir. Bu sistem uyarınca savcı cezai kovuşturma başlatmaya ya da idari para cezası verilmesini kabul etmeye yetkili olacaktır. *ibid* 339.

228 *ibid* 334. Tehlike suçu kavramının açıklanmasına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal (n 14) 114 vd.

229 G. Heine, 'Aspekte des Umweltstrafrechts im Internationalen Vergleich', *Goltdammer's Archiv für Strafrecht* (1986), s. 67'den aktaran Faure, *The Development* (n 22) 140.

230 Güneş (n 14) 253; Özgüç (n 12) 26 vd.

231 Şen (n 5) 142.

232 Maviş (n 21) 160.

Ceza hukuku hükmünün amacı dolaylı olarak çevrenin korunması olsa da, bu hükümlerin oluşturulma ve işleyiş biçiminde bu açık değildir. Aslında ceza hukuku bu durumda, idari düzenleme ihlal edilir edilmez, bunun çevreye zarar verip vermediğine bakılmaksızın uygulanmaktadır²³³. Soyut tehlike kavramı, böylece ceza hükmünün genellikle çevre kirliliğini doğrudan cezalandırmadığı gerçeğine atıfta bulunmakta ve ceza hukuku, önceki bir idari karar sistemine ek niteliğini haiz olmaktadır²³⁴. Diğer bir ifadeyle, ceza hukukunun yaptırım gücü, idari kararlara uyulmasının güvence altına alınması noktasında yoğunlaşmaktadır²³⁵. Belirtilen durum aslında çevre ceza kanunlarının geleneksel ceza hukukunun temel ilkeleriyle uyumlu tutulması ve aynı zamanda etkili yaptırım talebi bağlamında bu temel ilkeler tarafından uygulamaya konulan kısıtlamaların hafifletilmesi²³⁶ gereğinin bir sonucudur. Sözü edilen kısıtlamalar özellikle nedensellik bağının varlığına dair açık kanıt sağlama veya kast veya taksirin tam kanıtını sunma ihtiyacı şeklinde örneklendirilebilir²³⁷. Bu husus, hem nedensellik kaynaklı ortaya çıkabilecek sorunların en aza indirilebilmesi hem de kastın tespiti bakımından önem arz etmektedir²³⁸. Zira bir fiilin çevreye zarar vermek için genel uygunluğu hakkında bilginin varlığı halinde kastın bulunduğu sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır²³⁹. Ayrıca çevre ceza hukukunda korumanın sağlanması hareket ile ceza sorumluluğu arasındaki nedensellik bağının

233 Faure ve Visser (n 17) 320.

234 Faure, The Revolution (n 17) 334; Faure ve Visser (n 17) 319. Soyut tehlikenin varlığı halinde çevresel zararlar bağlantısı az olacağından, bunun daha az ceza ile yaptırım altına alınması ya da idari yaptırımın dahi yeterli olabileceği yönünde bkz. Faure, The Revolution (n 17) 335.

235 Sınar (n 14) 424.

236 *Albrecht*, bu bağlamda kısıtlamaların esnetilmesine yönelik ispat yükünün tersine çevrilmesinin veya kusursuz sorumluluk ilkesinin getirilmesinin düşünülebileceğini ileri sürmüştür (*Albrecht* (n 3) 173). Doktrinde bir görüş ise soyut tehlike suçları kapsamında hareket ile hukuki değer arasındaki ilişkinin daha da esnetilmesi gerekliliğini kabul etmektedir. Suların kirlenmesi (*Gewässerverschmutzung*) örneği üzerinden şekillendirilen bu görüşe göre, doğal su özelliklerinde fiziksel, kimyasal veya biyolojik anlamda önemsiz, ihmal edilebilecek kadar küçük bozulmaların ötesine geçen herhangi bir bozulmanın suç kapsamında değerlendirmek bakımından yeterli olabilecektir. Bu bağlamda hâlihazırda kirlenmiş bir nehre evsel atık sularını bırakan kişinin, bu atık su boşaltımının hangi zararlı etkilerinin olabileceği belirli olmasa dahi cezalandırılması gerekecektir (*Kuhlen* (n 7) 712). Yazar, suların kirlenmesi suçunun bir neticeli suç olarak ACK'da (md. 324) düzenlenmiş olmasına rağmen, ki soyut tehlike suçları genellikle sırf hareket suçu olarak yer almaktadır, bunun sadece hareket ve suçun konusu arasındaki doğal olarak anlaşılan ilişki ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık yazara göre zarar-tehlike suçları tipolojisi, hareket ile hukuki değer arasındaki ilişkiye dayanmaktadır ve normatif önemini buradan kazanmaktadır. *ibid* 713.

237 *Albrecht* (n 3) 173; *Laufhütte ve Möhrenschräger* (n 4) 918. Yazarlar, çevreye zarar verebilecek bir fiilin nedeninin yine de belirlenmesi gerektiğini, ancak bu şekilde özellikle zararın aynı veya benzer birçok hareketin bir araya gelmesiyle meydana gelmesi durumunda ortaya çıkan nedensellik sorunlarının azalacağını belirtmişlerdir. *ibid* 918.

238 *Backes* (n 58) 340. Yazar, hayatın veya sağlığın korunmasına ilişkin çevre ceza hükümlerinin ceza hukuku kapsamında ele alınması isteniyorsa, somut tehlike suçlarına ilişkin geleneksel yaklaşımın değiştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. *ibid* 340.

239 *Albrecht, Heine ve Meinburg* (n 38) 950. Çevre suçlarının soyut tehlike suçu olarak dikkate alındığı ihtimalde suçun manevi unsuruna ilişkin değerlendirme için bkz. Faure ve Visser (n 17) 322.

kurulmasını zorunlu kıldığından²⁴⁰ ve çoğu durumda çevreye yönelik gerçekleştirilen fiiller birden fazla etkene bağlı olması sebebiyle kollektif özellik gösterdiğinden²⁴¹, istenen ceza hukuku müdahalesi için hareket ile hukuki değer arasındaki ilişkinin gevşetilmesi gerekli görülmektedir²⁴². Bunun yanı sıra yargılamada bireysel davranış ile çevreye verilen zarar arasındaki nedensel bağlantılara ilişkin açık kanıtların ortaya konulması gerektiği sorunu, yargılamanın mahkûmiyetle sonuçlanma ihtimalinin azalmasında da kendini göstermektedir²⁴³. Söz konusu sorunun çözümü ve aynı zamanda çevre ceza hukukunun alanının genişletilmesine yönelik olarak hareket ile çevresel ortamlar üzerindeki etkisi arasında bağlantı kuran gereklilikler koymadan yalnızca soyut tehlikeleri suç sayma eğilimi olmuştur²⁴⁴. Örneğin, ruhsatsız bir kimya tesisi işleten kişiyi cezalandıran bir ceza hükmü, çevreyle ilgili değerlerin korunmasına yöneliktir. Böyle bir tesisi lisanssız işletmek, temiz bir çevreyi tehlikeye atabilecek nitelik arz etmektedir. Ancak, ceza hukuku çevreye herhangi bir zarar veya zarar verme tehdidinden bağımsız olarak uygulandığından, bu hükümler çevrenin soyut bir şekilde tehlikeye atılmasını cezalandırmaktadır²⁴⁵. Benzer şekilde TCK md. 181/2 kapsamında atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması soyut tehlike suçu olarak tanımlandığından, atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması şeklindeki fiilin gerçekleştirilmesi ile çevre açısından tehlikenin gerçekleştiği ve suçun oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır²⁴⁶.

Bu tür suçlarda fiilin çevreye yönelik etkisinden ziyade ilgili idari düzenlemenin ihlal edilip edilmediğinin dikkate alınması sorun teşkil edebilmektedir. Diğer bir ifadeyle,

240 Backes (n 58) 339.

241 Toroslu (n 142) 22.

242 Kuhlen (n 7) 698. Yazar bu nedenle soyut tehlike suçlarının uygulamada yerleşik ve vazgeçilmez nitelikte olmalarına rağmen, zarar-tehlike tipolojisinde en şüpheli suç türü olarak kabul edildiğini belirtmiştir (ibid 712). Konuya ilişkin değerlendirme için ayrıca bkz. Tiedemann (n 8) 31-32. Soyut tehlike suçlarının göreceli kapsamının, “ekonomik gerekliliğin ağır basması (*übergeordnete wirtschaftliche Notwendigkeit*)” veya “ekonomik riskin dengelenmesinin gerekliliği (*notwendige Abwägung des wirtschaftlichen Risikos*)” gibi ceza hukuku dışındaki hukuka uygunluk nedeni veya mazeret nedeni sorununu gündeme getirdiği yönünde değerlendirme için bkz. Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 918.

243 Albrecht (n 3) 171.

244 ibid 171; Kuhlen (n 7) 711; Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 26; Ünal (n 14) 117. Tehlike suçlarının yeni ceza hukuku teorisinin de ağırlık noktasını teşkil ettiği yönünde bkz. Lahti (n 88) 67. Çevre ceza hukuku alanında soyut tehlike suçları ile çevre kabahatleri arasındaki niteliksel ayrıma ilişkin değerlendirme için bkz. Kretschmer (n 69) 62.

245 Faure, *The Revolution* (n 17) 329. Böyle bir durumda hâkimin cezai sorumluluğun kapsamını belirleme yetkisinin çok sınırlı olduğu izleniminin ortaya çıkmasına karşılık olarak *Faure/Visser*, idari kararlara büyük ölçüde bağlılığın olmasına rağmen, yargının, ihlal edildiği iddia edilen idari işlemin kontrolü yoluyla cezai sorumluluğun sınırlarını belirlemesi için hâlâ bir alanın bulunduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faure ve Visser (n 17) 321 vd.

246 Özenbaş (n 2) 929.

burada kanun hükmünde geçen idari düzenlemeye uygun hareket edildiği sürece, fiilin çevreye zarar verip vermediğinin tespiti gerekmeyecektir²⁴⁷. Ceza hukukunun işlevi adeta ilgili idari makamın işlemini denetleme ile sınırlanmış olmaktadır.

2. Kısmi İdari Bağlılık Kapsamında Somut Tehlike Suçu Olarak Çevre Suçları

Soyut tehlike suçu olarak çevre suçlarında ceza hukuku boyutunun geri planda kalması, çevrenin korunmasında artan duyarlılık ve ekolojik değerlerin ön plana çıkmasıyla birlikte somut tehlike suçu olarak çevre suçlarının da ağırlık kazanması gibi hususlar çevre ceza hukukunda farklı bir yönelime sebebiyet vermiştir²⁴⁸. Çevre ceza hukukunda idari bağlılığın soyut tehlike suçlarına göre gevşetildiği somut tehlike suçlarında, bir zarar tehlikesinin aranması şartı ön plana çıkmaktadır. Somut tehlike suçu olarak çevre suçları²⁴⁹, çevreye yönelik somut bir tehdidin oluşturduğu çevreye ilişkin bileşenlerin tehlikeye girmesini cezai sorumluluğun bir ön koşulu olarak gerektirmektedir²⁵⁰. Somut tehlike suçları kapsamında, kanuna aykırı gerçekleştirilen faaliyetlerin çevreye verebileceği soyut bir tehlike cezai sorumluluk için yetersizdir²⁵¹. Ciddi zarar endişelerinin varlığı esasına dayanan bu tür suçlarda, failin fiilinin hukuksal değeri ihlal etmeye elverişliliğine sonuç bağlanmaktadır²⁵². Soyut tehlike suçlarından farklı olarak somut tehlike suçlarında iki ayrı gereklilik göze çarpmaktadır. Hem örneğin, su kalitesinin değişmesi gibi çevreye yönelik somut olarak bir zarar tehlikesinin varlığı hem de söz konusu fiilin hukuka aykırılığı, dikkate alınması gereken hususlar olarak

247 Bir davaya konu olan olayda, şirketin bazı çalışanları şirketin lisanssız atık su yayararak yüzey sularında titanyum dioksit emisyonları ile ilgili sınırı aştığı gerekçesiyle yargılanmışlardır. Diğer bir ifadeyle, geçerli bir ruhsatın bulunmaması nedeniyle şirket, ruhsatsız atık su yayma yasağını ihlal etmiştir. Ancak mahkeme, lisans olmaması nedeniyle şirket çalışanlarını suçlu bulmamış ve bunun idari hatalardan kaynaklandığına karar vermiştir. Bu nedenle çalışanlar, söz konusu fiilin çevreye yönelik etkisi dikkate alınmadan beraat etmişlerdir. Mahkeme kararı ağır bir şekilde eleştirilmekle birlikte, bu karar aynı zamanda çevrenin korunmasını ceza hukukunda sadece idari kuralların ihlaline dayandıran bir hukuk sisteminin dezavantajını göstermektedir. Sistem sadece idari kuralların ihlaline dayanıyorsa ve bununla ilgili olarak herhangi bir nedenle idari bir ihlal kanıtlanıyorsa, çevre kirliliği olmasına rağmen ceza hukuku müdahalesinden söz edilemeyecektir. Faure ve Visser (n 17) 325.

248 Benzer yönde değerlendirme için bkz. Sınar (n 14) 424.

249 Doktrinde somut tehlike suçunu kendi içinde ayrıma tabi tutan görüş de bulunmaktadır. Varsayılan somut tehlike suçu ile kanıtlanabilen tehlike suçlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Yokuş Sevük (n 14) 270 vd.; Güneş (n 14) 254-255; Maviş (n 21) 165 vd. *Maviş*, ayrıma yer vermekle birlikte, varsayılan tehlike suçlarının soyut tehlike suçlarından başka bir şey olmadığına vurgu yapmıştır (ibid 165). Söz konusu ayırım doktrinde potansiyel tehlike-somut tehlike suçu ayrımı şeklinde de ifade edilmektedir. Potansiyel tehlike suçunun soyut tehlike suçunun özel, nitelikli bir alt türü olduğu yönünde görüş için bkz. Aygörmez (n 47) 58.

250 Çevre suçlarında somut tehlike doğuran fiillere ilişkin değerlendirme için ayrıca bkz. Şen (n 5) 144 vd.

251 Faure, *The Revolution* (n 17) 335.

252 Ünver ve Nuhoğlu (n 26) 34. Yazarlar elverişlilikten anlaşılması gerekenin, “*failin fiili sonucunda, korunan hukuksal yararı ortadan kaldıracak bir tehlikenin yaratılması*” olduğunu belirtmişlerdir. ibid 34.

ön plana çıkmaktadır²⁵³. Cezai sorumluluk ile zarar tehdidi arasında açık bir bağlantının varlığı önem taşımaktadır²⁵⁴. Bununla birlikte böyle bir durumda çevreye yönelik gerçekleştirilen fiilin salt idari yükümlülüğü ihlal edip etmediği değil, ayrıca örneğin, çevrenin kirlenmesi suçu bakımından zarar tehdidi oluşturan kirliliğin de ispatlanması gerekecektir. Ancak fiili bir zararın varlığının ispatlanması gerekmemektedir²⁵⁵. Vurgulanmalıdır ki, idari kurallara riayet edildiği sürece, fiilin kendisi hukuka aykırı olmayacağından herhangi bir cezai sorumluluk doğması muhtemel değildir²⁵⁶. TCK md. 181/4'te somut tehlike suçu düzenlemesine yer verilerek, suçun tipikliğinin oluşması bakımından maddede öngörülen sonuçların ortaya çıkması aranmamıştır²⁵⁷.

Bununla birlikte çevreye yönelik gerçekleştirilen fiillerin somut tehlike suçu olarak karşılık bulması, çevrenin korunmasında soyut tehlike suçlarına nazaran daha etkin bir rol oynamaktadır²⁵⁸. Somut tehlike suçları çevresel menfaatlerin korunmasında, yalnızca idari kuralların ihlaline dayanmaması sebebiyle, çevre suçları kapsamında korunan hukuki değer bakımından daha etkilidir²⁵⁹. Aynı zamanda yargılama aşamasında da hâkimin, idari bir düzenlemenin ihlal edilmesinden öte çevreyi oluşturan bileşenlerin tehlikeye girip girmediğine ilişkin normatif değerlendirmesi gerekli olduğundan, idari bağlılığın soyut tehlike suçlarına nazaran daha az olduğu belirtilmektedir²⁶⁰. Ancak somut tehlike suçlarında da çevreye yönelik gerçekleştirilen fiilin çevre bileşenlerinde olumsuz bir değişikliğe sebep olup olmadığının tespiti idare hukuku yönünü ilgilendiren teknik bilgiyi gerektirdiğinden²⁶¹, somut tehlike suçlarında da idari esasların etkisini sürdürdüğünün kabul edilmesi gereklidir. Bu nedenle idari bağlılığın kısmi nitelikte olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda çevre ceza hukukunun kısmen idari bağlılığının

253 Faure ve Visser (n 17) 330. Nitekim *Herrmann* verdiği örnek üzerinden somut tehlike suçlarında ispat zorluğuna dikkat çekmiştir: “*Örneğin, bir sanayi bölgesindeki hava birkaç sanayi kuruluşunun dumanıyla kirleniyorsa, belirli bir şirketin yaydığı dumanın mahallede yaşayan bir kişinin sağlığını tehlikeye attığını kanıtlanmak mümkün olmayacaktır. Nedenselliğin kurulabilmesi için bu durumda bu kurumdan çıkan duman olmadan sağlık tehlikesinin oluşmayacağıının kanıtlanması gerektirdi.*” *Herrmann* (n 70) 295.

254 Faure ve Visser (n 17) 331. Yazarlar, somut tehlike suçu olarak çevre suçlarının soyut tehlike suçlarından daha fazla cezalandırılması gerekliliğini orantılılık ilkesi bağlamında incelemişlerdir.

255 ibid 328.

256 Faure, *The Revolution* (n 17) 335.

257 Madde düzenlemesi kapsamında örneğin insanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkması, başka bir suç oluşturuyorsa failin (kastına göre) her iki suçtan da cezalandırılması söz konusu olabilecektir. Bu bağlamda fiil neticesinde kişilerin ayrıca sağlığı bozulmuşsa md. 181/4'ün dışında kasten yaralama suçundan (md. 86 vd.) cezalandırma gündeme gelecektir. *Artuk* (n 2) 44-45; *Talas* (n 63) 1153.

258 Faure ve Visser (n 17) 329.

259 ibid 332.

260 Faure ve Visser (n 17) 331.

261 *Maviş* (n 21) 164.

kabulü, gerek ceza hukukunun temel ilkeleri gerek çevre ceza hukukunun öncülleri kapsamında ortak paydanın oluşturulmasına daha fazla katkı sağlayacaktır²⁶².

3. İnsan Sağlığı Bakımından Ciddi Çevre Kirliliği Durumunda İdari Bağlılık

Çevreye karşı suçlar genellikle tehlike suçu olarak düzenlenmekle birlikte, zarar suçu olarak düzenlenen çevre suçları²⁶³ da bulunmaktadır. Genellikle çevresel değerlerin ön planda olduğu bu tür suçlarda, insan hayatı ve sağlığı bakımından bir zararın varlığı yine idare hukuku yükümlülüklerine aykırı şekilde gerçekleştirilmiş olma şartı ile ilişkilendirilmektedir²⁶⁴. Çevrenin korunmasına ilişkin ceza hukuku müdahalesinin idari çevre kanunlarına ek olarak getirilen ceza düzenlemeleri ile yetinilmemesi ve ayrı suç olarak ceza kanunlarında yer verilmesi önemli bir gelişme teşkil etmekle birlikte²⁶⁵, çevre ceza hukuku kapsamında her durum için yeterli değildir. Verilen izin veya ruhsatın gerekliliklere uyulup uyulmadığı ile bağlantılı olarak, insan hayatına veya sağlığına ilişkin tehlike durumunda da hukuka uygunluk etkisinin olup olmadığı sorun teşkil etmektedir²⁶⁶.

Yalnızca idare hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerden sapmadan örneğin, verilen onaydan veya gerekliliklerin ihlalinden veya işletme veya bakım hatalarından kaynaklanan belirli tehlikelerin varlığı halinde hukuka aykırılık açıktır²⁶⁷. Benzer şekilde ruhsatın tehdit, rüşvet gibi hukuka aykırılıklara dayanarak alınması halinde de ilgili faaliyetin hukuka aykırılığına şüphe yoktur²⁶⁸. Bununla birlikte çevrenin idari bağlılığı kapsamında çevresel değerlere yönelik gerçekleştirilen ihlallerin idare hukuku kapsamında izin verilen sınırın altında olup olmadığı meselesinde özellikle ilgili sınırı aşan ve fakat yaptırımsız kalan çevreye yönelik ihlallerin varlığı meşruiyet sorununa sebep olabilecektir²⁶⁹. Ayrıca

262 Paeffgen (n 30) 255.

263 Zarar suçu şeklindeki çevre suçlarının somut tehlike suçuyla benzerlik taşıdığına yönelik değerlendirme için bkz. Maviş (n 21) 167 vd.

264 ibid 168. Yazar bu bağlamda ACK md. 324a/1-1 düzenlemesini örnek göstermiştir. İlgili hükme ilişkin değerlendirme için bkz. ibid 168.

265 Faure, The Revolution (n 17) 322-323. Bununla birlikte doktrinde bir görüş, çevre ceza hukuku bağlamında ceza hukuku etkisinin tamamen terk edilmesi gerektiğine ve ceza hukukundan daha az müdahaleci nitelikteki diğer araçların dikkate alınması gerektiğine ilişkin yaklaşımında cezanın son çare olma ilkesine dayanmıştır (ibid 337). Benzer bir görüş ise, çevre ceza hukukunun etkisinin çok az olmasını, çevreye ilişkin ceza hükümlerinin idare hukukunun ruhsat labirentine ek olmaktan (*Appendix verwaltungsrechtlicher Genehmigungslabyrinth*) öteye geçemediği iddiasıyla ileri sürmüştür. Bu görüşe göre çevre suçları maddi içerik açısından kabahatin biraz daha fazlasını teşkil etmektedir. Schall (n 19) 815.

266 Tiedemann (n 8) 26. İdareden alınan ruhsatların ancak soyut tehlike doğuran fiillerin hukuka uygunluğunu ortadan kaldıracığı yönünde görüş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şen (n 5) 179.

267 Tiedemann (n 8) 27. İşletmeye ilişkin faaliyet hakkında idareye yanlış bilgi verilmesi veya ruhsatın kötüye kullanılması durumlarında hukuka aykırılık söz konusu olacaktır. Şen (n 5) 181.

268 ibid 184.

269 Kuhlen (n 7) 710.

çevreye yönelik gerçekleştirilen fiilin aynı zamanda idari bir yükümlülüğün ihlalini oluşturmaması durumunda, çevrenin ciddi şekilde tehlikeye atılması ve hatta kirlenmesi²⁷⁰ söz konusu olmasına rağmen, ceza kanununun müdahalesinin mümkün olmaması şeklinde istenmeyen sonuç ortaya çıkabilecektir²⁷¹. Diğer bir ifadeyle, failler, ilgili idari düzenlemelere göre hareket ettikleri takdirde herhangi bir kirlilikten sorumlu olmayacaklardır²⁷². Örneğin, gerekli ruhsatı alarak çimento fabrikası işleten tüzel kişinin bir süre sonra çevresini tehlikeye düşürmesi ve insan sağlığı bakımından gelecekte ciddi tehdit oluşturması durumunda sürdürülen faaliyetin çevre ceza hukuku kapsamındaki etkisi sorun teşkil etmektedir²⁷³. Zira böyle bir durumda kişi, cezai olarak ilgili faaliyeti tamamen kapsayan uygun bir idari işlem uyarınca hareket etmişse, ya suçun tipik unsurlarından birinin eksik olması ya da idari işlemin, fiili hukuka uygun kılması sebebiyle suç işlememiştir. Sorumluluktan muafiyet şeklinin bir önemi yoktur, hukuka uygun idari işlem suçun tamamlanmasını engelleyecektir²⁷⁴.

Bu nedenle bazı durumlarda idari bağlılığın etkisinin kaldırılması kabul edilmelidir. İnsan hareketiyle zorunlu olarak bağlantılı olan risklerin idare hukuku kapsamında izin verilebilir olması, bu hareketin sebep olduğu her neticeyi meşru kılamaz²⁷⁵. Ciddi nitelik taşıyan çevre suçlarının söz konusu olduğu durumlarda ceza hukukunun uygulama amacı çerçevesinde toplum düzenini ve güvenliğini sağlama öncelikli hale gelmektedir²⁷⁶. Örneğin, fabrikasyon üretiminde kullanılan atık maddelerin çevreye zarar verecek şekilde boşaltılması halinde insanlar, çevreyle temas ederek veya çevre bileşeni olarak toprak veya sulardan elde edilen ürünleri tüketerek zararlı etkilerle karşı karşıya kalmaktadırlar²⁷⁷. İdari düzenlemeler bu tür zarar veya riske izin vermemekle birlikte, bu tür durumlarda idari bağlılık perdesi delinmektedir²⁷⁸. İlgili faaliyetin idari izne ve idare hukukunun teknik kurallarına uygun

270 “Bu aşamada çoğu zaman zararın ortaya çıkmış olması, çevrenin kirlenmiş veya bozulmuş olması nedeniyle artık ceza normunun önleyici rolünün gerçekleşme olanağı kalmamış olmaktadır”. Özenbaş (n 2) 927.

271 Faure, Environmental Criminal Liability (n 142) 250.

272 Mršić (n 1) 134.

273 Şen (n 5) 176.

274 Paeffgen (n 30) 251. Konuya ilişkin ayrıca bkz. Okuyucu Ergün (n 153) 915.

275 Laufhütte ve Möhrenschrager (n 4) 920. Bu nedenle, yazarlar kanalizasyonun bir nehre boşaltılmasına yönelik idari iznin, söz konusu kirlenme hareketinin sebep olduğu, bu nehirde yüzenlerin ölümünü haklı çıkarmayacağı örneğini vermişlerdir. İdare hukuku kapsamındaki ruhsat ve izinlerin, suçun öngördüğü hayat veya ciddi sağlık tehlikesinin söz konusu olması halinde artık tipikliği kaldıran bir etkiye sahip olmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Yazarlara göre bu duruma ilişkin, bir yandan hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi, diğer yandan idari işlemin içeriğinin artık bu kadar yüksek tehlikelerin ortaya çıkmasını kapsamadığı esası argüman olarak ileri sürülebilir. ibid 920.

276 Şen (n 5) 87.

277 Yıldız (n 126) 184.

278 Faure, The Revolution (n 17) 336.

şekilde yürütülüyor olması, o faaliyetin çevreye yönelen etkilerinin insan sağlığı ve çevrenin korunmasına ilişkin belirlenen asgari çevre standartları çerçevesinde kaldığına güvence teşkil etmemektedir. Aksini kabul çevre politikasına ve idari kararlara ilkesel bağımlılığın, cezai kovuşturma olasılığını fazla kısıtlaması ve nihayetinde çevre ceza hukukunun etkisiz ve dolayısıyla sadece sembolik ceza hukuku haline gelme riskini taşımaktadır²⁷⁹. Bu, özellikle idari gerekliliklerin şeklen yerine getirilse²⁸⁰ bile cezai sorumluluğun ortaya çıkabileceği ciddi çevresel zararların bulunması halinde önem teşkil etmektedir²⁸¹. Böyle durumlarda mevcut çevre zararının idari kurallara uyulmasından daha önemli olduğunun dikkate alınması gerektiğine vurgu yapılmalıdır²⁸². Hiçbir idari karara gerek duyulmaksızın ceza normları ile suç sayılması ihtiyacının oluştuğu²⁸³ bu ihtimallerde, çevre ceza hukukunun niteliksel anlamda bağımsızlığı gündeme gelmektedir.

Ciddi çevre kirliliği olarak nitelendirilen duruma örnek olarak ACK md. 330a düzenlemesi verilebilir. Söz konusu düzenleme herhangi bir idari yükümlülük ihlaline atıfta bulunmaksızın toksik maddelerin salınımı yoluyla insan yaşamının veya sağlığının tehlikeye atılmasını cezalandırmaktadır. Ayrıca bazı hukuk sistemlerinde, çevreye ilişkin değerlerin gerçekten özerk bir şekilde korunmasını sağlamak için, bir idari izin kapsamında izin verilse bile çevreye yönelik ciddi saldırıların cezalandırılması gerektiği önerilmektedir²⁸⁴. Bu ise beraberinde çevreye yönelik gerçekleştirilen “ciddi kirlilik”ten ne anlaşılması gerektiği sorusunu getirmektedir. Ciddi çevresel zararlardan anlaşılması gereken, toplum sağlığı bakımından ciddi risk doğuran ve/veya kişi sağlığı üzerinde ciddi sonuçlar yaratan uzun süreyle yayılan çevre kirliliğidir²⁸⁵.

279 Schall (n 19) 818. Nitelik sembolik ceza hukuku (*symbolischen Strafrechts*) kavramı Alman hukukunda son zamanlarda özellikle suç düzenlemelerinin artmakla birlikte, uygulanagelen düzenlemelerin sayısında önemli bir artışın ortaya çıkmadığı, bu ceza normlarının sadece toplumsal şikâyetlere tepki olarak getirilmesi sebebiyle cezai hükümlerin pratikte nadiren uygulandığı ve böylelikle ceza hukukunu etkisizleştirmeye yol açtığı esasları ile açıklanmaktadır. Heinrich (n 115) 8.

280 Söz konusu husus aslında çevre ceza hukukunun bıçak sırtı meselesini teşkil etmektedir. Zira idari normların, vatandaşların davranış kurallarını belirleme amacına eşit derecede hizmet etmesi şeklindeki işlevinin bireyler nezdindeki karşılığı bir idari düzene güven duyulmasıdır. Devletin belirli bir fiile resmi olarak izin veren karar veya işlemine karşılık, izne uygun hareket eden kişinin cezalandırabiliyor olması söz konusu güveni ihlal edecektir. Bu nedenle idari hukuka aykırılık şartının çevre ceza hukukunda oldukça sınırlı şekilde dikkate alınması gerektiği ileri sürülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Paeffgen (n 30) 251.

281 Faure, *The Revolution* (n 17) 335.

282 Maviş (n 21) 169.

283 Şen (n 5) 87.

284 Faure ve Visser (n 17) 340. Yazarlar ayrıca bilerek çevreye ciddi zarar verilmişse, lisansın hahki etkisini (*justificative effect*) sınırlamaya yönelik uluslararası bir eğilimin olduğuna dikkat çekmişlerdir (ibid 341). Ayrıca ABD’de çevreye ilişkin bazı düzenlemelerin kişilerin vücut bütünlüğünün ihlaline sebep olan ve çevreye yönelik gerçekleştirilen fiili idarece verilmiş izin var olsa dahi cezalandırılmayı öngördüğüne ilişkin bilgi için bkz. Mandıberg/Faure, s. 482’den aktaran Maviş (n 21) 170.

285 Faure, *The Revolution* (n 17) 335.

Ciddi kirlilik kriterinin belirsiz kaldığı²⁸⁶ ve belirlilik ilkesini zedelediği eleştirisi, insan sağlığına yönelik somut bir tehdit oluşturacak kadar bir kirliliğin arandığı cevabıyla giderilmeye çalışılmıştır²⁸⁷. Ayrıca hâkime fazla takdir yetkisinin tanınmış olduğu ve yine de söz konusu fiilin gerçekten somut bir tehlike oluşturup oluşturmayacağını belirlemek için teknik uzmanlığa dayanılması gerektiğine vurgu yapılmıştır²⁸⁸. Belirliliğin sağlanması adına dikkate alınan bu kriter, çevrenin korunmasında fazla insan merkezli bir odaklanma gerektirmesi nedeniyle dezavantaj olarak nitelendirilmekle birlikte, kaçınılmaz olduğu da itiraf edilmektedir²⁸⁹.

Bu nedenle bugünkü ve gelecekteki insanların korunma ihtiyacına dayanan hukuki değer olarak çevreye ilişkin özellikle ağır ihlaller bakımından²⁹⁰ ceza hukukunun doğrudan müdahalesinin göz ardı edilmemesi gerekir. Böylece insan yaşamı veya sağlığı için ciddi tehdit oluşturan ve dolayısıyla idari izinler için uygun olmayan fiillerin söz konusu olması²⁹¹ halinde çevre ceza hukukunun idari çevre hukukundan tam bağımsızlığının taşıdığı önem ortaya çıkmaktadır²⁹². İnsan yaşamı veya sağlığı için somut bir tehlike varsa, sistemin ciddi kirliliğe uygulanabilir bağımsız bir suçla tamamlanması gerekir. Sadece bu düzeyde, çevre ceza hukuku ile idare hukukunun karşılıklı bağlılığının ortadan kalktığı kabul edilmelidir²⁹³. Bu bağlamda ceza hukuku yoluyla çevrenin daha özerk bir şekilde korunmasının sağlanması gerekliliğinden yola çıkılarak, ceza hukukunun çevreye karşı gerçekleştirilen ihlallerde artık sadece idari yükümlülüğün ihlalini cezalandırmadığı reformlardan söz edilmesi²⁹⁴

286 Bu kriterin insan sağlığı bakımından zararlı olma kriterine göre daha uygun olduğu yönünde ayrıca bkz. Tiedemann (n 8) 21.

287 Faure ve Visser (n 17) 341.

288 ibid 343.

289 ibid 361-362.

290 Kühl (n 73) 818.

291 Çevre ceza hukukunun idari bağlılığını dışlayan bu tür durumlar bakımından uygulanabilirliği bulunan hükümler, istisnai ya da sisteme yabancı norm "*(systemfremde) Sonderstellung*" olarak da adlandırılmaktadır. Saurer (n 9) 341.

292 Benzer yönde değerlendirme için bkz. Tiedemann (n 8) 26.

293 Faure, The Revolution (n 17) 337.

294 Faure, The Development (n 22) 141-142. Nitekim devlet mevzuatlarında da bu konuya yer verildiğini belirten yazar, durumu Avrupa ülkelerinden verdiği örnekler üzerinden somutlaştırmıştır. Yazar Portekiz Ceza Kanunu'ndaki çevreye yönelik suçlar kapsamında yer alan yeni düzenlemelerin çevrenin somut olarak tehlikeye atılmasını ve ciddi kirliliği hedef aldıkları üzerinde durmuştur. Yine İspanyol Ceza Kanunu'nda yeni hükümlerde kanuna aykırı emisyonların yanı sıra çevresel olarak tehlikeli faaliyetlerde bulunmanın suç olarak düzenlendiğini belirtmiştir. Bu düzenlemelerle ekolojik değerlerin tehlikeye atılmasının cezalandırıldığını ve daha çok çevrenin somut olarak tehlikeye atılmasına odaklanıldığının önemine dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra İsveç ve Fransa örnekleri üzerinden konuyu pekiştiren yazar, özellikle Fransız Ceza Kanunu'nda ceza hukuku yoluyla çevrenin daha bağımsız bir şekilde korunmasına yönelik getirilen değişikliğe vurgu yaparak; 'ekolojik terörizm' (*ecological terrorism*) suçunu düzenleyen 421. maddeye değinmiştir. ibid 142.

önemli bir adım teşkil etmektedir. İnsan sağlığı bakımından ciddi bir tehdidin varlığı halinde ceza hukuku yaptırımlarının artması ve idari bağlılığın ortadan kalkması şeklindeki etki bu tür durumlarda çevre ceza hukukunun odağını çevre yerine insana çevirmesinin²⁹⁵ de en büyük kanıtı olarak görülebilir. Bununla birlikte niteliksel anlamda idari bağlılığın kalkması bu uygulama alanı sınırlı durum bakımından ileri sürülebilirse de, işlevsel idari bağlılığın tamamen devre dışı kalmasından söz edilemeyecektir. Zira burada ciddi çevre kirliliğinin insan hayatı veya sağlığı bakımından tehlike yaratmasının tespiti, özel teknik bilgiyi gerektirmektedir²⁹⁶. Çevreye yönelik zararın hangi düzeyde gerçekleştiği ve nasıl yapıldığını belirleyebilmek noktasında idarenin yetkilendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır²⁹⁷. Ancak bu, idare tarafından verilen iznin veya ruhsatın geçerliliği gibi hâkimin fiilin hukuka aykırılığını tespit ederken, idare hukuku kural veya işlemleri ile bağlı olması şeklinde yorumlanmamalıdır²⁹⁸.

Bununla birlikte çevreye yönelik gerçekleştirilen ihlallerin tamamen idare hukukundan soyutlanarak ceza hukuku kapsamında dikkate alınması gerektiği şeklinde bir sonuca ulaşılması da mümkün değildir. Zira ceza hukukunun etkinliği ne kadar artsa da çevre suçunun formülasyonu ile idare hukuku arasında hâlâ bir ilişkinin olduğu ve olacağı yadsınamaz²⁹⁹. Bu nedenle çevre politikası hedeflerinin uygulanması için mevcut araçların tamamı dikkate alındığında, ceza hukuku ve idare hukukunun esasen birbirine eşlik eden ve tamamlayıcı bir işleve sahip oldukları kabul edilmelidir³⁰⁰. Ancak eski sisteme kıyasla en büyük değişikliğin, suça ilişkin fiilin artık sadece idari görevlerin ihlalden ibaret olmadığı göz önünde bulundurularak; cezai hükümler ile yalnızca idari yükümlülüğe aykırılıktan ziyade, çevreye verilen tehlikeye veya zarara daha fazla odaklanması³⁰¹ olduğu söylenebilir.

d. Kanunîlik İlkesinin Sonucu Olarak Belirlilik İlkesi Kapsamında İdari Bağlılığın Değerlendirilmesi

Kanun koyucu ceza kanununda yasaklanan davranışları mümkün olduğunca açık şekilde tanımlayarak cezalandırılabilirlik alanını tespit etmekte³⁰² ve ilgili davranışın ceza

295 Faure ve Visser (n 17) 344.

296 Maviş (n 21) 171.

297 Şen (n 5) 78.

298 ibid 183.

299 Benzer yönde değerlendirme için bkz. Tiedemann (n 8) 10.

300 Saurer (n 9) 341.

301 Faure, The Development (n 22) 142.

302 Kühn (n 73) 825.

hukukuna tabi olup olmayacağını net olarak³⁰³ belirlemektedir. Hem anayasal hem de uluslararası mevzuatta³⁰⁴ geçerlilik tanınan kanunilik ilkesinin³⁰⁵ çevre ceza hukukunda etkisi özellikle kanunun belirli olması çerçevesinde önem taşımakta ve idarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza öngörülemediği esas çerçevesinde idari bağlılığın kapsamının tespiti ön plana çıkmaktadır. Kanunilik ilkesinin çevre ceza hukukunda da vazgeçilmez nitelikte olmasının gereği olarak, çevre suçunun kaynağının kanun olması ve ilgili kanunda suçun tarifinin yapılması ve cezasının öngörülmesi³⁰⁶ vurgusu önemlidir. Gerek geleneksel suç tipleri gerekse çevre ceza hukuku kapsamındaki suç tipleri için ceza hukuku normlarıyla etkili bir korumanın sağlanabilmesi, öncelikle suç tanımlarında yer alan kavramların belirliliğinin tespitini gerekli kılmıştır³⁰⁷. Ceza hukukunun temel ilkelerinden birini teşkil eden kanunilik ilkesi kapsamında belirsiz normlar sorun yaratabileceği gibi³⁰⁸, ayrıca ceza hukukunun koruması gereken değerler ihlali halinde uygulanacak ceza hükmünün bilinmemesine sebep olacağından, ceza hukuku korumasını da işlevsiz hale getirebilecektir³⁰⁹. Bu nedenle çevreye yönelik gerçekleştirilen fiiller bağlamında kanunilik ilkesine uyulup uyulmadığı aynı zamanda ceza hukukundan etkin bir şekilde yararlanılıp yararlanılmadığını tespit etmek için de önem taşımaktadır³¹⁰.

Geleneksel ceza hukukunun işleyişi, gerçekleştirilen fiil ile meydana gelen zarar veya tehlike arasındaki nedensel bağın varlığını gerektirmekle birlikte, ayrıca ceza hukukunun temel işlevini yerine getirmesinde, yani neyin suç sayılması gerektiği sorusuna net bir cevap verilebilmesi için, ceza hukuku tarafından korunan değerler ve davranış türlerinin tehlikeliliği hakkında belirlilik aransa da³¹¹, konu çevre ceza hukukunun idari bağlılık

303 Saurer (n 9) 346.

304 1982 Anayasası md. 38 ve AİHS md. 7 düzenlemeleri, söz konusu ilkeye dayanak teşkil etmektedir.

305 Kanunilik ilkesine ilişkin ayrıntılı değerlendirme için bkz. Zeynel Temel Kangal, 'Anayasal Güvence Olarak Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi' (2011) 6 (17) Ceza Hukuku Dergisi 61, 62 vd.

306 Şen (n 5) 98.

307 Albrecht, Heine ve Meinburg (n 38) 943. TCK'da çevrenin kirletilmesi suçları bakımından suçun oluşması için atık veya artıkların mutlaka toprağa, suya veya havaya verilmesi gerekliliğine ilişkin düzenlemede suçun konusunun daha genel bir kavram olarak nitelendirilebilecek "çevre" yerine somutlaştırmak suretiyle açıkça ifade edilmesinin, belirlilik ilkesi bakımından yerinde olduğu yönünde bkz. Talas (n 63) 1151.

308 Faure ve Visser (n 17) 349; Saurer (n 9) 346.

309 Faure ve Visser (n 17) 362. Yazarlar çevre ceza hukukunda Hollanda örneğini vererek belirsiz kavramların artan kullanımının, çevre kirliliğinin toplumun baş etmesi gereken en önemli sorunlardan biri olarak görüldüğü bir zamanda, bir sorunla etkili bir şekilde başa çıkmak için ceza hukukunun kullanılmasının bir örneğini teşkil ettiğine dikkat çekmişler; bununla birlikte ceza hukukunun temel ilkelerini ihlal edecek şekilde kullanılmasının bu büyük toplumsal sorunların üstesinden etkin bir şekilde gelebileceğine inanmanın yanlış olacağına vurgu yapmışlardır. Yazarlar eleştirilerini çevre kirliliğine karşı mücadelenin ceza hukukunun kendisini kirletmesine yol açmaması gerektiği ile ifade etmişlerdir. ibid 363.

310 ibid 322.

311 Albrecht (n 3) 173. Çevreye karşı işlenen suçlarda nedensellik bağının tespitinin korunan hukuksal değerle ilişkisine ilişkin değerlendirme için bkz. Tiedemann (n 8) 30-31.

boyutuyla ilişkili olarak idari düzenlemelerdeki belirlilik beklentisini de ilgilendirmektedir. Konu bağlamında belirsiz normların çevre ceza hukukunda rol oynayabileceği farklı yolların bulunduğu belirtilmekte ve kanunlarda ve idari düzenlemelerdeki belirsiz normların varlığına atıfta bulunmaktadır³¹². Zira ceza hukukuna kıyasla çevre hukukunda, görece belirsiz hukuki kavramların genel kullanımı ön plana çıkmaktadır. Belirtilen husus sadece çevre ceza hukuku ile sınırlı olmayıp, özellikle medeni ve idare hukukunda son zamanlarda muğlak normların kullanılması pratiği dikkat çekmektedir. Bu şekildeki normların söz konusu düzenlemede neyin yapılması neyin yapılmaması gerektiği arasındaki gri alanı oluşturduğu belirtilmekte ve yasa koyucu tarafından muğlak ifadelerin kullanım sebebi olarak mevzuattaki belirli normların tam olarak etkili olmadığı durumlarda bir güvenlik ağı (*safety net*) olarak hizmet edebilmelerini sağlamak olduğu iddia edilmektedir. Bu, özellikle belirli bir normun geniş bir alanı kapsadığı ve sonuç olarak nispeten belirsiz terimlerle formüle edildiği durumlarda geçerlidir³¹³.

Söz konusu husus, ceza hukukuna ilişkin çevre korumasının sınırlarının ve kapsamının hukuk devleti ilkesi çerçevesinde oluşan endişenin sebebi olarak ifade edilmektedir³¹⁴. Burada esas olarak açık olan ve böylece kanun koyucunun yasama müdahalesi olmaksızın sosyal ve teknik değişime sürekli olarak adapte edilmesini sağlayan norm türü söz konusudur. Mevzuatta muğlak normların kullanımını haklı çıkarmak için ileri sürülen bu argüman, daha spesifik kuralların her zaman mümkün olmadığı, çünkü bir tür düzenleme gerekli olmasına rağmen, konunun çok karmaşık olduğu veya belirli mevzuata izin vermek için çok hızlı değişebileceği gerekçesine dayanmaktadır³¹⁵.

Çevre suçları kapsamında idari bağılıktan kaynaklanan belirsizlik sorununu farklı bir açıdan ele alan bir görüşe göre ise, çevre ceza hukuku kapsamında örneğin çevrenin kirletilmesi şeklinde genel nitelikte bir fiilin suç olarak kabul edilmesinin içerdiği belirsizlik nedeniyle, idare hukukuyla bağlantısının bir noktaya kadar vazgeçilmez olduğu ileri sürülmüştür³¹⁶. Konuyla bağlantılı olarak çevre hukukunun kendine özgü yapısı nedeniyle sürekli değişime açık olmasının, ceza kanunlarında buna paralel bir

312 Faure ve Visser (n 17) 347.

313 ibid 346.

314 Kühl (n 73) 819.

315 Faure ve Visser (n 17) 346. Nitekim yazarlar kanun koyucunun konu bağlamında neyin yasak olarak düzenlenmesi gerektiğine ilişkin belirlemedeki zorluğun nedenini *gerçekliğin çeşitliliği ve yönetilemezliği (the multiplicity and unmanageability of reality)* ile ilgili alanlardaki gelişmelerin varsayılan öngörülemesizliği ve hızına dikkat çekerek açıklamışlardır. Bu nedenle, bu durumlarda daha yeterli ve spesifik düzenlemelerin genellikle mümkün olmayacağını ileri sürmüşlerdir. ibid 349.

316 Faure, The Revolution (n 17) 333. Yazar, cezalandırılabilir netice ile belirli bir hareket arasındaki nedensel bağı kanıtlamanın imkânsızlığının böyle genel nitelikteki bir hükmü pratikte uygulanamaz hale getireceğine dikkat çekmiştir.

değişikliği her zaman mümkün kılmayacağından, idare hukuku kapsamında bu ihtiyacın giderilmesi de idari bağlılığın gerekliliğine yönelik dikkate alınan bir husus olarak ortaya çıkmaktadır³¹⁷. İdari bağlılığın birleştirici yönüne dikkat çeken bu yaklaşım açısından bakıldığında, söz konusu bağlılığın ortaya çıkaracağı bir sonuç da örneğin, sınıflandırılmış tesisler, atıklar, yer altı ve üstü sularının, havanın korunması gibi çok çeşitli sektörel çevre kanunlarına yayılabileceğinden, çoğu hukuk sisteminde yalnızca geçerli ceza hukuku hükümlerini bulmanın karmaşık bir hal alacak olmasıdır³¹⁸.

Çevre idare hukukunda kanunların yanı sıra yönetmelik vb.nin de geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır ve bunlar ilgili oldukları kanunun teklifinin aksine çok sayıda düzenlenebilmektedir³¹⁹. Nitekim Türk hukuku bağlamında örneğin atık ve artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması suçu kapsamında Çevre Kanunu'nda ya da diğer ilgili kanunlarda atık ve artık maddelerin çevreye zarar vermeden doğal ortama verilmesine veya imha edilmelerine ilişkin teknik usuller doğrudan düzenlenmemiştir. Günümüzde bu tür tehlike yaratan atık ve artıkların sayısı ve çeşidi kadar teknolojik gelişmelerle bunların nasıl imha edileceği de sürekli değiştiğinden, atık ve artıkların imhası ve bertarafına ilişkin teknik usullerin kanunlarla belirlenmesinin neredeyse imkânsız olduğu ifade edilmiştir³²⁰. Ceza kanununda düzenlenen suçlara ön gelen idari düzenlemelerin farklılığı ve çokluğu ile ilişkili olarak sorunların ortaya çıkması da muhtemel olmaktadır. Çevre ceza hukuku normlarının bu esnekliği, bir yandan toplumsal gelişmelerin engellenmesi tehlikesinin önüne geçerken, diğer yandan da düzenlemelerin uygulanmasına ilişkin dogmatik açıdan çok sayıda soruyu gündeme getirmektedir³²¹. Belirtilmelidir ki, çevre ceza hukukunun bu “parçalı yapısı”, uygulayıcıların ceza hukuku tarafından hangi belirli davranışların yasaklanacağını belirlemelerini zorlaştırmıştır³²². Bu nedenle konu kanunilik ilkesi çerçevesinde ele alındığında, idari

317 Krell, s. 12'den aktaran Maviş (n 21) 172.

318 Faure, The Development (n 22) 140.

319 Saurer (n 9) 347.

320 Özbaş (n 2) 928. Benzer yönde bir değerlendirme de Yaşamış tarafından yapılmıştır. “Yasa'nın 181. maddesinde kasda dayalı çevre suçunun maddi unsuru açıklanırken ‘İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak...’ işlenen çevre suçlarından söz edilmektedir. Türkiye’de yürürlükte bulunan yasalar içerisinde belirlenmiş bir teknik usul yoktur. Teknik usullerin yasalarla belirlenmesi olanaksızdır. Teknik usuller son derecede ayrıntılıdır ve sık sık değişirler. Bu nedenle de yönetmelik ve standard gibi yönetsel metinlerle düzenlenirler. YTCK ile belirlenen şekli ile kanunun amaç bölümünde belirtilen çevre koruma ile ilgili görüşlere aykırı olarak çevresel suçların hemen hemen bütünü takipsiz ve cezasız bırakılmıştır.” Firuz D. Yaşamış, ‘Çevre Ceza Hukuku’nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu’ (2005) 58 Türkiye Barolar Birliği Dergisi 137, 140. Farklı yönde görüş için bkz. Özgüç (n 12) 270-271.

321 Albrecht, Heine ve Meinburg (n 38) 950.

322 Faure, The Revolution (n 17) 325.

bağlılığın bir avantaj olarak görülebileceği iddiası, çevreye yönelik fiillerin cezalandırılması yolunda idari izin veya koşulların belirsiz veya muğlak olabileceği ihtimali ile zayıflamaktadır³²³.

Konu ayrıca çevre ceza hukukunun idari bağlılığı kapsamında seçilen düzenleme tekniğinin ve buna bağlı olarak cezalandırmanın ceza kanunu dışında bir şarta bağlı kılınmasının belirlilik ilkesine uygun olup olmadığı noktasında da sorun teşkil etmektedir³²⁴. Yan ceza hukuku alanı olarak kabul edilen çevre ceza hukuku³²⁵ kapsamında mevzuatta yer alan ceza hükümlerinin özelliği, esas olarak sadece ceza tehdidini içermesi, ancak yasağın içeriğine ilişkin olarak, kanun ve yönetmeliklere ve hatta kanun veya yönetmeliklere dayanılarak çıkarılan idari işlemlere atıfta bulunmasıdır³²⁶. Özellikle soyut tehlike suçları kanunilik ilkesi ışığında incelendiğinde, bazı durumlarda kanun koyucunun cezai sorumluluğun şartlarını sadece geniş olarak belirlemesi ve ayrıntılı şartları belirleme yetkisini ise yürütmeye ve onun idari organlarına bırakması eleştirilmektedir³²⁷. Nitekim ceza hukukunun müdahalesi ancak idari yükümlülüklerin ihlali durumunda mümkün olabileceğinden, ceza hukukunun

323 ibid 333.

324 Saurer (n 9) 346. Alman Anayasa Mahkemesi'nce idari bağlılığın belirlilik ilkesine aykırılık teşkil etmediği yönünde bkz. Aygörmöz (n 47) 40.

325 Çevre ceza hukuku ve idare hukuku arasındaki ilişkinin belirlenmesinde tipiklik ve hukuka aykırılık şeklindeki ceza hukuku sistematüğinden ayrılması gerektiği yönünde bkz. Samson (n 153) 801.

326 Kühl (n 73) 819. Bu nedenle çevre hukukunun en önemli özelliklerinden birinin suçta ve ceza kanunilik ilkesinden çok uzaklaşmış olduğuna ilişkin değerlendirme için bkz. Bayraktar (n 6) 177.

327 Faure ve Visser (n 17) 322. Yazarlar, kanun koyucunun yürütmenin faaliyet göstermesi gereken çerçeveyi geniş olarak tanımladığı sürece bir sorun olmasa da bazı durumlarda kanun koyucunun cezai sorumluluğun şartlarını belirleme yetkisini yürütmeye bırakmasının sorun teşkil edeceğini ifade etmişlerdir. Yazarlar bu durumun, bu cezai sorumluluğun hangi fiilleri kapsayabileceği konusunda hiçbir fikri olmaksızın, parlamentonun sadece bir ceza belirlemesi sorununa yol açabileceğini ileri sürmüşlerdir. ibid 322.

özerkliğinin³²⁸ kaybedildiğine dikkat çekilmektedir³²⁹. Bunun da ötesine geçen bir yaklaşıma göre ise, idari bağlılık engeli nedeniyle çevre ceza hukukunun önemi bulunmayacak ve hatta kaldırılması gündeme gelebilecektir³³⁰. Belirtilen iddialar, çevre suçlarıyla korunan hukuksal değerler dikkate alındığında, çevrenin kirletilmesi salt ilgili idare hukukundan doğan yükümlülüklerle aykırılığa indirgenemeyeceğinden, hukuka uygun değildir. Ancak çevre ceza hukukunun bu bağlılık nedeniyle işlevsiz olduğu kanıtlanırsa, çevre ceza hukukunun etkisizliği üzerinden ileri sürülen talep tartışma konusu edilebilir³³¹. Bu nedenle çevre ceza hukukunun idare hukuku normlarına bağlılığının ceza hukuku ile idare hukuku arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayacağı gibi, çevre ceza hukuku terimlerinin formülasyonunda ilgili idare hukuku terimlerinin takip edilmesi, yorumun özdeşliğini ve buna bağlı olarak yasal gelişmeyi önemli ölçüde güvence altına alabileceği de ileri sürülmüştür³³². Böylece idari bağlılığın gerekliliği noktasında dikkate alınan bu husus ise, idare hukukunda yükümlülüklerin formüle edilmesinin, hukuka aykırılık kavramının çevre ceza hukukunda daha belirgin hale getirilmesine katkıda bulunabileceğine ilişkin olmuştur. Bu bağlamda örneğin, çevrenin kirletilmesi suçu kapsamında belirli bir kirlilik biçiminin yasal olup olmadığını belirlemek için en iyi konumda bulunanın idari makam olduğu ifade edilmiştir³³³. İdare hukuku sistemlerinin çoğu, idari makamların çevre kirliliğine izin verebileceği koşulları

328 Konuya ilişkin değerlendirme için ayrıca bkz. Kühl (n 73) 825 vd.

329 Faure, *The Revolution* (n 17) 328. *Kuhlen*, Alman doktrininde çevre ceza hukukuna ilişkin 1980 yılıyla başlayan beklentilerin özellikle çevre ceza hukukunun hukuk devleti ilkesi kapsamında etkinliğinin şüphe yaratması ve beklentiyi karşılayamaması sebebiyle hayal kırıklığı yarattığını ileri sürmüştür (Kuhlen (n 7) 699). Yazara göre, bu düşünce ağırlık merkezini ceza hukuku dogmatiklerinin dışında arayan ve belirli sosyolojik mülahazalarda bulan modern ceza hukuku gelişimine dayanmaktadır. Modern ceza hukukunun müdahaleci veya önleyici hukuka yönelik eğilimi, sosyal ilişkilerin artan şekilde yasallaşması veya hukukun artan bir şekilde deforme olması şeklinde modern ceza hukukunun gelişimini de karakterize etmektedir. Konuyu çevre ceza hukukuyla ilişkilendiren yazar, çevresel riskler söz konusu olduğunda, bunların genellikle toplumsal olarak üretildiğine ve bu nedenle makul bir şekilde bireysel fiillere kadar izlenmesinin güçlük arz ettiğine dikkat çekmektedir. Bireysel sorumluluk isnadiyetine dayanan ceza hukukunun ise bu tür risk durumları ile başa çıkma çabasının ancak hukuk devletine bağlılık esasını zedeleme pahasına gerçekleşeceğinin altını çizmiştir (ibid 699-700). Ceza hukukunda bu şekilde bir değişikliğin, soyut ve bireyüstü (*überindividueller Rechtsgüter*) hukuki değerlerin tanınması anlamına geleceğini belirtmiştir. Bu değerlerin ihlalleri ise ancak yeni türdeki atıpkı isnadiyet yapıları (*atypischer Zurechnungsstrukturen*) aracılığı ile bireysel fiillere dayandırılabilir. Ceza hukukunda radikal bir değişime işaret eden bu yaklaşım kapsamında bu tür ceza hukukunun çok sayıdaki bireysel katkıdan seçmece yaparak belirli hareketleri cezalandırmasının hukuka uygun olmayacağı açıktır. Ceza hukukunun bu şekilde sözde koruma görevi açısından, aldatıcı, sembolik bir hukuk teşkil edeceği ve çevre ceza hukukunun bunun tek örneği olmadığı ayrıca uyuşturucu suçlarının (*Betäubungsmittelstrafrecht*) ve modern ekonomi suçlarının (*modernen Wirtschaftsstrafrechts*) da bu bağlamda örnek olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte yazar bu yaklaşımı yerinde bulmamıştır. ibid 700 vd.

330 Schall (n 19) 817-818.

331 ibid 819.

332 Tiedemann (n 8) 17.

333 Faure, *The Revolution* (n 17) 333.

düzenleyen idari düzenlemelere dayandığından; bu idari düzenlemelerde, belirli bir bileşiğin salınabilecek miktarını sabitleyen emisyon standartları veya emisyon sınır değerleri önem taşımaktadır³³⁴. Benzer şekilde havanın kirletilmesi bağlamında gerçekleşen kirlenmenin hangi aşamaya kadar kabul edilebilirliği konusunda ceza kanun koyucusunun bir belirleme yapması güçlük arz edeceğinden, sınırın belirlenmesi hususunun alana ilişkin uzmanlığı bulunan kişiler tarafından gerçekleştirilmesi anlaşılabilir kabul edilecektir³³⁵.

Bununla birlikte ceza hukuku kapsamında konulan yasağın özellikle soyut tehlike suçu şeklinde tanımlanmasına yönelik her bir girişim, belirli sınır değerlerinin ve bağımsız kriterlerin eksik olması nedeniyle, sınırın belirsizleşmesine sebep olacaktır. Bu ise beraberinde kanunda belirsiz şekilde yer bulan ceza hükümlerinin hiç dikkate alınmaması tehlikesini beraberinde getirecektir³³⁶. Ayrıca ilgili düzenlemelerde cezai tanımların içerdiği esnekliği azaltmak ve öngörülebilirlik ve yasallığa ilişkin temel ceza hukuku ilkelerine uymak için üst idari organlar tarafından belirlenen sınırlara başvurulmakla birlikte³³⁷; idare hukuku kapsamındaki düzenlemelere yapılan atıf sebebiyle bu kapsamda gerçekleştirilen fiilin idari kontrol yetkisinin kötüye kullanılması ihtimalinin ortaya çıkabileceği ve bu durumda fiilin salt idari itaatsizlik/yükümlülüğe aykırılık teşkil etmekten ibaret olacağı belirtilmektedir³³⁸. Zira idari otoritenin takdir yetkisi ne kadar büyükse, idari makamın cezai sorumluluk koşullarını belirleme gücünün de o kadar fazla olacağına dikkat edilmesi gerekmektedir³³⁹.

Kanun koyucu tarafından çevre suçlarının uyumlu ve koordineli bir şekilde tanımlanmamasını pratikte ortaya çıkan dezavantaj olarak görmek mümkündür³⁴⁰. Bu nedenle, bir yanda ekolojik değerlerin yeterli düzeyde korunmasını sağlama isteği ile diğer yanda kanunilik ilkesine saygı gösterme ihtiyacı arasında bir uzlaşma bulunması gerekli görülmektedir³⁴¹. Atıf hükümleri şeklinde ceza hukukunda kendine yer bulan çevre suçları, idarenin düzenleyici işlemleri ile suç oluşturulamayacağı

334 Faure ve Visser (n 17) 319. Konuya ilişkin ayrıca bkz. Tiedemann (n 8) 16.

335 Kühl (n 73) 818.

336 ibid 818.

337 Albrecht (n 3) 170.

338 Schall (n 19) 818.

339 Faure ve Visser (n 17) 320.

340 Faure, The Revolution (n 17) 325.

341 Faure ve Visser (n 17) 362.

esas bağlamında hükmün doldurulmasının idarenin ilerideki düzenleyici işlemine bırakılması³⁴² şeklinde tezahür eden çerçeve kanun ya da beyaz hüküm³⁴³ şeklindeki düzenlemelerin hukuka aykırılığıyla³⁴⁴ birlikte değerlendirilmelidir. Bu bağlamda çevre ceza hukukunda yönetmelik gibi idari düzenlemelerin tamamlayıcı işlevinin çevre ceza hukukunun bağlı yapısı göz önünde bulundurularak sınırlı şekilde ele alınması gereklidir³⁴⁵. Cezanın türü ve miktarı ya kapsayıcı norm olarak ilgili ceza hükmünde ya da başka bir kanun düzenlemesi ile yeterince açık şekilde belirlenmelidir³⁴⁶. Diğer düzenlemeler ile ancak, değişen ve çeşitli bireysel düzenlemelerin gerekli olabileceği durumlar şeklinde suçun spesifikleşmesini meşru kılan, suçun kanunda belirlenmiş unsuruna ilişkin belirli özellikleri³⁴⁷ ele alınabilir³⁴⁸. Böylece burada suç teşkil eden fiilin tamamen idarenin düzenleyici işlemine tabi kılındığı ve sadece cezanın ve suçun konusunun kanunda belirtildiği çerçeve kanundan³⁴⁹ söz edilemeyecektir. Somut durumlara ilişkin belirlemeleri ilgilendiren hususların kanun koyucu tarafından hükme bağlanması şeklindeki beklentinin makul olmayacağı da göz önünde bulundurulmalıdır³⁵⁰. Bu şekilde çevre ceza hukukunun kendine özgü yapısının ortaya çıkardığı zorunlu bir sonuç olarak dikkate alınabilecek atıf

342 Anayasa Mahkemesi'nin konuya ilişkin vermiş olduğu bir kararda idarenin tamamlayıcı işlevinin ifade ettiği şartlar çerçevesinde kanunilik ilkesine aykırılık teşkil etmediği belirtilmiştir. “Anayasa'nın 7. maddesinde yasama yetkisinin TBMM'nce kullanılacağı ve devredilemeyeceği kurala bağlanmıştır. Bu kural karşısında, Anayasa'da yasayla düzenlenmesi öngörülen konularda yürütme organına genel ve sınırları belirsiz bir düzenleme yetkisinin verilmesi olanaklı değildir. Yürütmenin düzenleme yetkisi, sınırlı, tamamlayıcı ve bağımlı bir yetkidir. Bu nedenle, Anayasa'da öngörülen ayırık durumlarda dışında, yasalarla düzenlenmemiş bir alanda yasa ile yürütmeye genel nitelikte kural koyma yetkisi verilemez. Yürütme organına düzenleme yetkisi veren bir yasa kuralının Anayasanın 7. maddesine uygun olabilmesi için temel ilkeleri koyması, çerçeveyi çizmesi, sınırsız, belirsiz, geniş bir alanı yönetimin düzenlemesine bırakmaması gerekir. Temel kuralları koymadan, ölçüsünü belirlemeden ve sınırı çizmeden yürütmeye düzenleme yetkisi veren kural, Anayasanın 7. maddesine aykırı düşer.” Anayasa Mahkemesi, 1995/22213, 06.07.1993.

343 Kavramlar hakkında açıklama ve konuya ilişkin tartışmalar için bkz. Maviş (n 21) 177 vd.

344 Bu yönde ayrıca bkz. Kangal (n 304) 77; Şen (n 5) 92; Ölmez (n 183) 92.

345 Yokuş Sevük (n 14) 238.

346 “Kesinlik taşıyan, kişisel bakış açısına göre değişmeyen, anlamları uygulamalarla belirlenmiş, hukuk ve Anayasa terminolojisi haline gelmiş dolayısıyla hukuk dilinde oturmuş terimler belirli (belirlilik ilkesine uygun) kabul edilebileceklerdir.” Aygörmez (n 47) 45.

347 Suç unsurlarının kanunda açıkça belirtilmesi gerektiğine ilişkin Anayasa Mahkemesi'nin kararına konu olan olay mülga TCK md. 526 ile ilgili olup, AYM tarafından kanunilik, belirlilik ve kuvvetler ayrılığı kapsamında değerlendirilmiştir. Anayasa Mahkemesi, 1973/14707, 7/6/1973 <<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>> Erişim Tarihi 11.12.2021. Söz konusu madde düzenlemesine ilişkin kanunilik ilkesi bağlamında değerlendirme için bkz. Şen (n 5) 106 vd.

348 Saurer (n 9) 347; Kretschmer (n 69) 67. Ayrıca doktrinde kanun ve yönetmelik dışında kalan idari düzenlemelere ilişkin çevre ceza hukukunda idare hukuku ağırlıklı bir bakış açısı eleştirilmiştir. Norm-somutlaştırıcı idari düzenlemelerin (normkonkretisierender Verwaltungsvorschriften) bağlayıcı etkisi, harici etkinin olmaması ve devlet-vatandaş ilişkisinde bağlayıcı etkisinin olmaması nedeniyle reddedilmiştir. Saurer (n 9) 354.

349 Şen (n 5) 99.

350 ibid 107.

hükümlerinin anayasal temelde kanunilik ilkesi ile bağdaşır nitelikte kabul edilmesi³⁵¹ söz konusu olabilecektir.

Sonuç

Günümüzde çevrenin korunmasında araç olarak ceza hukukunun devreye girmesi, önemli bir gelişme teşkil etmektedir. Çevre ceza hukukunun gelişim çizgisi göz önünde bulundurulduğunda, önceleri sistemin esas olarak idare hukukuna ek niteliğinin ön planda olduğu görülmektedir. Çevrenin korunmasına yönelik ceza hukukunun uygulama alanının sınırlanması ve bunun yerine idari para cezaları gibi alternatif yaptırım türlerinin idare hukuku temelli dikkate alınması gerektiği şeklindeki eğilimi, sadece idari yaptırımların hızlılığı gibi şekli bir bakış açısı ile dikkate almak çevre ceza hukuku kapsamındaki beklentilerin karşılanması noktasında zayıf kalacaktır. Çevreye karşı gerçekleştirilen fiillerin tümünün kabahat teşkil edebilecek şekilde suça nazaran daha az haksızlık içeriğini barındırdığı yönündeki genelleme de hukuka uygun değildir. Belirtilmelidir ki, idari bağlılığın ceza hukuku tarafından çevrenin korunmasında kısıtlamaya yol açtığı gerçeği, çevresel ceza normlarının idare hukukuna bağlılığının alternatifinin olmadığına anlaşılması kadar tartışmasıdır³⁵².

Çevreye yönelik gerçekleştirilen fiiller bakımından ceza hukuku müdahalesini en aza indirgeme çabası kapsamında bu fiillerin salt soyut tehlike suçu olarak dikkate alınması yeterli bir koruma sağlamayacaktır. Bununla birlikte çevre ceza hukuku kapsamında çevreye yönelik ihlallerin soyut tehlike suçu veya somut tehlike suçu olarak düzenlenmesinde çevrenin korunmasındaki etkinliğin sağlanmasının ilgili idari düzenlemelere aykırı olmaya bağlılığı gerektirmediği de kabul edilmelidir. Özellikle çevre kirliliğinin insan sağlığı bakımından ciddi tehdit oluşturması durumunda çevrenin korunması bakımından etkili aracın ceza hukuku olduğu dikkate alınmalıdır³⁵³. Nitekim günümüzde belli sınırlamaları bulunmakla birlikte, mutlak idari bağlılık sisteminin, birçok hukuk sisteminde terk edilmiş ve çevrenin ceza hukuku yoluyla daha özerk bir şekilde korunmasına ağırlık verilmiş olması³⁵⁴ çevre ceza hukuku bakımından önemli bir gelişme olarak dikkate

351 Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nin konuya ilişkin kararı için bkz. ibid 180-181. Doktrinde bir görüş, belirlilik ilkesinden beklentinin aşırı olmaması gerektiğini, kanunların yaşamın çeşitliliğine ve somut olayın özelliklerine uygun düşmeyebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda yazar "vatandaşın ceza normuyla korunan değerini ve belirli bir davranış biçiminin yasaklandığını bilme ve devlet reaksiyonunu öngörme, en azından bir cezalandırılma riskini bilme olanağına sahipse, belirlilik ilkesine uygunluktan söz edilebileceğini ifade etmiştir. Kangal (n 304) 77.

352 Schall (n 19) 819.

353 Faure ve Visser (n 17) 343.

354 Faure, The Development (n 22) 141.

alınmalıdır. Bununla birlikte çevre hukukunun kendine özgü çok yönlü yapısı sebebiyle çevrenin korunması noktasında da bu etkinin devam ettiği kabul edilmeli ve idare hukuku ile ceza hukukunun ortak bir paydada buluşması gerektiğine önem verilmelidir. Çevreye yönelik ihlallerin insan hayatı ve sağlığı bakımından etkisi arttıkça, çevre hukukunun ceza korumasının da alanı genişlemelidir.

Çevre hukukunda yaşanan gelişmeler ve idare hukukuna bağlı olmayan çevre ceza hukukunun öngörülebilir gelecekte yerinin olmadığı³⁵⁵ hususu göz önünde bulundurularak, çevre ceza hukukunun bağıllığı ile idari düzenlemelerin dağınıklığı ve çokluğu birlikte ele alındığında gelecekte çevre kanunu çatısı altında bir uyumlaştırma³⁵⁶ güçlük arz etmekle birlikte; ceza hukuku ile idare hukukunun çevre hukuku esasları kapsamında daha koordineli bir hale getirilmesi mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Albrecht H, Günter H ve Meinburg V, ‘*Umweltschutz durch Strafrecht? Empirische und rechtsvergleichende Untersuchungsvorhaben zum Umweltstrafrecht und zur Umweltkriminalität*’ (1984) *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 943-998.
- Albrecht H. J, ‘*Environmental Criminal Laws and Environmental Crimes in Europe - Problems and Prospects*’ (1994) 2 (2) *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 168-179.
- Artuk M. E, ‘*Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu (TCK. m.181)*’ (2014) 1 (1) *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 37-48.
- Aygörmez G. A, *Çevre Ceza Hukuku Çevre Ceza Genel Hükümler C. I* (On İki Levha 2021).
- Backes O, ‘*Umweltstrafrecht*’ (1973) 28 (11/12) *Juristenzeitung* 337-342.
- Baumann J, Weber U, Mitsch W ve Eisele J, *Strafrecht Allgemeiner Teil Lehrbuch*, (12. bs, Ernst und Werner Gieseking 2016).
- Bayraktar K, *Çevreye Karşı Suçlar, Özel Ceza Hukuku Cilt 5* (On İki Levha 2019).
- Bloy R, “*Die Straftaten gegen die Umwelt im System des Rechtsgüterschutzes*” (1988) 100 (3) *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 485-507.
- Boaster Neil, *An Introduction to Transnational Criminal Law* (2. bs, Oxford 2018).
- Breuer R, ‘*Verwaltungsrechtlicher und strafrechtlicher Umweltschutz - Vom Ersten zum Zweiten Umweltkriminalitätsgesetz*’ (1994) 49 (22) *Juristenzeitung* 1077-1091.

355 Kuhlen (n 7) 709.

356 Tiedemann (n 8) 9.

- Dölling D, 'Umweltstrafat und Verwaltungsrecht' (1985) 40 (10) Juristenzeitung 461-469.
- Dölling D, 'Review of Umwelt-Strafrecht. Sonderausgabe der Kommentierung der §§ 311 d, e, 324-330 d in der 10. Auflage des Leipziger Kommentars zum Strafgesetzbuch, by J. Steindorf' (1987) 42 (6) Juristenzeitung 291-292.
- Faure M, 'The Development of Environmental Criminal Law in the EU and its Member States' (2017) 26 Review of European Community & International Environmental Law 139-146.
- Faure M, 'The Revolution in Environmental Criminal Law in Europe' (2017) 35 (2) Virginia Environmental Law Journal 321-356.
- Faure M, *Environmental Criminal Liability: The Long and Winding Road towards an Effective Environmental Criminal Law System in the EU in Marjan Peeters and Mariolina Eliantonio (eds), Research Handbook on EU Environmental Law* (Elgar 2020).
- Faure M ve Oudijk J. C., 'Die Straferichtliche Überprüfung von Verwaltungsakten im Umweltrecht' (1994) 49 (2) Juristenzeitung 86-91.
- Faure M ve Visser M, 'How to Punish Environmental Pollution - Some Reflections on Various Models of Criminalization of Environmental Harm' (1995) 3 European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 316-368.
- Götze R, 'Umweltstrafrecht (René Börner) Buchbesprechung', NuR (2020) 42-43.
- Güneş A. M., *Çevre Hukuku* (3. bs, Adalet 2020).
- Heinrich B, 'Zum heutigen Zustand der Kriminalpolitik in Deutschland' (2017) 1 Kriminalpolitische Zeitschrift (KriPoZ) 4-20.
- Herrmann J, 'Die Rolle des Strafrechts beim Umweltschutz in der Bundesrepublik Deutschland' (1979) 91 (2) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 281-308.
- Hoppe W ve Beckmann M, *Umweltrecht* (C. H. Beck 1989).
- Kangal Z. T., *Kabahatler Hukuku* (3. bs, Adalet 2022)
- Kangal Z. T., 'Anayasal Güvence Olarak Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi' (2011) 6 (17) Ceza Hukuku Dergisi 61-106.
- Kayaer N, 'Atık ve Artiklarla Çevrenin Kasten Kirlenilmesi Suçu (TCK m. 181/1)' (2019) 21 (1) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 139-203.
- Kılıç A. Ş., *Ceza Hukukunda Hukuka Aykırılık (Yayımlanmamış Doktora Tezi)* (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2020).
- Kretschmer B, 'Das Umweltstrafrecht und das Umweltordnungswidrigkeitenrecht in Deutschland' (2010) 7 (2) Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 55-77.
- Kuhlen L, 'Umweltstrafrecht - auf der Suche nach einer neuen Dogmatik' (1993) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 697-726.
- Kühl K, 'Probleme der Verwaltungsakzessorietät des Strafrechts, insbesondere im Umweltstrafrecht' in Wilfried Küper; Ingeborg Puppe (eds.) *Festschrift für Karl Lackner zum 70. Geburtstag am 18. Februar 1987* (De Gruyter 1987) 815-861.
- Lahti R, 'Über die neueste Strafrechtsentwicklung in Finnland' (2003) *Juridica International* VIII 62-67.
- Laufhütte H ve Möhenschlager M, 'Umweltstrafrecht in neuer Gestalt' (1980) 92 (4) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 912-972.
- Lüthge B. J ve Klein M. L., 'Die materielle Genehmigungsfähigkeit im Umweltstrafrecht: Bekanntes Problem, neue Ansätze' (2017) 129 (1) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 48-81.
- Maden M, 'Bir Tehlike Suçu Olarak "Gürültüye Neden Olma" (TCK, m. 183) ve Tehlike Suçlarına İlişkin Genel Tespitler' (2021) 25 (1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 431-469.
- Maviş V, *Türk Ceza Kanunu'nda Çevreye Karşı Suçlar* (Yetkin Yayınları 2021).
- Mrišić G, 'Environmental Protection From The Aspect Of Criminal Law' (2021) 8 (1) *Intereulaweast* 129-151.

- Okuyucu E. G, 'Environmental Criminal Law in the European Union' (2021) 70 (3) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 909-924.
- Ölmez G, *Suçun Tanımlanabilir ve Değerlendirilebilir Unsurları (Yayınlanmamış Doktora Tezi)* (Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2020).
- Özen M, 'Çevreye Karşı İşlenen Suçlar (TCK md. 181, 182)' (2010) 18 (1) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 9-43.
- Özenbaş N, 'Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirletilmesi Suçları' (2013) International Conference On Eurasian Economies 924-931.
- Özgenç İ, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler* (17. bs, Seçkin Yayıncılık 2021).
- Özgüç L. E, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Çerçevesinde Çevrenin Kasten Kirletilmesi Suçu (On İki Levha 2020).
- Paeffgen H.-U, 'Overlapping Tensions between Criminal and Administrative Law: the Experience of West German Environmental Law' (1991) 3 (2) Journal of Environmental Law 247-264.
- Samson E, 'Konflikte zwischen öffentlichem und strafrechtlichem Umweltschutz' (1988) 43 (17) Juristenzeitung 800-805.
- Saurer J, 'Die Verwaltungsakzessorietät des Umweltstrafrechts – Eine Koordinationsstrategie Im Wandel' (2017) 50 Die Verwaltung 339-365.
- Schall H, 'Das Umweltstrafrecht heute: ein bloßes Alibi-Instrument?' in Roland Hefendehl and Tatjana Hörnle (eds) *Festschrift für Bernd Schünemann zum 70. Geburtstag am 1. November 2014* (De Gruyter 2014) 815-826.
- Sınar H, 'Çevre Ceza Hukukunun Gelişimi ve Çevrenin Ceza Normları ile Korunması Rejimi Yönünden Almanya ve Fransa' (2013) 8 (2) Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 417-444.
- Şen E, *Çevre Ceza Hukuku* (Kazancı Hukuk Yayınları 1994).
- Talas S, 'Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kasten ve Taksirle Kirletilmesi Suçları' (2013) LXXI (1) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 1147-1157.
- Taşkın O. E, 'Maddi ve Muhakeme Boyutuyla Çevre Ceza Hukukuna Dair Bazı Tespitler/Kısmi Öneriler' (2015) 3 (1) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi 119-166.
- Taşkın O. E, 'Son Çare (Ultima Ratio) Olarak Ceza Hukuku' (2016) 15 (1) Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 59-91.
- Tezcan D, 'Çevre Suçları ile İlgili Bazı Değerlendirmeler' Prof. Şükrü POSTACIOĞLU'na ARMAĞAN (D.E.Ü. Hukuk Fak. Dön. Sermaye İşl. yayınları No: 81 1997) 349-378.
- Tiedemann K, *Die Neuordnung des Umweltstrafrechts Gutachtliche Stellungnahme zu dem Entwurf eines Sechzehnten Strafrechtsänderungsgesetzes (Gesetz zur Bekämpfung der Umweltkriminalität)* (Walter de Gruyter 1980).
- Toroslu N, *Ceza Hukuku ve Çevre* (Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını 1982).
- Ulu G, 'İdari İşlemin Unsurlarının İşlevi' (2020) 19 (38) İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 74-102.
- Ünal O. G, *Türk Ceza Hukuku'nda Tehlike Suçları (Yayınlanmamış Doktora Tezi)* (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2020).
- Ünver Y, *Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer* (Seçkin Yayıncılık 2003).
- Ünver Y, 'Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Çevrenin Kirletilmesi Suçları' (2005) 24 Güncel Hukuk Dergisi 52-53.
- Ünver Y ve Nuhoğlu A, *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku* (Beta 1999).
- Yaşamış F. D, 'Çevre Ceza Hukuku'nda Son Gelişmeler: Yeni Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu' (2005) 58 Türkiye Barolar Birliği Dergisi 137-147.
- Yıldız A. K, *Çevrenin Kasten Kirletilmesi, Özel Ceza Hukuku Cilt 5* (On İki Levha 2019).
- Yılmaz S, *Çevre Hukuku Bağlamında Türk Ceza Kanunundaki Çevre Suçları* (Adalet 2013).
- Yokuş Sevük H, *Çevre Hukuku Doğal Çevrenin Korunması* (Adalet Yayınları 2013).

